

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

KAZAKİSTAN'DA ULUS-DEVLET İNŞASI SÜRECİNDE
DİL POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Anara KASSYMBAY

Ankara- 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

KAZAKİSTAN'DA ULUS-DEVLET İNŞASI SÜRECİNDE
DİL POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Anara KASSYMBAY

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU

Ankara- 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

KAZAKİSTAN'DA ULUS-DEVLET İNŞASI SÜRECİNDE
DİL POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (23/02/2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
--------------------	---

I. BÖLÜM:

ULUS-DEVLET İNŞASINDA DİL POLİTİKASININ YERİ

A. ULUS-DEVLET İNŞASI VE DİL POLİTİKASI	6
B. DİL POLİTİKASI ÖRNEKLERİ	8
1) Fransa	8
2) Ukrayna	15
3) Türkiye	23

II. BÖLÜM:

BAĞIMSIZLIK ÖNCESİNDE KAZAKİSTAN COĞRAFYASINDA DİL POLİTİKASI

A. KAZAK HANLIĞI DÖNEMİ	38
1) Siyasal Gelişmeler	38
2) Dile Dair Gelişmeler	45
B. ÇARLIK RUSYASI DÖNEMİ	48
1) Siyasal Gelişmeler	48
2) Dile Dair Gelişmeler	61

C. KAZAKİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ	
DÖNEMİ.....	65
1) Siyasal Gelişmeler.....	65
2) Ruslaştırma Politikası ve Dil Asimilasyonu	72

III. BÖLÜM:

BAĞIMSIZ KAZAKİSTAN'DA DİL POLİTİKASI

A. ORTA ASYA'NIN YENİ ULUS-DEVLETLERİ	77
B. BAĞIMSIZ ULUS-DEVLET KAZAKİSTAN	79
C. DEVLET VE RESMİ DİL AYRIMI AÇISINDAN KAZAKÇA VE RUSÇA'NIN POZİSYONLARI.....	84
D. DEVLET DİLİNİ GELİŞTİRMEK İÇİN UYGULANAN STRATEJİLER	91
1) Kazakistan Modernleşme Perspektifi Üzerine Kabul Edilen Diller Hakkında Yeni Kanun ile Alınan Önlemler	91
2) Devlet Dili Seviyesinin Statüsü Olarak Kazakça'nın Gelişimi ve Kullanımı.....	95
3) Kazakistan'daki Milletlerarası Birlik ve Ortak Dil Kullanım Alanı	101
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	110
ÖZET	123

GİRİŞ

Tarihi boyunca İpek Yolu üzerinde stratejik bir noktada bulunan Kazakistan Devleti 16 Aralık 1991’de bağımsızlığını ilan etmesinden itibaren bir ulus-devlet inşası sürecine girmiştir. Bağımsız olduğu dönemde Kazakistan’da yaşayan Kazaklar nüfusun % 40’ını oluştururken ülkede 130 farklı etnik grup bulunmaktaydı. Bu durum, öncelikle Kazakçanın kullanımını etkilemiştir. Ancak, çok uluslu bir ülke olmasına rağmen Kazakistan içerisinde barış ve milli güvenlik sağlanmaktadır.

Günümüzde Orta Asya’nın en gelişmiş devletlerinden biri olan Kazakistan’da devlet inşası dönemi devam etmekte olup bağımsızlığının ilk yıllarındaki durumuna kıyasla büyük bir ilerleme kaydedilmiştir.

Çok uluslu bir devlet olması, resmi dil olarak Kazakçanın kabul edilmesine rağmen 12 diğer dilde de yayın yapılmasına izin verilmesini gerektirmiştir. Kazakistan’ın Kuzey ve Güney bölgelerinde toplum iki farklı dil kullanmaktadır. Kuzeyde Rusça yaygın olarak kullanılmakta ve Kazakça hayatın her alanında ikincil konumda bulunmaktadır. 1991 yılında başlayan ulus-devlet inşa etme sürecinde Rusçanın yaygın olarak kullanılarak Kazakçanın düşük seviyede kullanılmasının ulus devlet dili olarak Kazakçanın gelişmesine engel olması, bu tez çalışmasında dilin ulus devlet inşasındaki rolünün incelenmesinin en önemli nedenini oluşturmuştur.

Kazakistan’da devlet inşası sürecinde dil politikasının incelenmesi hükümetin devlet diline verdiği önemin anlaşılması bakımından önemlidir. Kazakça’nın yalnızca halk arasında değil, tüm resmi işlerde kullanımının yaygınlaşması gerekmektedir. Kazakistan’da yaşayan diğer ulusların kendi dillerini kullanmalarına izin verilmesi Kazakistan’ın iç politik istikrarının ve milli birliğinin korunması açısından önemlidir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in izlediği bilinçli politika ülkede barış ve uyumun devam etmesini sağlamış ve Kazakistan halkının oluşturduğu birlik, kültür diyalogu için müstesna bir Avrasya modeli oluşturmuştur.

Kazakistan'ın dil politikası içerisinde resmi dile dair uygulanan politikalar önem taşımaktadır. Toplumun Kazakça konuşanlar ve Rusça konuşanlar olarak ikiye bölünmüş olması ve yakın zamana kadar resmi işlemlerin Rusça kullanılarak halledilmesi Kazakçanın konumunu zayıflatmaktadır. Ulus-devletlerde dil, toplumu birleştirici bir işleve sahip olduğundan Kazakçanın ikinci dil konumundan kurtarılarak devlet dili olarak hak ettiği konuma getirilmesi gerekmektedir. Sosyal ve siyasi değişimi nazara almak suretiyle Kazakistan'da devlet dili politikasının oluşturulmasının bir bütün olarak ele alınması, dil politikasının oluşturulmasının problem ve önceliklerin analizi bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

Bu tezin temel varsayımı, Kazakistan devletinin iki dilliliğinin hızlı gelişiminin devlet dili Kazakçanın gelişmesine engel olması ve böylece Kazakistan toplumunun ikiye bölünmesine neden olmasıdır. Devlet dili statüsünün yüksek seviyede olması Kazakistan halkı için birleştirici faktör olarak geçerlidir.

Orta Asya'da Kazakların çoğunlukta olduğu bölgelerde, Kazakçanın başat dil olarak kullanılması, Kazak Hanlığı'nın 15. yüzyılda kurulmasından daha önce değildir. Hanlık kurulduktan sonra da siyasal çalkantılar devam ettiğinden, yönetici elit Kazakça konuşuyor olsa da, devletin bir dil politikası ortaya çıkmamıştır. Rus Çarlığı, Kazakistan coğrafyasında egemen olduktan sonra, Rusça Kazakçaya göre sosyal ve siyasal alanda üstünlük kurmuş ve bu durum SSCB döneminde de gelişerek devam etmiştir.

Bu nedenlerle, SSCB yıkıldıktan sonra ortaya çıkan bağımsız Kazak ulus-devletinde (Kazakistan'da), ulus-inşa sürecinin en önemli unsurlarından biri olan bir milli dilin ortaya çıkarılması, Rusça engeliyle karşılaşmıştır. Bu zorluğu aşabilmek için, Kazakistan'da ulus-devlet inşası sürecinde Kazakistan halkını birleştirecek ortak bir üst (dominant) dil olarak Kazak dilinin gelişimine ve bağımsızlık sonrası süreçte dil politikasının daha güçlü inşa edilmesine önem verilmiştir. Nitekim, başka ulus-devlet örneklerinde de dil politikasının bu yönde belirleyici olduğu görülmektedir.

Devletin varlığındaki önemli unsurlardan biri dildir. Çok uluslu devletlerde bilimsel olarak gerçekleştirilen dil politikaları, toplumun istikrarını etkileyen önemli bir unsurdur. Toplum için dilin rolü çok önemli olduğundan tam olarak anlaşılamazsa, dil politikasında ortaya çıkabilecek yanlışlıklar toplumun istikrarını bozabilir.¹

Aynı şekilde dil, en önemli iletişim aracı olmakla kalmayıp, o kültürün temelidir ve halkın mantalitesini yansıtan bir sosyal olgu niteliğindedir. Bu nedenle çağdaş dünyamızda dil, milli kültürler arasındaki etkileşimin önemli bir unsurudur.

İnsanlık tarihinde dillerin gelişim, etkileşim ve fonksiyonelliğine karşı toplumun bilinçli olarak yaptıkları, çağımıza kadar devam etmemiştir.² Toplumun aktif bir şekilde dile yaptığı etki çok farklı açılardan gerçekleştirilmektedir.

Her bir halk ve millet, ulus bilinciyle bir bütünlük içerisindedir. Daha net bir ifadeyle ulusal dilin gelişimi, ulusun bilinç özelliklerinin fiilen kendisini göstermesi ve uygulanmasıdır. İnsan ruhunun bu niteliklerinin derin bağlantısı ve karşılıklı bağımlılığı, yaşam içerisinde çok belirgin bir şekilde, özellikle dil, edebiyat, sanat, örf ve adetler gibi manevi kültürünün unsurları olarak ifade edilmektedir. Dil, sadece kendi kendisine yeterli olduğu ve bu dilde şiir ve edebiyatın var olması durumunda başarıyla gelişmektedir.

Demokratik reform süreçleri, milli bilincin gelişmesi, halkın bağımsız olarak toplumsal hayatını düzenleme isteğini pekiştirmiştir. Böyle bir durumda tarih hafızası, halka, millete kendi kültürünü, dilini hatırlamaya ve korumaya imkân vererek çok önemli bir rol üstlenmektedir. Onun yitirilmesi ise, acı sonuçlara neden olabilmektedir ve olmaktadır. Ayrıca, son zamanlarda nükseden milletlerarası çatışmalar, her halkın kültüründe yansımaları bulmaktadır.

¹ E. D. Suleimenova, **Krizis Etničeskoj i Yazıkovoj İdentičnosti. Dinamika Yazıkovoj Situatsiyi**, Almatı, Kazak Üniversitesi Baspası, 2010 s. 166.

²A. G. Bazıyev ve M. İ. İsayev, **Yazık i Natsiya**, Moskva, İzdatel'stvo Nauka, 1973, s. 13.

Bu bağlamda dil politikasının teorik ve pratik problemleri geciktirmeksizin çözüme kavuşturulmalıdır:

- Birincisi; bir halkın başka bir halkla olan ilişkilerinin düzenlenmesi, çok milletli devletlerin şartlarında çok büyük öneme haiz olmaya başlamakta;

- İkincisi; milletin ve toplulukların korunmasını ve gelişimini garanti eden milli bilincin, ulusun kendi dil ve kültürünün korunmasına yönelik değerlerinin oluşturulması gerekmektedir.³

Bahsi geçen konunun ele alınması, çok milletli toplumda milletlerin dil ve kültürlerin serbestçe gelişmesine imkân vermesini sağlayan kültürel mekanizmaları oluşturma gereksiniminden kaynaklanmaktadır.

Dil nedir, dilin özü nasıl belirlenir, dil politikasının gereksinimi nedir, halk için ikidillilik nimet midir gibi sorular, dilin rolü kavranması esnasında şu veya bu şekilde ilkeli cevaplar gerektirmektedir.

Mevcut makalelerin analizi, kültür ve dil arasında sıkı bir bağ bulunduğunu, bir halkın kültürünün diğer halkın kültürüne etkisinin dilde net bir şekilde görüldüğünü göstermektedir.⁴

Seçilen konunun bilimsel olarak incelenme seviyesini nitelendirirken, dillerin işleyişi ve etkileşimi ile ilişkili makale sayısının çokluğuna karşın, dil politikasının sorunları ve milli kültürlerin gelişiminde iki dilliliğin rolü konularının yeterince incelenmediğini belirtmekte yarar vardır. Neredeyse bütün makalelerde etkileşimde bulunan dillerin fizyolojik boyutuna önem verilmekle birlikte, iki dillilik fenomeni ağırlıklı olarak okullardaki eğitimin gereksinimi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu çalışmalar, ağırlıklı olarak dilbilimine yönelik ve kültürlerin etkileşimi ile etkileşimin sağlanmasında dilin rolü konusunu nerdeyse hiç irdelememektedir.

³Suleimenova, *Yazıkovye Processy i Politika*, Almatı, Kazak Üniversitesi, 2011, s. 7-8.

⁴A.g.e., s. 11.

Aynı zamanda dil durumuna ilişkin sorunlar, artık daha fazla siyasi nitelik taşımaya başlamıştır. Bununla birlikte bu sorunlarla ilgili Kazakistan'da siyasi bilimsel araştırmaların sayısı yeterli değildir. Araştırmacının, tez konusunu kavrayabilmesi için milletlerarası ilişkilerin problemleri, Kazakistan toplumunun konsolidasyonu, milletlerarası uyumun geliştirilmesi, kültür politikasının gelişim perspektifleri ve diğer konulu yerli siyaset bilimcilerin araştırmalarına başvurması gerekli olmuştur.

I. BÖLÜM: DİL POLİTİKASI VE DİL POLİTİKALARI ÖRNEKLERİ

A. DİL POLİTİKASI VE ONUN YERİ

Devlet belli bir toprağa sahip olan otorite ve büyük güce dayanan bir kurumdur. Bugünkü zaman büyük teknoloji, hızlı gelişme ve yarışma zamanıdır. Aynı anda, devletin sistemi, yapısı, iç ve dış siyaseti sürekli gelişmektedir. Güçlü bir devletin oluşturulması için halkın birliği, sosyal güvenliği, ekonominin dengeli gelişmesi önemlidir.

“Dil, her şeyden önce bir iletişim aracıdır. Ancak bu temel işlevinin yanında dil, onu kullananları “Dil Topluluğuna” bağlayan bir kolektif kimlik unsurudur. Gerçekten de hiçbir dil, bir dil topluluğundan ayrı düşünülemez gibi; bir dil topluluğu da dilden bağımsız düşünülemez. Bu anlamda diller, etnik kimliklerin oluşumunda ve kuşaktan kuşağa devredilmesinde önemli bir işlev görmektedirler.”⁵

Dil, kültürün ifade ve gelişim şekli, ana unsurudur. Dilde maddi ve manevi kültürün (yazı ve konuşmanın değişik ifadelerinde) nerdeyse bütün olguların oluşması ve kaydedilmesi nedeniyle, dilin ulusal kültürün ana taşıyıcısı ve en universal ifadecisi olduğunu iddia etmek mümkündür.

Ortak dil kavramı ise, “farklı ağızları, lehçeleri (diyalekt) ve sınıf dilleri (jargon) daha üst edebi diline bir birimde birleştiren, herkesin kullandığı bir dil” olarak tanımlanabilir. Eğer ortak dil, bir devletin sınırlarıyla örtüşürse bu durumda doğal olarak “ulusal dil” den bahsedilebilir.⁶

⁵Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İkinci Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 1.

⁶Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 25.

Dünyada yaklaşık 160 bağımsız devlete karşılık altı bin beş yüz civarında farklı dil topluluğunun mevcudiyeti,⁷ bir dil topluluğu ile siyasal sınırların özdeş olduğu çok az örneğin bulunduğunu açıkça göstermektedir. Dolayısıyla dil sorunu, bugün hemen hemen bütün devletlerin temel sorunlarından biridir ve sorunun çözümü de hükümetlerin yönlendireceği bir planlamayı kaçınılmaz kılmaktadır.⁸ Bu durumda dil planlaması J.A. Fishman'ın ifadesiyle, “ulusal alanda bulunan dil sorunlarına örgütlü bir biçimde çözüm arama” olarak tanımlanabilir.⁹

Son zamanlarda dil politikasına yönelik önemin artması, teorik önemle sınırlı kalmayıp, uygulamaya yönelik büyük öneme haizdir. Toplumun genel olarak ve her bir ferdinin olgunlaşma ve gelişmesinde dilin rolü, insanların davranış normlarına dil politikasının etkisi, dil ile kültür arasındaki etkileşim ve toplumsal gelişim sürecinde dilin irdelenmesi konuları dâhil olmak üzere, söz konusu problemin daha ayrıntılı araştırılması gerekmektedir. Ulus-devletin inşa sürecinde dil politikası ulusal kimliği güçlendirmek maksadıyla uygulanabilir. Her bir dil politikasının amaçları farklı olabilirse de önemli olan çoğunluğu oluşturan grup ile azınlık topluluklarının arasındaki ilişkiler ve resmi dilin yeridir. Dil politikası dil bilimi üzerinde normları ve kuramları değiştirmek ve muhafaza etmek amacıyla devlet, siyasi parti ve toplumsal gruplar tarafından siyasi karar ve tedbirlerin uygulanmasıdır.¹⁰ Ulus-devlet inşasında dil politikasının önemi büyüktür. Çünkü dil insanları birleştiren tek iletişim unsurudur. Dil sosyal gelişmenin göstergesi olarak toplum içinde insanlarla birlikte yaşamaktadır. Tek milletli ve çok milletli devletlerde dil politikasına yönelik uygulamalar ilk önce eğitim üzerinde yapılmaktadır. Bu uygulamaların örnekleri, eğitimde tek dil seçme ya uluslararası dilleri ekleme durumlar ve resmi dilinin pozisyonu belirlemek gibi uygulamalardır.

“Dil” hiçbir zaman aynı durumda ve aynı şekilde kalmamış zaman zaman değişiklik yaşayarak toplumun dili halini almıştır. Geçmişten günümüze ulus-devlet

⁷James Geary, “Speaking in Tongues”, **Time**, C. 150, No.1, Temmuz 1997, s. 38.

⁸John De Vries, “Towards a Sociology of Language Planning”, **Language Planning**, ed. David F.Marshall, John Benjamins Publishing Company, C.3, Amsterdam-Philadelphia, 1991, s. 39.

⁹Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 37.

¹⁰E.Suleimenova ve J.Smagulova, **Yazıkovaya Situatsiya i Yazıkovoye Planirovaniye v Kazakhstane**, Almatı, Kazak Üniversitesi Baspası, 2005, s. 13.

inşası sürecinde dil politikası her zaman halkı birleştiren en önemli unsur olmuştur. Halkın içindeki dengeyi ve bir ulusun diğer ulusu ile barış içinde yaşamasını sağlayan devletin dilidir.

Dil politikası, yönetim sistemindeki yapılan bütün kanunlar ve kurumlarla birlikte devlet ve halk arasındaki ilişkiyi birleştiren ulus bir unsurdur. Dil politikası halkın içindeki faktörlere göre yapılmalıdır. Çünkü, dil politikası tek bir taraftan gerçekleştirilse, özellikle çok uluslu bir devlette, diller ve kültürler üzerinde büyük sorunun çıkmasına neden olabilir. Çağdaş zamanımızda dil politikasının “yumuşak güç” olarak düzenlemelidir.

B. DİL POLİTİKALARI ÖRNEKLERİ: FRANSA, UKRAYNA, TÜRKİYE

1) Fransa

Resmi dil olarak Fransız dilinin statüsü her zaman Fransa Hükümeti tarafından korunup ulusal birliğin temelli olarak kabul edilmiştir. Ayrıca böyle bir yaklaşım sonucunda evrensel kültürün gelişiminde Fransa Cumhuriyetinin değerini artırmıştır. Bu durum Kültür Eğitim ve Frankofon Bakanlığın yayınladığı birçok belgede yansımaktadır. Başbakan Richelieu, 1635'te “Academie Française” adıyla resmi bir kurum açmıştır. Bu Fransız Akademisi Fransız dilinin geliştirmesi ve onun ulus dili statüsü olarak kontrol edilmesi amacıyla kurulmuştur. Fransız Akademisi dili bir sözlük ve gramerle donatmak, dilin gelişimini takip etmek ve onu milli miras olarak yabancı diller etkisinden korumak adına gelecek kuşaklara ışık tutmaktadır.¹¹

Tüm XVIII. yüzyıl boyunca Fransızca, sadece Fransa'da değil, başta Prusya olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesinde eğitilmiş sınıfların dili olarak kullanılıyordu. Bununla birlikte Fransa'da daha çok yüksek sınıfların dili olarak işlev

¹¹ A. Judge, France: “One State, One Nation, One Language”, Language and Nationalism in Europe, ed. S. Barbour and C. Carmichael, **Oxford University Press**, 2002, s. 46.

gören Fransızca nüfusun önemli bir kısmı tarafından bilinmiyordu. 1789'da yirmi sekiz milyon nüfusun Guibernau'nun bildirdiğine göre Fransa'da yaklaşık altı milyon insan Fransızca dışındaki dil ve lehçeleri kullanmaktaydı. Yine de tüm Devrim dönemi boyunca Fransız dilinin kullanışı bir artış göstermiştir. Bunun nedeni ise Fransızcanın devrimin olumlu imajından yararlanarak kitleler tarafından iradi kabulü idi. Fransızca; devrim ve Napolyon savaşları sırasında, özellikle askerler arasında ordunun şerefli dili olarak kabul ediliyordu.¹²

Devrim sırasında Fransa'da Fransızca dışında başta Baskça, Bretonca, Flamanca, Almanca ve İtalyanca olmak üzere çok sayıda dil ve otuz civarında ayrı lehçe kullanılmaktaydı.¹³

Lazare Carnot,¹⁴ 29 Ocak 1793'te Konvansiyon'a sunduğu raporunda yurttaşlar arasında iyi bir iletişimin ancak dil birliği sayesinde mümkün olacağını söylemekte idi. Ona göre dil birliği sağlanmadıkça, Fransız yurttaşları arasında ulusal bir bilinç oluşturmak ve ulusu bölünmez bir birlik olarak yaşatmak mümkün değildi. Bu durumda Fransızca'yı ulusal bir dil olarak benimsetme yolunda atılması gereken en önemli adım onu eğitim sürecinde tek dil haline getirmektir.¹⁵

Bölgesel dillere ve lehçelere karşı en sert tavrın sergilendiği Terör döneminde,¹⁶ bu yaklaşımın düşünsel anlamda sözcülüğünü yapan isim Bertrand Barere idi. Barere 27 Ocak 1794'te Kamu Güvenliği Komitesi adına sunduğu raporunda, Fransızca'yı özgürlüğün, evrensel değerlerin ve Cumhuriyetçi ideallerin dili olarak sunarken, özellikle bölgesel dilleri devrimin kazanımlarını yok etmeye yönelmiş bir tehlike olarak gösteriyordu. Ona göre “federalizm ve hurafe Bretonca konuşur, Cumhuriyet'e karşı kin ve göç Almanca konuşur, karşı-devrim İtalyanca konuşur, fanatizm ise Baskça konuşur”. Dolayısıyla Barere'e göre bölgesel diller;

¹²Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 29-30.

¹³**A.g.e.**, s. 30.

¹⁴Lazare Carnot (1753-1823) Fransız siyasetçi, mühendis ve matematikçi.

¹⁵Sadoğlu, **a.g.e.**

¹⁶Nitekim Strasbourg'taki Jakobin kulübe göre Cumhuriyetin içerisindeki dilsel farklılıklar yasaklanmadıkça ve Fransızca özgür yurttaşlar arasında konuşulan tek dil haline getirilmedikçe, Fransa'da hala Fransız olamayan insanlar olacaktı. Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 32.

sadece ulusal bütünleşmenin değil, aynı zamanda özgürlüklerin önünde önemli bir tehdit olarak durmaktaydı. Bu durumda olası tek çözüm bölgesel dillerin kullanımını yasaklamaktır.¹⁷

Fransa'da Terör döneminde daha çok Barere'nin düşünceleri esas alınarak 20 Temmuz 1794'te bütün kamu işlerinde ve hatta kimi özel işlerde Fransızca dışındaki dillerin kullanılmasını yasaklayan bir yasa çıkarılmıştır. Yasa beş talimatı içermekteydi. Buna göre; (1) özel okulların devlet okullarına dönüştürülmesiyle eğitim-öğretim dili tamamen Fransızca olacak; (2) yasanın uygulanıp uygulanmadığı denetlenecek; (3) Alsace'da Almanca kullanımı yasaklanacak; (4) Fransızcanın diğer dilleri konuşanlar tarafından suiistimal edilmesi önleneyecek; (5) yönetimin eylem ve işlemleri Fransızca olarak yerine getirilecekti. Ancak Devrim'in ruhuna hiç de uygun olmayan bu yasa kısa zaman sonra, 2 Eylül 1794'te yürürlükten kaldırıldı.¹⁸ Ülkenin tüm bölgelerinde açılacak okullarda öğretebilmek için her şeyden önce yeterli kaynak mevcut değildi. Nihayet 1881'de Eğitim Bakanı Jules Ferry'nin yayınladığı talimatla bütün okullarda Fransızca eğitim yapılabilmesi mümkün oldu. Fransızca'yı eğitimin hem amacı, hem de aracı olarak gören devlet politikalarının hedefi bölgesel dilleri sistematik bir aşındırmaya tabi tutarken, önemli bir kısmı hala geleneksel aidiyet merkezlerine bağlı halkı, laik eğitim yoluyla aydınlanmış yurttaşlara dönüştürmekti. Fakat eğitim politikalarının desteklediği Fransızcanın benimsetilmesine yönelik özellikle ilkokullardaki tutum, zaman zaman aşırıya da kaçabiliyordu.¹⁹ Örneğin, yerel dil ve lehçelerin gözden düşürülmesi için, bu dilleri konuşan çocuklarla alay etmek ve birtakım sembolleri takmaya zorlamak sıkça başvurulan yöntemlerdi.²⁰

XX. yüzyılın başlarında bölgesel dillerle ilgili talepler yerini sessizliğe bırakırken, ulusal birliğe ilişkin kaygılar da önemli ölçüde giderilmiş görünmekteydi. Bu durum kısa zamanda dil politikalarına da yansımıştır. Örneğin kilise okullarında

¹⁷Pierre Achard, **Dilsel Toplum Bilim**, çev. Deniz Kırımsoy, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 45.

¹⁸Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 32-33.

¹⁹**A.g.e.**, s. 33.

²⁰Genellikle uygulanan yöntem; "yabancı" bir dili konuşan çocukları, boyunlarına bir kart asmak ya da başlarına özel bir kasket takmakla cezalandırmaktı. Sadoğlu, **a.g.e.**

belirli saatlerde, devlet okullarında ise normal ders saatleri dışında Bretonca kurs verilmesinde olduğu gibi daha hoşgörülü bir çizgiye gelinmesine yol açmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanların da teşvikiyle bölgesel dil toplulukları özerklik taleplerini gündeme getirince, savaş sonrasında kendilerini öncekinden daha sert bir baskı altında bulmuşlardır. Alsace'da Almanca bir süre için tamamen yasaklandı, daha sonra ise gazetelerin ancak iki dilli (Almanca ve Fransızca) çıkmasına müsaade edilmiştir. Bununla birlikte asıl baskıyı, savaş yıllarında Almanlarla işbirliği yaptığı suçlamasına muhatap olan Breton dil topluluğu görmüştür.²¹

Bölgesel dillerin öğretilmesi ile ilgili ilk teklifler, Fransız Ulusal Parlamentosu'nda komünist parlamenterler tarafından 1947-1948 yılları arasında gündeme getirilmiştir. Ancak söz konusu teklifler birkaç yıl tartışıldıktan sonra 1951'de yasalaşabildi. Loi Deixonne²² adıyla anılan yasa, daha çok eğitimle ilgiliydi ve eğitim kurumlarında belli saatlerde bölgesel dillerde eğitim verilmesine müsaade etmekteydi.²³

Fransa tarihinde dil politikasının oluşma siyasetinin temelinde en yüksek demokrasi anlayışı eşitlik olmuş ve demokrasi fikri gerçekleşmeye başlamıştır. Zorunlu ve parasız ilköğretim sistemi oluşturulmuş, 1974 yılında resmi belgelerde herhangi bölgesel dil kullanımı yasaklanmıştır. Bölgesel dillere yönelik bu yaklaşım sadece eşitlik adına olmayıp Fransa hükümeti ve aydınlarının bölgesel dilleri derebeylik döneminin kalıntıları olarak görerek Fransa devletinin asilliğine leke getirmekte olduğunu düşünmelerinden de kaynaklanmaktaydı. Fransa'nın Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'nı imzalamamasının sebebi de bu olmuştur. Şartı imzalamak bölgesel azınlıkların varlığını ve dillerin farklılığını kabul ederek Fransa'da yaşayan vatandaşların eşitliğinin sorgulanmasına yol açmak demektir. Fransa Cumhuriyeti için ulus bölünmez bir parçadır, dil ise ulusun eşitliğini sağlayan

²¹A.g.e., s. 34.

²²Yasa, onu kaleme alan sosyalist parlamenter Loi Deixonne'nin adıyla anılmaya başladı. Sadoğlu, a.g.e.

²³A.g.e.

şarttır, bu durumda devlet sınırları içerisinde dilin farklılığını kabul etmek mümkün görülmemiştir.²⁴

Günümüzde Fransa devlet sınırları içerisinde eğitim iki şekilde verilmektedir: Devlet ve özel. Özel okullarda okulla ilgilenen derneklerin üyeleri, azınlık dillerinin gelişimini ve öğretilmesini isteyenlerden oluşmaktadır. Onlarca kurulan bu okullarda azınlık dillerinde ders görülüp o dillerde eğitim verilmektedir. Özel okulun ilk kuruluşu 1969 tarihine dayanmaktadır, ne var ki ilk başta bu okullar hükümet tarafından onaylanmamıştır. Buna benzer başka okullar da ortaya çıkmaya başlayınca hükümet bu okulları kapatmaya karar verecektir, fakat halk bu karara karşı büyük bir direniş göstererek hükümetin vazgeçmesini sağlayacak ve 1982 yılında böyle bir eğitim biçimi resmi olarak onaylanacaktır. Böylece ilk resmi sübvansiyon sağlanmıştır.²⁵ Fransa’da dil sorunu etnik azınlıkların devletten ayrılma arzusundan ziyade bölgesel düzeyde tanınması ile ilgilidir.

“Nasılsa Fransa sınırları içinde yaşayanların kendi azınlık dilini bilip Fransız dilini bilmeyen vatandaş yoktur.”²⁶ Anna Judge, Fransa dilinin durumunu böyle yorumlamaktadır. İlk bakışta Fransa’da, bölgesel diller hakkında resmi bir istatistiğin olmaması sebebiyle, dil sorunu yokmuşçasına bir izlenim oluşmaktadır. Yöresel diller din seçiminde olduğu gibi vatandaşın kendi iradesine bırakılarak güncel sorun olarak görülmemektedir, hatta bir vatandaşı olan yöresel dili için sorgulamak veya suçlamak ırkçılıkla aynı izamda durmaktadır. Fransız dilinin tüm Fransa vatandaşları için yekpare ve tek dil olduğu sanılmaktadır ve bu dilin eşit olanak sağlama amacıyla herkes tarafından bilinmesi şarttır.

1994 yılında Toubon²⁷ yasası 1975 tarihlerinde kabul edilmiş olan yasanın yerini tutmuştur. Bu yasa Fransız dilinin ticaret faaliyetlerinde, işe alınma işleminde, medyadaki kullanımına dikkat edilmesini önermekte ve yabancı dil terminolojisini

²⁴ Judge, **a.g.m.**, s. 57.

²⁵ **A.g.m.**

²⁶ **A.g.m.**

²⁷ Jacques Toubon- Fransa Kültür Bakanı (1993-1995). Fransızca kullanımı zorunluluğu getiren bir yasanın kurucusudur.

kullanılmamasını Fransızcada yeni kelime türetme yoluyla değiştirme zorunluluğunu koymaktadır. Bu dönemde bununla birlikte Fransız Akademisi de terminolojik sözlük hazırlamakla meşguldü. Yasayı ihmal eden cezalandırılmaktaydı. En zor durumda kalanlar gazeteciler olmuştur. Toubon yasası Avrupa Birliği tarafından eleştirilmeye başladı. Eleştiriye açık olmasının başlıca sebebi ticaret alanında yaratmış olduğu sıkıntılardı. Malların özgürce kısıtlanması onların ücretini artırmıştı, bu da 1957 yılında imzalanmış Roma antlaşmasına ters düşmekteydi. Aynı zamanda Fransa Cumhuriyeti Fransız dilinin evrensel bir dil statüsü kazanması için mücadelesini sürdürmektedir. Moris Druon kendi makalesinde Fransızcanın bir evrensel dil olarak önemini anlatmaktadır. Ona göre her vatandaş 1994 yılında yayınlanmış bakanlık talimatına uymalıdır. Bu talimatta uluslararası kurumlarla çalışırken: görüşmelerde, konferanslarda, belge hazırlığında sadece ve sadece Fransız dili kullanılmalı ve eğer bu şartlar kabul edilmiyorsa karşı tarafla görüşmeler kesilmelidir, denilmektedir.²⁸

1999 yılından bu yana Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Genel Müdürlüğü uluslararası işbirliği alanında Fransız politikasını tutmak amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Bilimsel, kültürel ve teknik işbirliği, teknik iletişim işbirliği gibi alanlarda çalışan ve geniş bir dünya çapında dallanan değişik kültürel kurumlara dayanmaktadır. Tüm etkinliklerinde bu kurum Fransız dilinin yayılmasını teşvik etmemektedir. Bu bakanlık Fransız dilinin yayılmasını ve doğru kullanımını eğitim, iletişim ve bilimde özel kuruluşlar faaliyetler aracılığıyla denetlemektedir. 1990 yılında yurtdışında Fransız dilinin öğretilmesi ile ilgilenen ajanslar kurulmuştur. Bu ajanslar Fransız dilinin ve kültürünün yurtdışında yayılıp sindirilmesine hizmet etmektedir.²⁹

Fransa'nın politikası günümüzde Frankofon hareketi çerçevesinde kültürünün ve dilinin yayılmasını sağlamaktır. Daha önceleri "büyük devlet" statüsünü sömürgecilikle, savaşla ekonomik yayılmasıyla, ittifak düzeni kuruluşuyla kolaylıkla

²⁸<<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/411989>>(Erişim tarihi:13 Ocak 2014).

²⁹İ.V.Çernov, **Mejdunarodnaya Organizatsiya Frankofoniye: Lingvistiçeskoye izmereniye yazıkovoy politiki**, Sankt-Peterburg, İzd. Sankt-Peterburgskogo Universiteta, 2006, s. 84.

dilini ve kültürünü evrensel bir düzeyde tutmaya başarmış³⁰ olan Fransa böyle bir harekete ihtiyaç duymamıştı.

Fransa'nın ülke içi ve ülke dışı dil siyaseti 2003 yılında Jean-Pierre Raffarin tarafından "Resmi Gazetede" yayınlanan "14 Şubat 2003 Genelge yazısı"nda net olarak belirtmiştir. Jean-Pierre Raffarin: "Fransız dili ile ilgili olan siyaset uzun vadeli, iyi tanımlanmış ve güncel olmalıdır", demektedir. Bu tür siyasetin amacı "Fransa devletinin sınırları içerisinde Fransızcanın hâkimiyeti ele geçirmesi" ve "uluslararası düzeyde Fransızca dilinin konumunun korunmasıdır". Jean-Pierre Raffarin'e göre Fransa topraklarında Fransızca dilinin önceliğinin sağlanması için alınması gereken önlemler:³¹

-Fransız dilinin kullanılmasıyla ilgili yazılmış olan yönergelerin sıkı uygulanması,

-“4 Ağustos 1994 Fransız dilinin kullanılması hakkında kanunun” uygulamasıyla ilgilenen kuruluşların “olağanüstü uyanık” olmalarının icap etmesi,

-Fransızca terminoloji sözlüklerinin ilgili kurumların çalıştırılması sonucunda zenginleştirilmesi,

-Fransız dilinin bilimsel alanda kullanılmasının sağlanmasıdır (Bilimsel araştırmaların ve yayının Fransızca yapılmasına dikkat edilmelidir).³²

Yeni dil siyaseti devletin göç politikasıyla yakından bağlantılıdır. Siyaset göçmen akışının azami bir şekilde kontrol edilmesini sağlamak ve Fransız toplumu içerisine entegre olmaları için gerekli koşulları yaratmak için vardır. Bu durumda Fransız dilinin bilinmesi sosyal entegrasyonun kilit etkenlerinden biri olmaktadır.

³⁰A.g.e., s. 84-85.

³¹E.N.Kuralesina, "Noveşşiyi Aspektı Yazıkovoy Politiki Frantsiyi v XXI v.", İzd. Sankt-Peterburgskogo Gosudarstvennogo Universiteta, s. 1. <<http://tl-ic.kursksu.ru/pdf/009-07.pdf>>

³²A.g.m.

“24 Temmuz 2006 yılı göçmenlik ve entegrasyon kanunu” göç eden kişinin Fransa devletinde uzun süre veya hayatının geri kalan zamanının tümünü geçirmek istediği takdirde dili öğrenme zorunluluğu tedbire almalıdır (madde 5). Şartları, süresi ve içeriği ayrıntılı bir biçimde “23 Aralık 2006 Fransız devleti sınırlarında kalmayı hedefleyen yabancı uyruklu kişinin Fransız dili bilgilerinin denetlenmesi hakkında kararnamede” hazırlanmaktadır. Bu kararnamenin I. maddesine göre denetim test sınavı biçiminde geçerek göç edenin sözlü ve yazılı bilgileri kontrol edilmektedir.³³

Fransa'nın dil politikası birkaç tarihi süreçten geçmiştir. Ulusal-devlet inşa süreci zamanında Fransa Devleti kendi büyük mirası ana dilini kurtarmak için önemli yasalar çıkartmıştır. İngilizceden giren kelimelerle dolu olan Fransız dilinin kendi dil biliminin geliştirilmesi için güçlü bir dil politikası hayata geçirilmiştir. Bugün Fransa'ya göz atıldığında, ulus devletin resmi dilinin Fransızca olduğu görülür. Başka azınlık dillerinin yaşamasına rağmen, Fransızcanın gücü hiçbir zaman kesintiye uğramamıştır. 65 milyonluk devlette bir dili kullanmak halkın birliğini sağlayan yol demektir.

2) Ukrayna

1991 yılında SSCB'nin parçalanması sonucunda haritada yeni bağımsız ülkeler ortaya çıkmış ve bunların her biri kendi yönünde gelişmeye başlamıştır. Bu da yeni oluşan ülkelerin sosyal ve politik görünümünün değişmesine sebep olmanın yanı sıra dillerin gelişimi ve değişimini tetiklemiştir. İlk olarak çoğunluğu oluşturan ulusların dil statüsü devlet dili olarak değişmiştir.

1989 yılında 1991 Bağımsızlık bildirgesi imzalanmadan önce Ukrayna'da devlet dili olarak Ukraynaca kabul edilmiştir. O zamandan bu yana dil statüsünün

³³A.g.m., s. 2.

yükselmesi konusu yeni devlet kuruluşunda karşılaşılan sorunlardan en mühimi olmuştur.³⁴

Yeni hükümetin asıl görevlerinden biri dilin statüsünü yükseltmek ve Rusçanın resmi veya günlük kullanımını Ukraynacanın gerisine çekmektir. Fakat bu uygulama iki dilliliğe sahip olan bir devlette çelişkili bir tepki yaratmıştır. Ukrayna'nın batı kesimi tümüyle bu siyasetten yanayken ülkenin doğusunda çoğunlukla Rusçaya daha yatkın olan halk böyle bir fikri olumsuz karşılamaktadır. Böylece Ukrayna nüfusunun %29,6'sı ana dil olarak Rusçayı tanımakta ve Ukraynacanın özümlemesiyle ilgilenmemektedir.³⁵

Siyasileştirilmiş mizaca bürünen dilin durumu ülkede daha çok anlaşmazlık yaratmaktadır. Nitekim dilin farklı siyasal güçler tarafından baskı aracı olarak kullanılması ülkenin genel durumunu körüklemektedir. Dil sorunu halen çözülmüş değildir, ancak Ukraynacanın durumu iyi bir düzeydedir. Rusya ve Ukrayna toplumlarının geniş tabakalarında dil sorunu hala günceldir ve ilgi çekmektedir.

İnsanların iletişim kuramlarının doğrudan dillerin oluşturmasında etkisi büyük olduğundan ilk önce, Ukrayna'nın nüfus durumuna bakmakta fayda vardır. XX. yüzyılın 90'lı yıllarında Rus uyruklu vatandaş sayısının azalması halk zihniyetinde millet kavramı anlayışının değişmesi, Rus uyruklu vatandaşların ülkelerine göç etmeleri ve doğal ölümler sebebiyle gerçekleşmiş ve böylece nüfusun %7 oranında azalmasına neden olmuştur.³⁶

2001 yılının nüfus sayımına göre Ukrayna'da yaşayan insan sayısı 48 milyon 457 bindir. Sovyet iktidarının 30 yılı aşkın sürecinde Ukrayna tarım ülkesinden sanayi ülkesine dönüştürülmüş ve şehir yaşamı kırsal yaşama tercih edilmiştir. Ukrayna'nın kentsel nüfus sayısı 32 milyon 574 bin olup nüfusun % 67,2'ini oluştururken geri kalan 15 milyon 883 bini yani % 32,8'i kırsal nüfusu

³⁴O.Bogomazova, "Gosudarstvennoe Regulirovaniye Yazıkoviñ Processov v Ukraine", **Informacionno-Analitiçeskiy Centr** (28.02.2011). <<http://ia-centr.ru/expert/9956/>>

³⁵A.g.m.

³⁶A.g.m.

oluşturmaktadır. Bu, kentsel nüfus sayısının kırsal nüfus sayısından iki kat fazla olduğunu göstermektedir.³⁷

Ülkenin doğusunda kentlerde yaşayan insan sayısı, batısında ise kırsal alanlarda yaşayan nüfus daha fazladır. Böyle bir ayrımın başlıca sebebi insanların faaliyetlerinin bölgeye göre değişmesidir. Ülkenin batısı tarım üretimiyle geçiniyorken doğusunda sanayi gelişmiştir. Ukrayna'nın Doğu ve Güney kısımlarında daha çok Ruslar yaşamaktayken Batısında yaşayan nüfusun büyük kısmı Ukrayna milletinden oluşmaktadır.³⁸ 130'dan fazla millet ve etnik topluluğa mensup Ukraynalılar içinde 37,5 milyonu etnik Ukraynalılar, 8,3 milyon Ruslardır, geri kalan %5,3'ü diğer milletlerden meydana gelmektedir.³⁹

Ancak son yıllarda, Sovyet döneminin aksine Ukrayna'da Ukrayna uyruklu vatandaş sayısının Rus uyruklulara göre artmakta olduğu görülmektedir. Eskiden Rus göçmenliği ve karma evliliklerdeki ebeveynlerin birisi Rus olunca çocukların Rus olarak kayda alınması sebebiyle Rus nüfusunun artması gerçekleşmişti.⁴⁰

Ülkede gerçekleşen sosyal politik değişimin sonucunda milli bilinç değişimine uğramıştır. Karma evliliklerde doğan çocuklar kendilerini artık daha çok Rus uyruklu hissetmekten ziyade Ukrayna uyruklu olarak görmektedirler. Ne var ki Ruslarla senelerce iç içe yaşam halka uyrukları ayırmayarak yaşamayı öğretmiştir. Birçok insan için Rus ve Ukrayna uyruğu arasında bir ayrım bulunmamakta ve her biri kendini Rus ve aynı zamanda Ukraynalı olarak nitelendirebilmektedir. Fakat nüfus sayımı vatandaşa sadece bir uyruk seçme hakkını tanımakta olduğundan birçok insan kendi durumuna daha uygun olacak olan uyruğu seçmeye mecbur kalmaktadır.⁴¹

³⁷ State Statistics Committee of Ukraine, <<http://2001.ukrcensus.gov.ua/>> (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2013).

³⁸Bogomazova, **a.g.m.**

³⁹V. M. Solntsev ve V. U. Mihal'çenko, **Yazıkoviye Problemi i Mirovoy Opıt Reşeniya Yazıkoviñ Problem**, Sotsiolingvistiçeskiye Problemi v Raznih Regionah Mira, Materialı Mejdnarodnoy Konferentsiyi, Moskva, 1996, s. 41.

⁴⁰**A.g.e.**, 45.

⁴¹ V. Bednenko ve V. Anan'yevskiy, **Ukraina-Dvuyaziçnaya Strana**, Kiev, Nauk t-vo SA, 1998, s. 27-28.

1994-1999 yılları arası Kiev Uluslararası Merkezi ülkede kendini iki uyruklu olarak tanımlayan vatandaş sayısını çıkartma amacıyla birtakım araştırmalar gerçekleştirmiştir. Bu araştırmalara göre nüfusun beşte biri kendilerini iki uyruklu olarak tanımlamaktadır. Dikkatleri çeken husus ülkenin batısına doğru kendini iki uyruklu olarak tanımlayan kişi sayısının oran olarak azalması ve dahası da kendini iki uyruklu olarak tanımlayan kişilerin orta yaşta olduğunun görülmesidir.

Bağımsızlığına kavuştuktan sonra Ukrayna ülkesinde milliyet duygusunun kabarmasıyla birlikte Ukraynalı olan nüfusun artışı gözlemleniyor.⁴² 2001 nüfus sayımına göre nüfusun % 67, 5'i Ukrayna dilini ana dili olarak tanımlamakta, geri kalan % 29,6'sı Rusçayı ana dili olarak seçmektedir. Etnik Ukraynalılar ana dilini Rus dili olarak seçmelerine rağmen kendilerini Ukrayna milletinin bir parçası olarak görmeleri dilin etnik grup itibarının oluşumunda büyük bir önem taşımadığını kanıtlamaktadır.⁴³

Ukrayna'nın yıllarca Sovyetler Birliği'nin yönetimi altında kalmış olması Ukrayna ve Rus dillerinin yan yana var oluşuna ve bunların ülke çapında düzensiz dağılımına, ülkenin ikidilliliğe bölünmesine sebep olmuştur.

Dil bakımından ülkeyi ikiye bölen esas belirtiler vatandaşın toplumdaki statüsü, yaşadığı bölge, yaşı, siyasal bakışları, dini tercihleridir. Coğrafi yerleşimine göre bakacak olursak, Ukraynacayı benimseyen bölgeler: Bukovina, Galitsiya, Volni; Rusçanın daha çok kullanıldığı bölge: Kırım, merkezi Donbass; iki dilin de eşit derecede konuşulduğu bölge ülkenin merkezidir.⁴⁴

Yukarıda söylendiği gibi kırsal alanlarda Ukraynaca kullanımı daha çoktur. Bunun temel sebebi Ukrayna'yı sanayileştirmeyi hedefleyen Sovyetler Birliği'nin kırsal alanlarla daha az ilgilenmesi ve oralara göç eden Rusların sayısının az

⁴² Solntsev ve Mihail'çenko, **a.g.e.**, s. 47.

⁴³ **A.g.e.**, s. 49.

⁴⁴ **A.g.e.**, s. 51-52.

olmasıdır. Kırım ve merkezi Donbass haricinde ülkenin kentleşmiş bölgelerinde Rus dili daha itibarlı ve üstün bir dil sayılmaktaydı.⁴⁵

Günümüzde Rus yanlısı olan partiler Rusçayı destekleyerek onun devlet dili olarak kabul edilmesini savunmakta, buna karşılık Batı yandaşları Avrupa Birliği'ne girerek Ukrayna dilinin korunmasını savunmakta olan bir eğilim göstermektedir.

1958 yılında kabul edilen kanun esasınca lisede görülen eğitim dilinin ebeveynler tarafından özgürce seçilme hakkı tanınmış ve çoğunlukla Rus dili seçilmiştir. Netice olarak Rus dili ülkede baskın bir pozisyon almış ve Ukrayna dilinde olan yayımcılık sayısı oldukça azalmaya, tiyatro gösterileri Rusça sunulmaya başlamıştır. 1970 yıllarına doğru yükseköğrenim alanında konuşulan tek dil Rusça olarak kabul edilmekte, tez savunması ancak Rus dilinde gerçekleşmekteydi. Günlük konuşmalarda bile Rusça daha çok kullanılmaya başlamıştır.

1980'li yıllara gelindiğinde Ukrayna dilinde konuşmak düşük kültür düzeyine sahip olma algılayışını vermeye başlamış, "köylülerin" dili olarak değerlendirilmiş ve hor görülmüştür. Böyle bir izlenimin sonucunda Ukrayna dili değerini kaybetmiş ve ülkede Rus dilinin önemi artması iki dilliliğin oluşumunda büyük bir etken olmuştur.

Diller hakkında kabul edilen kanunlar aracılığıyla Rus dilinin kullanılma alanlarının kısıtlanması gerekçesi konulmuş ve başarıyla amacına ulaşmıştır. Günümüzde Ukrayna dilinin statüsü yükselmiş ve saygı değer bir konuma gelmiştir, fakat bunca sene Rus dilinin konuşulmasının izi silinmiş değildir. Ülkede iki dillilik bundan dolayı var olmaktadır.⁴⁶

Ukrayna dili mevzuatının temeli 1989 yılında USCB Bakanlar Kurumu tarafından kabul edilen "Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin dili" adlı kanunla atılmıştır. Bu kanunun 3.maddesine göre Ukrayna dili ve Rus dilleri etnik iletişim

⁴⁵A.g.e., s. 57.

⁴⁶A.g.e., s. 62.

dilleri olarak ilan edilmiştir, 5.maddesinde ise çeşitli kurumlara başvururken yurttaş ister Rus ister Ukrayna vatandaşı olsun Ukraynaca kullanma hakkına sahip olduğu belirtilmekte, 6.maddede devlet memurlarının Ukraynaca ve Rusça bilme mecburiyetinde olduğu söylenmektedir. Kanun gereğince öğretim dili Rusça olmakla beraber Ukrayna sınırlarında konuşulan Ukraynaca veya etnik azınlıklar dilleri, ancak onların yaşadığı bölgede olmak kaydıyla anadilde eğitim hakkı gereğince anayasal güvence altına alınmıştır (madde 26, 27, 28). İş, kayıt tutma ve belgelerin dilinin Ukraynaca olduğu ilan edilmiştir (madde 11).⁴⁷

Bu yasa Ukrayna dilinin Rusçanın yerine geçirilerek yönetim dilinde kullanılan tek dil olması önkoşuluyla tasarlanmıştır. Ayrıca bu yasa gerekçesiyle ülkedeki tüm Rus okullarında ikinci dil olarak zorunlu görülmesi, tüm yükseköğretim kurumlarında uluslararası harf karakterlerinin Ukrayna ve Rus dillerinde yazılması şartları koyulmuştur.

Takibinde SSCB Bakanlar Kurulu “2000 Yıl Dönemi İçerisinde Ukrayna Dili ve SSCB’ye Giren Diğer Ulusal Dillerin Gelişimi Devlet Programı”nı, “Dil Kanunu”nu gerçekleştirebilmek için onaylanmıştır. 24 Ağustos 1991’de bağımsız ülke olarak ilan edildikten sonra “Ukrayna Milliyetler Hakları Bildirgesi’ne” göre devletin sosyal yaşamının her alanında tüm halkların ve etnik grupların anadilinde konuşma özgürlüğü verilmiş ve devletten verilen tüm hizmetlerden anadilde yararlanma hakkını güvence altına alınmıştır. Ukrayna hükümeti eyaletlerinde Rus dilinin serbest kullanım hakkını sağlamış ve devlette konuşulan diğer dillerin yoğun olduğu bölgelerde o dillerin devlet dili ile eşit şartlarda işlenmesine izin verilmiştir (madde3).⁴⁸

Ukrayna Anayasası dil hakkında: “Ukrayna’nın devlet dili-Ukrayna dilidir. Devlet, Ukrayna toprakları üzerindeki sosyal yaşamın bütün alanlarında Ukrayna dilinin kapsamlı olarak gelişmesi ve kullanılmasını sağlar. Ukrayna’da Rusçanın ve diğer ulusal azınlıkların dillerinin özgürce gelişimi, kullanılması ve korunması

⁴⁷A.g.e., s. 66-67.

⁴⁸A.g.e., s. 69.

garanti edilmiştir. Devlet uluslararası iletişim dillerinin öğrenilmesinin gelişmesini teşvik eder. Dillerin kullanımı Ukrayna anayasasınca garanti edilmiştir ve kanunca düzenlenir.” (madde 10) denmektedir. Çok geçmeden Ukrayna dilini devlet hususlarının tüm alanlarına uygulanmasına yönelik diğer tutanaklar ve kararnameler de kabul edilmiştir, bunlar: “Yazı basın üzerine”, “Televizyon ve Radyo üzerine”, “Ukrayna asker güçleri üzerine” vb. devlet programı “Ukrayna dilinin kapsamlı gelişimi ve işleyişi ile ilgili kompleksi önlemler” (1997), Ukrayna Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu’nun çıkardığı bir dizi kararnamelerdir. 24 Şubat 1997’de Cumhurbaşkanı kararnamesi altında “Dil Politikaları Konseyi” oluşturulmuştur. Bu Konseyin asıl görevi sosyal hayatın her alanında devlet dilinin düzenli işleyişi için gerekli koşulları yaratmak ve Rusçanın ve ulusal azınlıkların dillerinin korunmasını sağlamaktır.⁴⁹

9 Aralık 1997 yılında Ukrayna Yüksek Kurulu 1 Şubat 1995 tarihinde Strasburg’da kabul edilen “Ulusal Azınlıkların Korunması İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”ni onaylanmış ve böylece önceden imzalanmış olan belgelerin yürürlüğünü doğrulamıştır. Bu çerçeve sözleşmesine göre devlet dillerin korunmasına yardımcı olmalıdır (madde 5), azınlık dillerinde fikir ve bilgi serbestçe mübadele edilebilmelidir (madde 9), dilin sözlü ve yazılı şekilde vatandaşın özel ve toplumsal yaşamında, keza devlet kuruluşlarında kullanma özgürlüğü olmalıdır (madde 10), eğitim anadilde verilmelidir (madde 14).⁵⁰

Yasaların büyük çoğunluğu 1997-1998 yıllar arasında kabul edilmiştir. 2001 yılında “Ukrayna’da konuşulan dillerin kullanımı ve gelişimi hakkında” kabul edilen yasa Ukrayna’da gerçekleşen dil politikasının ikinci aşamasına geçiş olarak nitelendirilmektedir. Bu yasa Ukrayna’nın resmi dili Ukraynacanın statüsü tespit etmekle birlikte Rus diline bazı müsamahalar öngörmektedir. Fiiliyatta Ukrayna dilinin kullanımına ilişkin yasa her durumda uygulanamamıştır. Örneğin, 1993 “Televizyon ve radyo” yasası tüm programların Ukrayna dilinde yayınlanması gerektiğini belirtmesine rağmen etnik azınlıkların yaşadığı bölgelerde televizyon

⁴⁹ Bednenko ve Anan’yevskiy, **a.g.e.**, s. 31.

⁵⁰ Solntsev ve Mihal’çenko, **a.g.e.**, s.74.

yayını azınlıklar dillerinde sunulmuş olduğu görülmektedir. Diğer örnek olarak, 2002 yılında “Eğitimi Geliştirme Ulusal Doktrini”ne göre Ukrayna devlet sınırlarının içerisinde yaşayan her vatandaş devlet dilini bilmeli ve Rus okullarında Ukrayna dili öğretilmelidir. Ama uygulamada Ukrayna’nın doğu ve güney bölgelerindeki okullarda ve yükseköğretim merkezlerinde hala Rusça kullanılmakta ve Ukrayna diline çok fazla önem verilmemektedir.⁵¹ Dolayısıyla her ne kadar hukuksal temeller oluşturulmuşsa bile Ukrayna devletinde sürdürülen dil siyasetinin yetersizliği ve çelişkisi göze batmaktadır.

Bağımsızlıktan sonra Ukrayna’da Rusça konuşan nüfusun ve Rusçanın konumu değişmiştir. “Ukrayna’da Ulusal Azınlıklar” adlı yasaya göre “Ulusal azınlığa Ukrayna milliyetinden olmayan herkes mensuptur (madde 3). Ukrayna’da yaşayan Rus milletinin sayısı 8,3 milyon olup ve ana ulusların sayısından büyük ölçüde az olması sebebiyle azınlık sayılmaktadır. Bu durumda bu vatandaşlar kendilerinin azınlıklara mensup olduklarını kabul etmelidirler. Bu durumda insanlar diaspora kökenli ve belirli bir bölgede belli bir millete ait olduklarını tanımlamalıdır. Diaspora anlayışının anlamı onların bir devletten diğerine taşınmış insanlar olmasıdır. Sovyetler Birliği’nin dağılması nüfus arasında değil, devletlerarasındaki toprak sınırlarında bir değişikliğe yol açmıştır.⁵²

Bununla birlikte Ukrayna’ya göç eden Rus ailelerin büyük çoğunluğu vatana olan özlemi hissetmemekte ve kendilerini belirli bir özgül etnik kültüre bağlamaksızın yaşamaktadırlar. Birçok Ukraynalı ve Rus araştırmacılar Rus dilinin asılsız olarak azınlık dillerine mensup edildiğini düşünmektedirler. Ukrayna milletinin büyük kısmı Rusça konuşmakta ve o dili kullanma haklarını da savunmaktadırlar, çünkü anadilleri Ukraynaca olduğu kadar Rusçadır da. V. Bednenko ve V. Ananyevskiy “Ukrayna Rusça konuşanların vatanıdır” demektedirler. Ne var ki Ukraynalı araştırmacı L. Masenko Rusça konuşan kitlenin büyük kısmının Sovyet zamanında Ruslaştırmayla oluşturduğunu savunmakta ve kendilerinin anadillerini Rus sananların asıl anadilleri olan Ukraynacaya, kökenlerine

⁵¹ Bednenko ve Anan’yeveskiy, **a.g.e.**, s. 34-35.

⁵² Solntsev ve Mihal’çenko, **a.g.e.**, s. 75.

dönmeleri gerektiğini savunmaktadır. Ona göre Ukrayna diline resmi statü kazandırma aracılığıyla Ruslaşma hareketi durdurulabilmiştir.⁵³

Günümüzde devlet dili politikası toplumda hoşnutsuzluk doğurmakta ve dil yasası ülkenin gerçek durumu ile uyuşmamaktadır. Ukraynalılaştırma politikası uygulamada etkisiz olmuştur, çünkü ülkenin dilini değiştirmek uzun zaman gerektirir. Bu ise ülkede bölünmeye yol açmıştır.

Ukrayna’da yaşayan Rus halkı Ukraynalılar tarafından ulusal azınlık olarak ve Rus dili de ulusal azınlık halklarının dili olarak algılanmaktadır. Ancak Ukrayna’daki Ruslar kendilerini *diaspora* (azınlık toplum) olarak algılamamakta ve Ukraynalıların bir kısmı da Rusça konuşmaktadır. Soğuk Savaş yılları boyunca Ukrayna coğrafyasında Ukrayna dili konuşulmamış olsa da 1990’lı yıllardan sonra Ukraynaca resmi dil haline getirilerek yaygın bir biçimde kullanılmaya başlamıştır. Bu durum halk arasında siyasi tartışmalara yol açmıştır.

Ukrayna devletinde yürütülen dil politikası Ukrayna dili için gerçek anlamında güçlü olmuştur. Ukrayna dilinin statüsü yükselmiş ve bu dil halk arasında daha yaygın kullanılır hale gelmiştir. SSCB’nin bölgedeki Ruslaştırma siyasetine rağmen, Ukrayna bağımsızlığını kazandıktan sonra Ukrayna yönetimi dil politikasına önem vermiştir. Bu durum ulus-devlet inşasına ve ulusun dilinin gelişmesine yol açmıştır.

3) Türkiye

Türk toplulukları arasında coğrafi ayrılık ve siyasal parçalanma, ana Altaycadan sonra Türkçenin de kendi içerisinde değişik şubelere ayrılmasına ve farklı lehçelerin oluşumuna zemin hazırlamıştır.⁵⁴ XIV. yüzyıldan itibaren iyiden iyiye hissedilmeye başlayan bu dilsel farklılaşma, araştırmacıların siyasal-ideolojik

⁵³ Bednenko ve Anan’yeveskiy, **a.g.e.**, s. 38.

⁵⁴ Ahmed Caferoğlu, Ural-Altay teorisine bağlı kalarak Türk dilinin “ana kaynağından bugünkü şivelere varıncaya kadar” geçirdiği yedi devreye ayırır: (1) Altay devri= Türk Moğol Türk dil birliği, (2) En Eski Türkçe devri=Proto Türk birliği, (3) İlk Türkçe devri, (4) Eski Türkçe devri, (5) Orta Türkçe devri, (6) Yeni Türkçe devri, (7) Modern Türkçe devri. Ahmed Caferoğlu, **Türk Dili Tarihi**, Üçüncü Baskı, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1984, s. 51-52.

bakış açılarına göre farklı tanımlamalara konu olmaktadır. Aynı etnik kökenine dayanan bütün Türk toplulukların dilleri bir-birine yakın olmakla birlikte ayrı uluslar olarak kabul edilmektedir.⁵⁵

Buna karşılık dünya üzerinde yaşayan bütün Türkleri tek bir ulusun üyesi olarak kabul eden farklı tavır ise, Türk toplulukları arasındaki dilsel farklılığı ifade için “lehçe (diyalekt) veya şive (ağız)” terimlerini kullanmakta ve “Türk dilleri” deyiminin kullanılmasına karşı çıkmaktadır.⁵⁶

Tarihsel olarak Doğu (Çağatay) Türkçesi ile Batı (Osmanlı) Türkçesi arasındaki ayrışmanın başladığı dönem, XIV. yüzyıldır.⁵⁷ Nitekim XIV. yüzyıla kadar Anadolu’da geçerli yazı dili için “Eski Anadolu Türkçesi” ya da “Eski Oğuz Türkçesi” ifadeleri kullanılırken, XIV. yüzyıl sonrası için yaygın olarak kullanılan terim “Osmanlı Türkçesi” veya “Osmanlıcadır”.⁵⁸ Anadolu Türkçesinin artık görece farklılaştığını gösteren bu kavram, Osmanlı Türkleri arasındaki konuşma dilini değil; Arapça-Farsça etkisi altında şekillenen yazı dilini ifade etmekteydi.⁵⁹

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, her alanda çağdaşlığı amaçlamakta ve bu amaca ulaşmak için akıl, mantık ve bilimi kendisine kılavuz edinmektedir. Yeni ülkenin kuruluşunu izleyen ilk yıllarda Osmanlı yazı dilinin çağdaş bilimlerin ve çağdaş felsefenin kavramlarını üstlenmekte yetersiz kaldığı saptanmıştır. Yeni yönetim kurucusunun siyasal ve etkinsel eğilimleri ve birbiri ardından gerçekleştirmeye giriştiği toplumsal ve ekinsel devrimler de göz önüne alınca köklü bir dil devrimi kaçınılmaz görünmüştür.⁶⁰

⁵⁵ Ali Karamanlıoğlu, **Türk Dili**, Üçüncü Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1984, s. 25-26.

⁵⁶ “Lehçe” ve “şive” kavramlarının kullanımı bakımından dilbilimciler arasında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Atilla Özkırımlı, **Türk Dili-Dil ve Anlatım**, İkinci Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 34.

⁵⁷ Faruk K. Timurtaş, **Diller ve Türkçemiz**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1996, s. 11.

⁵⁸ Ahmed B. Ercilasun, “Osmanlı Türkçesi”, Ed. Güler Eren, **Osmanlı**, c. 9, içinde, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 392.

⁵⁹ Metrol Tulum, “Osmanlı Türkçesi”, Ed. Güler Eren, **Osmanlı**, c. 9, içinde, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 421.

⁶⁰ Yücel Tahsin, “Dil Devriminin Gelişimi”, **Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, No. 11, 1999, s. 3.

Türkiye Cumhuriyeti'ne vücut veren Kemalist devrim, çok açık bir şekilde “Ulusçuluk”, “Baticılık (Medeniyetçilik)” ve “Laiklik” ilkeleri üzerinde yükselmekteydi.⁶¹ Cumhuriyet döneminin dil ve kültür politikaları, bir yandan Batılılaşmanın gereği olarak sunulan köklü zihniyet değişiminin, diğer yandan ulusal birlik ve bütünlük kaygılarının etkisi altında şekillendirilmiştir.⁶²

Kemalist dil politikalarının hem sözcük, hem de kavram itibarıyla Türkçeyi “mazi”den temizleme girişimi kültürel alanda gerçekleştirilen diğer devrimlere destek anlamı da taşımaktaydı. Sonuçta öyle bir dil yaratılmalıydı ki, bu dil hem Türk ulusunu diğer Müslüman dindaşlarından olabildiğince farklılaştırmalı, hem de Batı medeniyetinin düşünce ve hislerini tamamen karşılamalıydı.⁶³

Türkiye’de alfabe değişikliğine ilişkin ilk öneriler Tanzimat dönemine kadar geri götürülebilir. Bu dönemde sorunu ilk defa gündeme getiren kişi Batı’da eğitim almış Tanzimat aydınları değil; medrese kökenli Ahmed Cevdet Paşa olmuştur. Ahmed Cevdet Paşa, 1851 yılında kaleme aldığı Kavaid-i Osmaniye adlı eserinde mevcut Arap alfabesinin Osmanlı Türkçesindeki bazı sesleri karşılayamadığından hareketle soruna bir çözüm bulunması gerektiğini savunmaktaydı. Aynı yıl Ahmed Cevdet Paşa’nın da üyesi olduğu Encümen-i Daniş, konuyu gündemine almış ve Türkçedeki tüm sesleri karşılayacak yeni birtakım işaretlerinin ilavesiyle bir alfabe reformuna gidilmesine kararlaştırmıştır.⁶⁴

Ancak Latin alfabesine geçme meselesi kolay ve hızlı olamamıştır. Çünkü Osmanlı aydınları arasında bir bütünlük gözükmemekteydi. Bir kısım aydınlar bu konuya girişimden övgüyle bahsedip örnek alınması gerektiğini savunurken, diğerleri

⁶¹ Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 189.

⁶² **A.g.e.**, s. 200.

⁶³ Uriel Heyd, **Language Reform in Modern Turkey**, The Israel Oriental Society, Jerusalem, 1954, s. 19-20.

⁶⁴ Rekin Ertem, **Elifbe’den Alfabe’ye-Türkiye’de Harf ve Yazı Meselesi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1991, s. 97-98.

alfabe değişikliğinin Müslüman unsurlar arasındaki birliği bozacağından endişe etmekteydiler.⁶⁵

Latin harflerini, ilerlemenin ve Batı medeniyetine dâhil olmanın zorunlu koşulu olarak gören Ahmed Cevat, Japonya örneğinin genel kurala muhalif bir istisna bile oluşturmadağını savunmaktaydı. Çünkü Japonlar da uzun süredir alfabeleri dolayısıyla Çin etkisinden, bilim ve edebiyat dillerinin tahakküm altına alınmasından şikâyet etmekteydiler. Bu durumda Japonya örneği, her medeniyetin kendine özgü bir yazısı olduğu ve o medeniyeti özümsemek isteyen bütün ulusların yazıyı da kabul etmesi gerektiği tezini yalanlamamaktaydı.⁶⁶

Tartışmaların parlamentodan gazete sütunlarına taşındığı bu dönemde tavrının ne olacağı merakla beklenen Mustafa Kemal, koşulların olgunlaşmasını beklemekteydi.⁶⁷ Nihayet 20 Mayıs 1928’de Türkiye Büyük Millet Meclisi konuya resmen müdahil olmuştur. Mecliste uluslararası sayıların kabulünün görüştüğü bu oturumda, Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi Bey’in uluslararası harflerin de kabul edilmesinde bir sakınca olup olmadığı sorusuna yanıt veren Maarif Vekili Mustafa Necati, konunun en kısa zamanda oluşturulacak bir “Encümen” tarafından karara bağlanacağını ifade etmiştir.⁶⁸

Çok geçmeden Necati Bey’in söz verdiği biçimde 23 Mayıs 1928’de Bakanlar Kurulu kararıyla “lisanımızdı Latin harflerinin suret ve imkân-ı tatbikini düşünmek üzere” Maarif Vekâleti bünyesinde bir Dil Encümeni’nin kurulması kararlaştırılmıştır.⁶⁹

⁶⁵ Sadoğlu, **a.g.e.**, s. 218.

⁶⁶ Ahmed Cevat [Emre], **Muhtaç Olduğumuz Lisan İnkılabı Hakkında Bir Kalem Tecrübesi**, İstanbul, Maarifet Matbaası, 1928, s. 74-81.

⁶⁷ Falih Rifkı Atay, **Çankaya**, İstanbul, Bateş Yayınları, 1998, s. 439.

⁶⁸ Agah Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1960, s. 400.

⁶⁹ İlgili kanunda Dil Heyeti olarak anılan Encümen, halk arasında Alfabe Heyeti olarak da nitelendirilmişti. Zeynep Korkmaz, **Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara, AÜDTFC Yayınları, 1963, s. 40.

Dil Encümeni'nin alfabe raporu resmi makamlarca onaylanmasına rağmen bir öneriden öteye gitmemektedir. Ortada ne resmi, ne de özel işlemlerin Latin alfabesine göre yapılmasını gerektirecek yasal bir zorunluluk vardı. Neden sonra Mustafa Kemal'in 9 Ağustos 1928 tarihinde Sarayburnu Parkı'nda verdiği söylevinde yeni Türk harfleriyle kendini gösterecek ve asırlardır süre gelen demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan işaretlerden kendimizi kurtarmak mecburiyetini iddia ederken daha güçlü bir destek almıştı.⁷⁰

Atatürk, dilin bir millet varlığı içindeki yerini “milliyetin bariz vasıflarından biri dildir” sözleri açıklanmıştır. Bir topluluğun millet vasıf ve niteliğini kazanabilmesi, her şeyden önce, o millete has gelişmiş bir dilin varlığı ile mümkündür. Millet; dil, kültür ve gaye birliği ile biri birine bağlı vatandaşların oluşturduğu bir siyasi topluluk olduğuna göre, dilin bir milletin sosyal varlığı, duygu ve düşünce tarzı, tarihi, kültürü ve geleceği ile olan ayrılmaz bağı aşikârdır. Bir milletin birliği ve bölünmezliği de ancak dil ile teminat altına alınabilirdi. Atatürk, bütün bu gerçekleri kısaca şu sözlerle dile getirmişti:

“Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkı Türk milletidir. Türk milleti demek Türk dili demektir. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler, içinde ahlakını, ananelerini, hatıralarını, menfaatlerini, kısaca bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir.”⁷¹

Bundan sonra “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun” teklifi Tekirdağ milletvekili Cemil, Afyonkarahisar milletvekili Ali ve Erzincan milletvekili Saffet tarafından Meclis başkanlığına verilmiş ve 1 Kasım 1928 günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde Latin kökenli yeni Türk alfabesi kabul edilmiştir. 1353 sayılı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanunu” 3 Kasım 1928’de Resmi

⁷⁰Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 2, Beşinci Baskı, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, s. 272.

⁷¹Z. Korkmaz, “Atatürk ve Dilimiz” (ed. Doğan Atılgan), Ankara Üniversitesi'nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı: Atatürk ve Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar içinde, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006, s. 14.

Gazete’de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir.⁷² 1 Aralık 1928 tarihinden itibaren tamamen yeni harflerle deneme yayınına geçilmiştir. 1 Ocak 1929 tarihinden sonra ise Türk basını bütünüyle yeni harflerle çıkma başarısını göstermiştir.⁷³ Artık dilde sadeleşme, giderek bir akım durumuna gelmiş, güçlenmiştir. Türkçe bir sözlük zorunluluğu doğmuştur. Bu konudaki ilk girişimleri de Atatürk başlatmıştır. Ankara’da geniş bir kurul oluşturularak dilimizin gelişmesi ve zenginleştirilmesi çalışmalarına başlanmış, fakat zaman geçtikçe, işlerin kurul ve komisyonlar kanalıyla çözülemeyecek kadar derin olduğu anlaşılmış ve örgütlü ve merkezi bir çalışmanın gereği belirmiştir. Mustafa Kemal, bu işin bir örgüt kanalıyla yürütülmesini zorunlu görmüştür. Böylece, 12 Temmuz 1932’de, adı daha sonra Türk Dil Kurumu olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti, yani dil devriminin örgütü kurulmuş, hemen ardından, Dolmabahçe Sarayı’nda ve Atatürk’ün başkanlığında Birinci Türk Dil Kurultayı toplanmıştır (26 Eylül 1932). İlk Kurultayının toplandığı gün olan 26 Eylül, kurultayda alınan kararla Dil Bayramı olarak ilan edilmiştir. Bu arada dil sorunlarının çözümüne yardım amacıyla yabancı ülkelerden dil bilginleri getirilmiş, onlardan yararlanılmıştır. Dilini işlemek, bağımsızlığa kavuşturmak, ileri diller arasındaki yerini almasını sağlamak için derleme, tarama, yabancı sözcüklere karşılık bulma, dil-bilgisi ve yayın çalışmaları yapılmıştır. Girişilen bu çabaların tümüne birden de “Dil Devrimi” denilmiştir.⁷⁴

Yaklaşık altmış yıl önce, romancı ve denemecilerinin yapıtlarında Türkçe sözcük oranı % 35, % 40 oranındaydı; bugün bu oran % 90, % 95 düzeyindedir; üstelik kuramsal açıdan dil devrimine karşı çıkanlar bile devrimin getirilerinden fazlasıyla yararlanmaktadırlar. Öte yandan, başlangıçta Dil Devrimi yazı ya da ekin dilini fazla uzaklaşmış olduğu konuşma diline yaklaştırmak düşüncesiyle tasarlanmışken, bugün konuşma dili, yazı dilini yakından izlerdir, bu nedenle de

⁷²Ertem, **a.g.e.**, s. 283.

⁷³İsmail Parlatır, “Yeni Türk Harflerinin Kabulü ve Uygulamada Türk Basınının Rolü” (Ed. Doğan Atılğan), **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı: Atatürk ve Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar** içinde, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006, s. 133.

⁷⁴Cahit Kavcar, “Atatürk’ün Dil ve Edebiyat Konusundaki Görüşleri” (Ed. Doğan Atılğan), **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı: Atatürk ve Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar** içinde, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006, s. 53.

yabancı kökenli sözcükler yerine önerilen yeni Türkçe sözcükleri neredeyse günü gününe benimsemektedir. “Belge (vesika), bitki (nebat), görev (vazife), ilgi (alaka), seçenek (alternatif), sorun (mesele), sözcük (kelime), sözlük (lügat), yasa (kanun), yayın (neşriyat)” bunlardan yalnızca birkaçıdır. Öyleyse Türk toplumunun yirmi otuz yıllık bir süreden beri yeterince zengin, yeterince bağdaşık, yeterince nedenli, her şeyden önce de kolaylıkla erişilebilir bir ekin dili bulunduğu söylenebilir. Bu da Dil Devriminin amacına büyük ölçüde ulaştığını göstermektedir.⁷⁵

Bilinçli atılan adımlarla ve yoğun çabalarla başarıya ulaştırılan Dil Devrimi konusunda Türk ulusunun yapmakla yükümlü olduğu en büyük görev, dil devriminin ilkelerini sonsuza dek yaşatmak ve bu devrimin güncellenerek, geliştirilerek sürdürülmesini sağlamaktır.

Türk ulusunu ayırt edici nitelikler, özellikler arasında da dil öncelik taşımaktadır. Gerçekten de Atatürk, bu ulusçuluk tanımına uygun olarak dili ulusallığın en belirgin özelliklerinden biri olarak değerlendirmektedir: “Türk demek dil demektir. Ulusallığın çok belirgin özelliklerinden birisi dildir. Türk ulusundanım diyen insanlar, her şeyden önce ve ne olursa olsun Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan, Türk ekinine, topluluğuna bağlılığını öne sürerse buna inanmak doğru olmaz”.⁷⁶

Türk dili, taş ve maden devrinde, kültür kelimelerini göç yolu ile yeryüzündeki dillere yayan eski ve büyük kültür dili olarak gösterilmektedir. Etimoloji lügatlerinde “kaynağı karanlık” olarak gösterilen birçok Fransızca, Almanca ve İngilizce kelimelerin Türkçe ile kolayca açıklanabilmesi bunun göstergesi⁷⁷ olarak edilmektedir.

⁷⁵Tahsin, **a.g.m.**, s. 9.

⁷⁶ R. E. Ünaydın, “Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar”, **Türk Dil Kurumu Yayınları**, 1943, s. 9.

⁷⁷ A. S. Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949, s. 394.

Türk dil devriminin en önemli özelliği her türlü kavramın dilden karşılanarak Türkçenin güçlü bir kültür dili durumuna getirilmesini amaç edinmekte ve bu yolda gerçekleştirilmektedir. Ayrıca kullanılmakta olan dili onarma amacının bulunması tarama ve derleme yollarıyla dilin eski durumunda kullanılmış olan ve Anadolu ağızlarında kullanılmakta olan sözcüklerin genel dilde kullanılması da Türk dil devriminin başka bir özelliği olarak görülmektedir.

Cumhuriyet Türkiye'sinin kurulmasıyla birlikte dil çalışmalarının bir sonucu ve göstergesi olarak yeni bir ulus devleti oluşturmanın yanında yine dil aracılığıyla da siyasi gelişmeleri desteklemek amaçlanmıştır. Dil kurultaylarındaki çalışmalarda vurgulandığı gibi dil devrimini gerçekleştiren kadronun dilbilimcilerden çok yeni kurulan devlete siyasal bağlılığını ön plana çıkartan ve bizzat devletin yönetim kadrosunda bulunan milletvekillerinden oluştuğu görülmektedir. Dil devrimini yürüten kadronun dilbilimci olmaması ve devlete olan bağlılığının tezahürü olarak önemli görevlere getirilmeleri bunun birer göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söz derleme talimatnamesi gibi bazı talimatnamelerde ise Bakanlar Kurulu Kararı ile Türk Dilini Tetkik Cemiyeti'ne yardımda bulunması en üst düzey siyasi otorite tarafından emredilmiştir. Bu talimatname ile illerde vali, belediye reisi, en yüksek rütbeli kumandan, il milli eğitim müdürü, sıhhi ve içtimai muavenet müdürleri, bütün lise ve orta mektep müdürleri, ilçelerde kaymakamlar, belediye reisleri, askeri üst makamlar, kaza maarif memurları, hükümet hekimi, orta mektep müdürü ve mektep muallimleri arasından seçilecek iki kişi de cemiyet çalışmalarına dâhil edilmiştir.⁷⁸

1 Kasım 1932'de Meclis'i açış konuşmasında dil konusuna yeniden eğilerek şunları söylemiştir: "Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilatının dikkatli, alakalı olmasını isteriz."⁷⁹

⁷⁸ Korkmaz, **Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk..**, s. 67.

⁷⁹ C. Kavcar, **a.g.m.**, s. 54.

Atatürk bütün bu çalışmaları yakından izleyip desteklemiştir. Meclis konuşmalarında açıklamalar yapmış, bilgiler vermiştir. 1934'teki 2. Dil Kurultayı'nda bütün terimlerin Türkçe köklerden türetilmesi kararlaştırılmıştır. Birçok matematik terimleri okul kitaplarına bundan sonra girmiştir. Bugün de eğitimde, bilimsel çalışmalarda birçoğu konuşma diline bir geçmiş olan yüzden fazla matematik terimi, Atatürk'ün kendi ürünüdür.⁸⁰

1934-1936 yılları arasındaki dönemin özelliklerinden biri de Atatürk'ün, Türkçe'nin ve öteki dünya dillerinin kökenine eğilme yönündeki çalışmalara gösterdiği yakın ilgidir. Bu dönemin en belirgin olayı da Güneş-Dil Teorisi'dir. Güneş-Dil Teorisi, insana kendi benliğini güneşin tanıtmış olması temel düşüncesine dayanan bir köken teorisidir. Bu teoriye göre insan dış alandan gelen etkiler altındadır ve ilk düşünme güneşle ilgilidir. O halde dillerin doğuşu da güneşe bağlanmalıdır. Güneş karşısında insanoğlunun ağzından çıkan ilk kelime, Türk dilinin kökü olan ağ biçiminde çok anlamlı bir sestir. Aradan zaman geçtikçe, ses ile anlam arasındaki sembolizme dayanan ağ kavramı parçalanıp yeni ses ve kelimelerle anlatılan yeni kavramların doğmasına yol açmıştır. Böyle bir teorinin oluşmasında Atatürk'ün çeşitli dilbilim eserlerinden elde ettiği görüş ve sonuçların da etkisi olmuştur. İkinci Kurultay'ın öncekilerden farkı, "Güneş Dil Teorisinin" ele alınması ve Türk Dil Kurumu adının kabul edilmesidir.⁸¹

Tarama yolu ile elde edilen dil malzemesi, 1934 yılında 2 cilt halinde Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi adıyla yayımlanmıştır. Ancak, bu yolun doğurduğu aksaklığın dil gerçeğine ters düşerek dili bir çıkmaza doğru sürüklediğini gören Atatürk, tavsiyecilik yönündeki denemelerin önünü kesmiş, bu yoldaki görüşünü: "Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığını söyleyenlerin iddiasını tecrübe ettik. Dili bir çıkmaza sokmuşuzdur. Maksatlarımızı anlatamaz olmuşuzdur. Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır! Biz daha önce kurtarmaya bakalım" sözleri ile açıklamıştır. Çalışmaların 1934-1936 yılları arasındaki döneminde, bir önceki dönemin tarama ve derlemeleri bir

⁸⁰ A.g.m.

⁸¹ H. Rıdvan Çongur, **Türk Dil Kurumu Anıları**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s. 35.

ayıklamadan geçirilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu ve Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu adlı iki küçük kılavuzda toplanmıştır. Bunlara ek olarak, Mustafa Kemal Atatürk, 1937 yılında Fransızcadan çevirisi olan ve bu günkü Türkçe Geometri terimlerinin hepsini içerisinde barındıran eseri olan " Geometri" adlı kitabı yazmıştır. Böylece Türk dilindeki geometri terimleri yabancı kaynaklı olmaktan çıkıp Türkçeleşmiştir.⁸²

İsmet İnönü döneminin dil politikası açısından en önemli uygulaması anayasa dilinin değiştirilmesidir. Adı “Teşkilat-ı Esasiye Kanun” olan 1924 Anayasa’nın dilinin değiştirilmesi ile ilgili ilk girişim 1942’de olmuştur. Bu tarihte bazı taslaklar hazırlanarak ilgililere dağıtılıp görüşleri sorulmuştur. Görüşü sorulnlardan birisi de Türk tarihçiliğinin ve Türk edebiyatı tarihçiliğinin kurucusu ünlü bilgin Fuad Köprülü’dür. O tarihte milletvekili olan Ord. Prof. Fuad Köprülü,“hiçbir muayyen usule riayet edilmediğini, okuma yazma bilmeyen halkın bile anladığı kelimelerin yerine, yeni kelimelerin uydurulmasını doğru bulmadığını” belirterek bu dil değiştirmeye taraftar olmadığını açıklamıştır. Bir süre geciktirilen bu hareket 14 Kasım 1944’te Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu’nun aldığı bir kararla kurulan komisyonun hazırladığı taslak 10 Ocak 1945’te Meclis’te kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Böylece Anayasa’nın dili değiştirilmiştir. Tasfiyeciler, anayasa dilinin değiştirilmesini, “devlet dilinin Türkçeleştirilmesi” olarak görmekte ve yorumlamaktadırlar. 1924’te hazırlanan “Teşkilat-ı Esasiye Kanununun” dili, hukuk dili olması sebebiyle yaşayan dilden farklılıklar gösteriyordu. Bazı kavram ve terimlerin sade anlaşılır bir Türkçe ile değiştirilmesi normal görülebilirdi. Fakat yapılan işlem, en ileri düzeyde tasfiyecilik hatta uydurmacılık anlayışını yansıtmaktaydı. Başta Meclis’in adı “kamutay”a, milletvekilinin adı “saylav”a çevrilmiştir. Fuad Köprülü, Anayasa dilinin siyasi bir kararla ve baskı ile değiştirilmesini, “Düzme devlet dili” ve “resmi argo” olarak vasıflandırmıştır.⁸³

⁸²Atatürk’ün Türk Dili ile Yaptığı Çalışmalar, 31 Temmuz 2013 tarihinde, <<http://www.ataturkdevrimleri.com/yazi-523-ataturk-un-turk-dili-ile-igili-yaptigi-calismalar.html>> sitesinden alınmıştır.

⁸³ Fuad Köprülü, “Dil Meselesi” (Anayasa dilinin değiştirilmesi ile ilgili görüşleri), **Vatan**, 01.10. 1945.

Türk Dil Kurumu'nun Atatürk'ün ölümünden sonra Milli Şef İsmet İnönü'nün de desteklediği ve teşvik ettiği tasfiyeci-uydurmacı dil politikasına ilk güçlü sivil muhalefet, Türkiye Muallimler Birliği adlı kuruluştan gelmiştir. Muallimler Birliği, “Birinci Dil Kongresi” adıyla 23 Ekim 1948’de başlayan ve 9 gün süren bir dil kongresi toplamıştır. Dr. Adnan Adıvar’ın Başkanlık yaptığı Kongre’ye Halide Edip Adıvar, İsmail Habip Sevük, Sadri Maksudi Arsal, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hıfzı Tevfik Gönensay, Cavit Orhan Tütengil, Nihat Sami Banarlı, Nurettin Ergin, Burhan Apaydın gibi tanınmış ilim ve fikir adamları katılmıştır. Tasfiyecilik-uydurmacılık anlayışına sert tenkitlerin yönetildiği Kongre’de Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun tasfiyeci-uydurmacılığı “ruh hastalığı” olarak nitelendirilmesibasında büyük yankı yapmıştır. Bu Kongre’de konu olan Türkçe dilinin durumuna dair “Umumi Dil Meselesi Hakkında Rapor” başlığı ile bir sonucu kamuoyuna duyurmuştur. Raporun içinde önemli olan görüşler şunlardır: 1. Dilinin sadeleşmesine daha fazla müdahale edilmemesi; 2. Yeni yapılan kelimelerin, ilim ve teknik terimlerinin yetkili kişilerce dilinin yapısına uygun olarak yapılması; 3. Ders kitaplarına kadar giren uydurma kelimelerin eğitimi aksattığı, böyle bir uygulamaya meydan verilmemesi; 4. Hızlı ve aşırı özleştirme ile yeni Türk nesillerinin milli kültür kaynaklarından mahrum bırakılmasının mahzurları; 5. Dile politikanın karıştırılmamasıdır.⁸⁴

10 Ocak 1945’te İsmet İnönü’nün baskısı ile değiştirilen Anayasa dili, 1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinden sonra, 24 Aralık 1952’de tekrar yaşayan Türkçeye çevrilmiştir. Bu zamanlarda öz Türkçe akımı Türk aydınları arasında sürekli tartışılan bir konu olmuş ve özellikle 1960’tan sonra Türk Dil Kurumu bu akımın öncülüğünü yapmaya devam etmiştir. Ancak 1980’den sonra tartışmalar durulmuş ve bilimsel çalışmalar hız kazanmıştır.⁸⁵

Türk Dil Kurumunun yapısıyla ilgili ilk önemli değişiklik 1951 yılındaki olağanüstü kurultayda yapılmıştır. Atatürk’ün sağlığında Milli Eğitim Bakanının Kurum başkanı olmasını sağlayan tüzük maddesi 1951’de değiştirilmiş; böylece Kurumun devletle bağlantısı koparılmıştır. İkinci önemli yapı değişikliği 1982-1983

⁸⁴ İsmail Acar, **Dilimiz Atatürk ve Sonrası**, Balıkesir, İnci Yayınevi, 1983, s. 198-209.

⁸⁵TDK, <http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=77> (Erişim tarihi: 29 Aralık 2013).

yıllarında gerçekleştirilmiştir. 1982’de kabul edilen ve şu anda da yürürlükte olan Anayasa ile Türk Dil Kurumu ve Türk Tarihi Kurumu, bir Anayasa kuruluşu olan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu çatısı altına alınmış; böylece devletle olan bağlar yeniden ve daha güçlü olarak kurulmuştur.⁸⁶

1982 Anayasasının 26. maddesinde düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilin kullanılmayacağı, 28. maddesinde ise kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılmayacağı hükme bağlanmıştır.⁸⁷

Bu ifade Anayasanın yürürlüğe girmesinden çok kısa bir süre sonra kabul edilen “Siyasi Partiler Kanununun” “Azınlık Yaratılmasının Önlenmesi” başlığını taşıyan 81. maddesinde de yer almıştır. Söz konusu maddeye göre, siyasi partiler “Tüzük ve programlarının yazılmasında, kongrelerinde, açık ve kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçeden başka dil kullanamazlar; Türkçeden başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanamaz ve dağıtamazlar; bu eylem ve işlemlerin başkaları tarafından yapılmasına kayıtsız kalamazlar. Ancak, tüzük ve programlarının kanunla yasaklanmış diller dışındaki yabancı bir dile çevrilmesi mümkündür”.⁸⁸

2932 Kanununun 1991 tarihinde kabul edilen 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu⁸⁹ ile yürürlükten kaldırılmasından sonra “kanunla yasaklanmış dil” ifadesi anlamını yitirdi. Irak Anayasasında yapılan değişiklikle Kürtçe, bu Kanuna göre

⁸⁶**A.g.m.**

⁸⁷Yaşar Salihpaşaoğlu, “Türkiye’nin Dil Politikaları ve TRT 6”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XI, Sa.1-2, 2007, s. 1041.

⁸⁸Benzer bir yasak 26.04.1961 tarih ve 298 sayılı “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kültükleri Hakkında Kanun”da da yer almaktaydı. Söz konusu Kanunun 17.05.1979 tarihinde 2234 sayılı Kanunla değiştirilen 58. maddesinde, radyo ve televizyonlarda yapılacak propaganda yayınlarıyla, diğer seçim propagandalarında, Türkçeden başka dil ve yazı kullanılmasının yasak olduğu; aynı Kanunun 23.01.2008 tarihinde 5728 sayılı Kanunla değiştirilen 151. maddesinde, bu Kanunun 58, 60 ve 61. maddelerinde yazılan yasaklara aykırı hareket edenlerin, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacakları belirtilmekteydi. Siyasi Partiler Kanununu farklı kılan bu Kanunda yer alan yasağı tekrarlaması değil, “kanunla yasaklanmış dil” ifadesine yer vermiş olmasıdır. **A.g.m.**, s. 1041.

⁸⁹Resmi Gazete, Tarih: 12.04.1991, Sayı: 20843: Salihpaşaoğlu, **a.g.m.**, s. 1042.

yasak dil olarak kabul edilemeyecekti. Çünkü 2003 Amerikan işgalinden sonra oluşturulan yeni Irak Anayasasında, Kürtçe Irak'ın Arapça ile eşdeğer resmi dili oldu.⁹⁰ Böylece Kürtçe de “Türkiye'nin tanıdığı ülkelerin birinci resmi dilleri” arasına girmiştir.⁹¹

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin, 1999 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye Avrupa Birliğine tam üyelik için aday statüsü verilmesiyle yeni bir boyut kazanması ve Türkiye'nin Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterleriyle belirlenen standartları yakalamak, mevzuatını Avrupa Birliği müktesebatıyla uyumlaştırmak ve uyumlaşmış mevzuatın uygulanması için yeterli idari kapasiteyi oluşturmak yükümlülüğü altına girmesi, Türkiye'nin dil politikasına etkilemiştir. Bunun en açık göstergesi, Uyum Yasaları çerçevesinde önce Anayasada daha sonra yasalarda değişikliklere gidilmesi ve bu değişikliklere uygun olarak yönetmelikler çıkarılarak yerel dillerin öğretilmesine yönelik kursların açılması ve yerel dilde yayıncılığın önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Yerel dillere dair önemli olan bazı yasalar kaldırılmıştır. Bu değişiklikler Türkçeden başka dillere yol açmıştır. Yerel dillere yayın yapmaya izin verildi. 3984 sayılı Kanununun 4. maddesinin birinci fıkrasına “Ayrıca, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapabilir. Bu yayınlar, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devlerin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz. Bu yayınların yapılmasına ve denetimine ilişkin usul ve esaslar, Üst Kurulca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir” hükmü ilave edildi. 25.01.2004 tarihinde, bu Kanun değişikliğine uygun olarak “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmenlik” çıkarılarak yerel dillerde yayımın önü tamamen açılmıştır.⁹²

Gazi Mustafa Atatürk daha çok Türkçe, Türk tarihi, Türk edebiyatı ve Türk kültürü üzerine çalışmıştır. Özellikle, Türk dilini yüksek seviyeye getirmek için dil

⁹⁰Irak Cumhuriyeti Anayasasının 4. maddesine göre, “Arapça ve Kürtçe Irak Cumhuriyetinin resmi dilleridir”, Hasan Tunç, **Türkiye'ye Komşu Devletlerin Anayasaları**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2008, s 286.

⁹¹Salihpaşaoğlu, **a.g.m.**, s. 1042.

⁹²**A.g.m.**, s. 1044.

politikasını ulusal-devlet inşa sürecinde en önemli yere koymuştur. Bunun için kültür kurumları oluşturup (İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi AÜ, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu) Türkçe üzerine büyük yenilikler yaptırmıştır. Atatürk dönemi Türkiye Cumhuriyeti için reformlara dolu bir dönem olmuştur. Görüyoruz ki, tartışmalara rağmen Türkçe dilinin içindeki yabancı kelimeler Türkleştirmiş ve yeni alfabeyle birlikte Türk diline dair fonetik düzeye sahip olmuştur.⁹³

Türk Dil Kurumu da birkaç aşamadan geçip önemli zamanlar yaşamıştır. 1980 yılından sonra kurum tekrar kendi haline gelmek için yeni hedefleri göz önüne koymuştur. Amacı gerekli bilimsel çalışmaları, Türkçe sözlük, gramer, araştırma yaparak Türk dilini dünya dilleri arasındaki yerine kavuşturmadır. Türkçenin, dili Türkçe olmayan ülkelerde öğrenilmeye çalışılan bir kültür dili mi, yoksa akademik araştırma yapılabilecek bir dil mi olduğunu öğrenmek gerekmektedir. O yüzden, her dört yılda bir dünyada akademik olarak Türk dili üzerinde ne tür gelişmelerin kaydedildiği yayınlanmaktadır. Bütün Türk Cumhuriyetleriyle birlikte Amerika'dan Japonya'ya, Arap ülkelerinden Avrupa ülkelerine kadar birçok yerde akademisyenlerin davet edildiği işbirliği toplantıları düzenlenmekte ve Türkçenin durumu kontrol edilerek bu dilin hangi amaçlarla kullanıldığı incelenmektedir. Kurum, hem Türkçenin dünyada öğretilmesini sağlamak, hem de Türkçe ile bilim yapıldığını göstermek amaçlarıyla her sene büyük miktarda kitap ve dergi basmaktadır. Türkçede bilim yapılabildiğini göstermek amacıyla matematik, tıp, iktisat, tarih, kimya, biyoloji, coğrafya ve geometri başta olmak üzere toplam 74 alanda Türkçe bilim sanat terimleri hazırlayarak bu dili yabancı kelimelerin baskısında kurtarmış, uygun sözcüklere çeviri yapmıştır.⁹⁴

Türkiye Cumhuriyetinin dil politikasına verdiği önem gerçekten bugünkü Türkçesinde ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan itibaren dil politikası hedefli, planlı ve doğru belirleyen yolla ilerlemiştir. Atatürk zamanında yapılan reformlar tarih sahnesinde önemli iz

⁹³Türk Dil Kurumunun Prof. Doç. Mesut Çetintaş ile yapılan konuşmasından, Ankara, 27.12.2013.

⁹⁴Aynı kaynak.

bırakmıştır. Türk Dilinde kullanılan yabancı kelimeler değiştirilerek yeni kelimelerle çözüm bulunmuştur. Türkiye’de hemen hemen tüm kurum ve yer isimlerinin Türkçe olması, resmi dilin ulus-devletteki konumunu işaretlemektedir.

II. BÖLÜM: BAĞIMSIZLIK ÖNCESİNDE KAZAKİSTAN COĞRAFYASINDA DİL POLİTİKASI

A. KAZAK HANLIĞI DÖNEMİ

1) Siyasal Gelişmeler

Ortaçağda Kazakistan bölgesinde Kazak devletinin kurulup gelişmesi, Kazak halkının ortaya çıkışı, kaynaşması ve bütünlüğünü koruması sürecindeki en önemli hadisedir. Yazılı kaynaklarda, Avrasya halkları devletleri sisteminde, Orta Asya bölgesinde mühim roller oynayan Kazak Hanlığı hakkında birçok bilgi bulunmaktadır. Kazak Hanlığı, XV. yüzyılın ortalarından itibaren XVII. yüzyıla kadar az veya çok istikrar göstererek gerçek manada üniter bir siyasi sistem olarak varlığını sürdürmüştür.⁹⁵

Kazak Hanlığının ortaya çıkması uzun süreç gerektirmiştir. Kıpçak, Alşın, Nayman, Kerey, Konurat, Dulat, Argun, Karluk, Kanglı ve Üysün gibi boylar, Kazak Hanlığının oluşumuna katkıda bulunmuşlardır.⁹⁶

Kazak ulusuna giren boyların çoğu Kazakistan bölgesini çok eski zamanlardan beri keşfetmiştir. Üysün ve Kanglı boyları, Kazak bozkırları üzerinde M.Ö. III. yüzyılda yaşamıştır. Dulat boyu ise tarih sahnesine Batı Türk Kağanlığı döneminde dâhil olmuştur. Kıpçak grubu ise Kazakistan'ın orta bozkırlarında yaşamıştır. Alşın Boyu ise Nogay Ordası yıkıldıktan sonra Kazak ulusunun oluşumuna etkili olmuştur. Asil Moğol boylarından gelen Nayman ve Kereyler,

⁹⁵Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, çev. Abdulvahap Kara, İstanbul, Selenge Yayınları, 2013, s. 20.

⁹⁶İstoriya Kazakhstana (İstoriya Kazakhskoy SSR S Drevneyshih Vremen Do Naşih Dney), ed. Irina Dmitrova, 3. Cilt, Almatı, Sovyet İlim Adamları ve Yazarlar, Fond B.Tayjan, 2011, s. 141.

Kazakistan bozkırlarında XIII. yüzyılın başlarında Cengiz Han'ın Moğolistan İmparatorluğu meydana geldiğinde yaşamıştır.⁹⁷

XIII. yüzyılda Ak Orda Devleti'ne ait olan topraklar XV. yüzyılın başlarında Ak Orda ve Altın Orda Devletleri yıkıldıktan sonra Özbek Hanlığına dâhil olmuştur. Özbek Hanlığında iktidar için gerçekleştirilen mücadelelerin sonunda 1428 yılında yönetimi ele geçiren Şeybanilerden Ebülhayır Han,⁹⁸ 1468 yılına kadar yönetimde kalmıştır.⁹⁹ Ancak bundan sonra da hanlık içerisinde iktidar mücadeleleri yaşanmaya devam etmiştir. Yıkılan Ak Orda Devleti'nin eski yöneticileri ve eski Han olan Barak Han'ın akrabaları iktidarın kaybedilmesini sindirememiş, bu nedenle Ebülhayır Han'a karşı çıkmışlardır. Bu iktidar mücadelesi, Hanlık içerisindeki köylerde karışıklıklara yol açarak buralardaki halkın Moğolistan topraklarına doğru göç etmeye başlamasına yol açmıştır.

Barak Han'ın akrabası olan iki sultan Canibek ve Kerey de kendi görüşlerine katılan halkla birlikte Moğolistan'a göç etmiştir. Canibek ve Kerey'i takip eden göçmenler ve Ebülhayır Hanlığından kendi istekleriyle ayrılan Türk boyları, Moğolistan'ın batısında, Moğol Hanı Esenboğa'nın göçmenler için ayırdığı topraklarda yeni bir düzen oluşturmuşlardır.¹⁰⁰ Böylece, Moğolistan'ın batı bölgelerinde yeni bir memleket ortaya çıkmış ve Kazak Hanlığının ilk adımı atılmıştır.¹⁰¹ Kazak Hanlığının başında Canibek Han bulunmakla birlikte bazı tarihi kaynaklar Hanlığın yöneticisi olarak Kerey Han'ı göstermektedir.

XIV-XV. yüzyıllarda yerli halkın devletleşmesinin sağlanması, Kazakistan'ın güneyindeki şehirlerin, üretim ve tarımın tedricen eski haline getirilmesi, bölgesel etnik yapı muhafaza edilmek süratiyle feodal ilişkilerin belli ölçülerde geliştirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Aslında, böyle bir gelişme, Kazakistan'ın geniş topraklarına beş asırdan fazla bir zaman hükmeden Cengiz soyunun idaresinde daha önce ortaya

⁹⁷A.g.e.

⁹⁸Şeybaniler- Cengiz Han'ın torunlarıdır.

⁹⁹İstoriya Kazakhstana..., s. 145.

¹⁰⁰A.g.e., s. 145-146.

¹⁰¹A.g.e., s. 146.

çıkmaya başlamıştı. Fakat birçok farklı kökene mensup etno politik grupları, kabileleri ve halkları zorla bir çatı altında toplayan Moğol uluslarından Kazak Hanlığının farkı, halk oluşumu temel olacak bir şekilde, daha belirgin bir etnik yapıda bir devletin ortaya çıkmasıdır. Ak Orda Devleti, Ebülhayır Hanlığı, Moğolistan ve Nogay Ordası'nın kurulması, öncelikle yerli halkın, nihayetinde Kazak halkının ve onunla birlikte bu devletlerin topraklarında ortaya çıkan diğer bir kaç halkın devletlerinin gelişmesinde önemli bir aşama olmuştur. Bu durum, bölgede ekonomik yapının, konargöçer ve yarı konargöçer hayvancılık ve yerleşik tarımla meşgul olan halklar arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum ayrıca, dil, maddi ve manevi kültür açısından birbirine akraba etnik grupların yakın ilişkiler kurmalarına yardımcı olmuştur. Zikredilen devletlerin hayatlarını idame ettirmeleri meselesinde, konargöçer halkı teşkilatlandırmanın ulus sisteminde, yönetici (hanlar) hükümetin yapısında, askeri güç oluşturulmasında, vergi sistemindeki uygulamalar, Moğol hâkimiyeti devrinden miras kalmış, bunlar daha sonra Kazak Hanlığında da muhafaza edilmiştir.¹⁰²

Canibek Han zamanında Kazak Hanlığının toprakları Şu Nehrin alt kısmından kuzeye Sarısu'dan doğuya kadar idi. Hanlığın sınırlarında güçlü devletler bulunmaktaydı. Bu Hanlığın Doğuda Moğolistan, güneyde Orta Asya'daki Timuruların yerleri ve batıda Ebülhayır Hanlığı ile sınırları vardı. Kazak Hanlığı daha yeni kurulduğu için diğer ülkelere göre zayıf olsa da, Canibek Han'ın Moğolistan devletinden destek alması sayesinde bağımsız bir hanlık olmayı başarmıştır.

XV. yüzyılın 60'lı yıllarında bazı Türk uyruklarını yanlarına toplamayı başaran Canibek, 200 bin kişilik bir ordu oluşturarak Kazak Hanlığının güç kazanmasını sağlamıştır.¹⁰³ Canibek'in hanlığı güçlendikten sonra, Hanlık topraklarında yaşayan halka Kazak adı verilmiştir. Zamanla "Kazak" adı etnik bir anlam da kazanarak Doğu Deşti-i Kıpçak, Yedisu ve Güney Kazakistan'ın oluşumunu tamamlamış Türk kökenli halkının etnonimi olarak kullanılmaya

¹⁰²Eski Devirlerden Günümüze..., s. 206-207.

¹⁰³İstoriya Kazakhstana..., s. 146-147.

başlamıştır.¹⁰⁴ Böylece, “hür ve serbest yaşamayı seven, maceraperest, asi” anlamına gelen “Kazak” adıyla anılan Türk boyu meydana gelmiştir.¹⁰⁵ Kazak Hanlığının ilk merkezi Sır Derya Nehri (Güney Kazakistan) boyundaki Sığanak şehri olup ilk hanları da Canibek ve Kerey (1465-1480) olarak tarihte geçmiştir.

Kazak Hanlığı, başlangıçta, Batı Yedisu, Şu ve Talas bölgelerini kontrolü altına almıştır. Hanlık, Merkezi ve Güney Kazakistan’dan göç edip gelen Kazaklar ile bölgenin yerli sakinlerini kaynaştırmıştır. Ebülhayır Han, Timur hanedanının toprak taleplerine karşı koymak ve Kalmuk (Oyrat) saldırılarına karşı Moğolistan sınırlarının korunmasını sağlamak için Kazak liderleriyle ittifak yapmıştır. Bu dönemde Moğolistan Hanı Esenboğa kendi bölgesine doğru hareketlenen Kazakları durduracak güce malik olmadığından ve 1462’de Esenboğa öldükten sonra, Moğolistan’da büyük bir kargaşa yaşandığından, Yedisu bölgesinde Kazak halkının oluşması ve güçlenmesi kaçınılmaz olmuştur.¹⁰⁶

XV. yüzyılın son yıllarında ve XVI. yüzyılın başlarında, Kazak Hanlığının sınırları, Kazak etnik grupların yaşadığı mekânların büyük bir bölümünü kapsayarak genişlemiş ve Hanlık ekonomik açıdan kuvvetlenmiştir. Kazak Hanlığının güçlenmesi, XV. yüzyılın son dönemlerinde, savaşlar, iç çekişmeler ve bölgedeki halkların büyüklü küçüklü yer değiştirmeleriyle sıkıntılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Doğu Deşti-i Kıpçak’ta Şeybani Ebülhayır Hanlığı tarihten silinmiş; XV. yüzyılın sonunda ve XVI. yüzyılın başlarında, konargöçer Özbeklerin Komutanı ve Ebülhayır’ın torunu Muhammed Şeybani ile mücadelede Maverâünnehir’deki hâkimiyetini kaybeden Timurlu Devleti’nin askeri ve siyasi güç ve nüfuzu bir daha geri gelmemek üzere kaybolmuştur. Moğolistan böylece birkaç parçaya bölünmüştür. Kazak bozkırlarının kuzeyi ile batısına sınır olan topraklarda, Altın Orda’nın

¹⁰⁴Eski Devirlerden Günümüze..., s. 204.

¹⁰⁵S.G. Klyashtorny ve T.İ. Sultanov, **Kazakistan. Türkün Üç Bin Yılı**, çev. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yayınları, 2003, s. 256.

¹⁰⁶Eski Devirlerden Günümüze..., s. 211.

tamamen yıkılması sonucunda Sibirya, Kazan ve Astrahan Hanlıkları adıyla yeni devletler ortaya çıkmıştır.¹⁰⁷

Kazak askerlerinin yetenekli komutanlarından biri Kerey Han'ın oğlu Burunduk Han'ın¹⁰⁸ 1470'li yılların ortalarından itibaren, başka bir kaynakta ise 1480'den itibaren Hanlık tahtına çıktığı belirtilmektedir.¹⁰⁹

Sır Derya bölgesi ve şehirleri için mücadele 1480-1490'lı yıllarda da dönüşümlü başarılar ile devam etmiştir. Şeybani Özbekleri gibi Kazaklar da Sığanak, Yesi, Arkök ve Savran'ı birçok kez kuşatma altına almış ve bu muhasaralar çoğunlukla birkaç ay devam etmiştir. Bu çarpışmalardan biri, Muhammed Şeybani'nin, askerlerinin bir kısmını geride bırakarak Sığanak'tan kaçmasıyla sonuçlanmıştır. Savran şehri ve Muhammed Şeybani'nin şehirdeki kardeşi bütün maiyeti ile birlikte Kazaklara teslim olmuştur.¹¹⁰

Kazak Hanlığının en güçlü olduğu dönem, XVI. yüzyılın birinci çeyreğinde, özellikle Canibek Han'ın oğlu Kasım Han (1512-1521) dönemidir. Bu dönemde Kazak Hanlığının o güne kadarki hükümet merkezi, Sığanak'tan Yassı (Türkistan) şehrine taşınmıştır. Kazak Örfi Hukuku "Kasım Han'ın Kaska Colı" (Kasım Han'ın Aydınlik Kanunları) adı ile sistemleştirilmiştir. Hanlık idaresi, Üç Cüz (Orda) halinde örgütlenmiştir: Büyük Cüz, Orta Cüz, Küçük Cüz. Cüzlerin bölünmesi, coğrafi bölge ve boylara göre gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan yeni lider Kasım Han, bütün Kazak Ordalarında ilk defa bir Kazakistan'ın tamamına yakın bir kısmını idaresi altına toplayan ilk Kazak hanı olarak büyük bir başarı elde etmiştir. Bu dönemde Kazak Hanlığının gücü artarak, Hanlık Orta Asya bozkırlarının kuvvetli devleti haline gelmiştir. Bu sırada hanlığın sınırları güneyde Sır Derya havalisi ile nehir boyundaki bütün şehirleri, güneydoğuda Çu, Talas, Karatal ve İle nehirlerinin bulunduğu Yedisu bölgesi, kuzey ve kuzeydoğuda Uludağ civari ile Balkaş gölünün

¹⁰⁷A.g.e., s. 211-212.

¹⁰⁸Bazı kaynaklarda adı Murındık olarak geçmektedir.

¹⁰⁹Eski Devirlerden Günümüze..., s. 214.

¹¹⁰A.g.e.

karşı kıyısındaki Karkaralı dağlarına kadar uzanan bölgeler ve kuzeydoğuda Yayık nehri havaisi ile Sarayçık şehrini kapsamaktaydı.¹¹¹

Moğol işgalcilerinden sonra, Yedisu da dâhil olmak üzere Kazakistan toprakları ve Kazak kabileleri ile boylarının hemen tamamı ilk defa bir devletin çatısı altında birleşmiştir. Kasım Han'a tabi olanların sayısını, o dönem kaynakları (Muhammed Haydar Dulati) bir milyon olarak göstermektedir.¹¹² Onun devrinde, Kazak Devleti, Batı Avrupa'da bağımsız bir imparatorluk olarak bilinmiş, bu dönemde ayrıca Moskova'ya elçi gönderilerek Rusya ile ikili ilişkiler sağlanmıştır.¹¹³

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Moğol asıllı Kalmuk ordularının Kazak ülkesine düzenlediği saldırı ve yağmalamalar giderek yoğunlaşmıştır. Kazak halkı çeşitli Moğol saldırıları ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak dönemin güçlü hanları olan Hak Nazar (1538-1580) ve Tevekkel (1582-1598) bu saldırıları durdurabilmiştir. Fakat bu güçlü dönemde bilhassa XVI. yüzyılın ikinci yarısında kuzeyden gelen Rus tehdidine rağmen ısrarla güneydeki soydaş yurtlarına doğru genişleme stratejisi sürdürülmüş, bu sebeple zaman zaman hem kuzeyde, hem güneyde olmak üzere iki cephede birden sürdürülen savaşlarla halk ve devlet bitkin düşürülmüştür.¹¹⁴

1586'da Tevekkel Türkistan'daki bazı şehirleri ele geçirmiş ve Taşkent'i almaya çalışmıştır. Hanlığın kuzeybatı sınırlarındaki sakin durumu, Orta Asya'daki Şeybanilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları ve Astarhanlılarda hanedan değişimi, Tevekkel'e Sır Derya şehirleri için uzun zamandır devam ettirdiği mücadelesini başarıyla sona erdirme imkânı sağlamıştır. Orta Asya'da yeni seferlere çıkan Tevekkel Han Aksi, Andacan ve Taşkent şehirlerini ele geçirmiş, fakat buradaki bir savaşta yaralanarak Taşkent'te vefat etmiştir. Kazakların yeni Hanı Şıgay Han'ın oğlu Esim'in (1598-1628) Astrahan temsilcileri ile yaptığı anlaşma uyarınca, Kazak

¹¹¹Abdulvahap Kara ve Okan Yeşilot, **Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2010-91, 2011, s. 28.

¹¹²T.İ. Sultanov, **Koçeviye Plemena Priaralya v XV-XVII vekah**, Moskva, Nauka, 1982, s. 21.

¹¹³**Eski Devirlerden Günümüze...**, s. 216.

¹¹⁴**A.g.e.**, s. 217-219.

Hanlığına şehirleriyle birlikte Türkistan bölgesi, ayrıca vilayetleriyle birlikte Taşkent, belli bir süre için Fergana dâhil olmuştur.¹¹⁵

Güney Kazakistan'ın yerleşik tarım alanları ve Sır Derya'nın orta havzasındaki şehirler için Kazak hanlarının uzun yıllara yayılan mücadelesi böylece başarıyla sona ermiştir. Kazak Devleti'nin sınırlarına bu bölge ve iki yüz sene için Taşkent dâhil olmuştur.¹¹⁶

Cungar Hanlığının kurulması sebebiyle, Oyratlar'ın İrtiş çevresinde ve Yedisu'da Kazak topraklarını istila tehlikesi artmıştır. Çin İmparatorluğu'nun baskısından kaçarak yeni otlaklar arayan ve Kazakistan'ın güneyi ile Orta Asya'nın ticaret ve el sanatları merkezlerine giden yollarını takip eden Oyratlar Kazak topraklarına saldırılarını azaltmamıştır.¹¹⁷

Tavke Han Dönemi'nde (1680-1718) Kazak Hanlığının güçlenmesi, Kazakların Kırgız ve Başkurlarla ittifak yapması, Cungarların Kazak topraklarına saldırılarını geçici olarak durdurmuştur. Cungarlar 1680'de Güney Kazakistan'a saldırdığında, sadece Türkistan şehri yağmadan hariç kalmıştır. Çünkü orada Tavke Han askerleriyle bulunmaktaydı. Cungarların tahribatı Kazakistan'ın güneyindeki şehirlerin hayatının yavaş yavaş sönmесinin başlıca sebeplerinden biri olmuş ve saldırılar önemli ticaret yollarının keserek halkın iktisadi hayatına büyük zararlar vermiştir.¹¹⁸

Kazakistan'daki ekonomik ve siyasi ağır şartlara rağmen yaşanan bitip tükenmek bilmeyen iç çekişmeler, Orta Asya hanları arasındaki ilişkilerin istikrarsız bir hale gelmesine sebep olmuştur. İç kargaşa ve Kazak Hanlığının zayıflamaya başlaması sadece hanlığa tabi toprakların bütünlüğüne değil, aynı zamanda etnik bütünlüğe de olumsuz etkide bulunmuştur. Taht, otlaklar ve şehirlerin hâkimiyeti için kıyasıya rekabet eden hanlar, sultanlar, boy beyleri gruplarının kendi aralarındaki

¹¹⁵A.g.e., s. 219.

¹¹⁶A.g.e., s. 220.

¹¹⁷A.g.e., s. 220-221.

¹¹⁸A.g.e., s. 221.

mücadeleleri toplumsal ve kültürel gelişmenin önünü kesmiştir. Tavke Han dağılmaya yüz tutan hanlıktaki siyasi durumu az da olsa düzeltmek imkânı bulmuştur. Hanlık siyasi otoritesini güçlendirdi ve asilzadelerin ayrı hizipler oluşturmasını durdurmak ve halkı birlik ve beraberlik içinde tutmak için bir takım tedbirler almıştır. Onun döneminde, hanlığın hukuki düzeni ile devlet yapısının temel prensiplerini ortaya koyan ve geleneksel hukuku temel alan “Yedi Yargı” olarak adlandırılan bir kanunlar nizamnamesi hazırlanmış, Tavke Han komşu devletlerle ittifak yapma ve barışçıl ilişkiler kurma yollarını da araştırmıştır.¹¹⁹

Kazaklara sürekli saldırı yapan Cungarların (Oyrat) işgali 1710-1711, 1713, 1718 yıllarında yaygınlaşmıştır. 1723 yılından itibaren birkaç yıl sürecek büyük bir saldırıda bulunarak, Kazak Halkına asırlarca izi kalacak bir süreç geçirmeye mecbur bırakmıştır. “Aktaban Şubırındı” (ayak tabanları şişme) yılı olarak adlandırılan 1723 yılında ise, Kazakların bir kısmı etnik topraklarından uzaklara göç edip gitmek zorunda kalmıştır. Çok sayıda Kazak Orta Asya’ya kaçmış, bu durum yerli halk ile ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur.¹²⁰

Kazak Hanlığı tarihinde önemli rol oynayan bir lider olan Abılay Han Cungarlara karşı savaşlarda kendi halkını kurtarıp ellerinden alınmış olan toprakları tekrar sahip olmuştur. Yine de bu yorgunluğun üzerine ardı arkası gelmeden devam eden Moğol akınlarına karşı Kazak Halkı seneler boyunca direnmiştir.¹²¹

Kazak Hanlığındaki ekonomik sıkıntıların dayanılmaz hale gelmesi halkın ellerinden hayvanların sürekli Cungarlar tarafından alınmasından dolayı olmuştur. Hükmettikleri topraklar ile halkın gittikçe azalması hanların durumlarını zayıflatmış, düşmanlık ve kargaşa artmıştır.

2) Dile Dair Gelişmeler

¹¹⁹A.g.e., s. 221-222.

¹²⁰A.g.e., s. 222.

¹²¹A.Adakimov, **İstoriya Kazahstana (S Drevneyşih Dney)**, Almatı, Respublikanskiy İzdatel’skiy Kabinet, 1994, s. 57-58.

Kazak ulusunu oluşturan boyların çoğu Türk Dili grubuna mensup olup boyların dilleri bir Kıpçak grubuna ait ve farklı şive ve lehçelere bölünmekteydi.¹²² Kazakların devleti kurulduğu zaman bozkırlarında Kıpçak dili kullanılmıştır. Çoğu Türkolog, Türk Kağanlığında kullanılan ilk ve resmi alfabenin, sağdan sola doğru yazılan ve harf yerine sembollerin yer aldığı Soğd alfabesi olduğunu söylemektedir. Daha sonra VII. asrın birinci çeyreğinde eski Türk Göktürk (Run) alfabesi ortaya çıkmış ve önceki alfabeye göre ağaç ve taşa yazılması daha kolay ve daha kalıcı olmuştur.¹²³

Araştırmacı O. Janaydarov şöyle yazmıştır: “Göçebe halk kendi alfabesi olmadığından dolayı, Soğd yazısını kullanmış, metin ise Türk dilinde Soğd harflerle yazmışlardır” ve Janaydarov şöyle devam etmiştir: “Yazıtların arasında en ünlüsü olan Bugut yazıtı, ilk Türk (Göktürk) kağanlardan Taspar (572-581) sultan için yazılmıştır. O yazılmış metne göre Soğd yazısı Türk halkların arasındaki geniş bir alanı kapsayan bir yazı olmuştur. Özellikle, bu Bugut yazıtının en eski edebi metin olduğunu söyleyebiliriz”.¹²⁴

Bilge Kağan, Köl tigin, Tonyukuk gibi yazıtlara göre Göktürk yazısının daha çok VII-IX. yüzyıllarda görülmüştür. Orta çağ zamanında Türk devletlerinde Göktürk ve Uygur yazıları kullanılmıştır. Araştırmalara göre Göktürk yazısı XI-XII. yüzyıllarda kullanılmamıştır. Orta Asya’da onun yerine ilk önce Uygur, daha sonra İslamiyet zamanından dolayı Arap kaynaklı yazısı yaygınlaşmıştır. X. yüzyılda İslamiyet’in Türkler arasında toplu olarak kabulünden ve Türklerin İslam medeniyeti gelişmesinden sonra, Arap alfabesi büyük Türk devletlerinde hızla yayılarak, XIII. yüzyıldan sonraki yeni Türk yazı dillerinin ortak alfabesi olmuştur.¹²⁵

Eski yazılı eserlerinden faydalanarak bugünkü Kazak yazı dilinin eski şekli hakkında bilgi almak mümkündür. Bu eserler başta Divan-ü Lügati’t-Türk ve

¹²²A.g.e.

¹²³O. Suleimenov, “Eski Türkü Zamanı”, **Kazahstanskaya Pravda**, 12 Mayıs, 2001.

¹²⁴O. Suleimenov, **Yazık Pis’ma**, Almatı, Amanat, 2003, s. 870.

¹²⁵Zeynep Korkmaz, **Türk Dili ve Arap Alfabesi, Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1991, s. 11.

Kutadgu Bilig olmak üzere XI-XVII. Yüzyıllar arasında Leh, Macar, Latin, Ermeni, Slav, Arap, Kırım ve Run alfabeleriyle yazılmış Kıpçakça eserlerdir. Bunlar kelime hazinesi, kalıp sözler ve düşünce tarzı bakımından bugünkü Kazak yazı diliyle ortak sahiptir.¹²⁶ E.R. Tenişev, XI-XVII. asırlar arasında Kıpçak dilini araştırmış ve Kıpçak dilinin Kazak, Karakalpak, Nogay dillerine yakın olduğu sonucuna varmıştır.

Deşti-i Kıpçak toprakları, bugünkü Kazak bozkırı, Deşti-i Kıpçak topraklarına yerleşen halk da bugünkü Kazakların ataları kabul edilen kabileler ve uyruklardır. Halk dilinin asıl kelime hazinesi ile kelime grupları, o asırlarda yazılan eserlerin dilinde muhafaza edilmiştir. Kazak Hanlığı zamanında Kıpçak dilinin sadece resmi dil olmakla kalmadığı, halklar arasında iletişim dili haline geldiği de yine dil vesikalarıyla izah edilebilir. Bunu, Orta Çağ'da yazılan sözlüklerin çeşit çeşit olması kanıtlamaktadır. Bu devirde Kıpçakça-Arapça, Kıpçakça-İtalyanca, Kıpçakça-Almanca gibi sözlükler çok sayıda yazılmıştır. Aynı şekilde Kiril, Ermeni ve Arap harfli olarak Kıpçak dilinde ilmi ve resmi üslupla yazılmış yazılı vesikalar da bulunmuştur.¹²⁷

Türk edebi dilinin temel üç lehçesi olan Karluk-Uygur, Uygur-Oğuz ve Kıpçak-Oğuz gruplarının geçmişte başlayan kaynaşma süreci hızlı bir gelişme göstermiş, Moğol işgaline rağmen, Moğol dili halk arasında yayılmamıştır. Mahalli Türk ortamı Moğol unsurlarını nispeten kolay bir biçimde yutmuştur.¹²⁸

XIII-XIV. yüzyıllarda Kıpçak dilinde çok sayıda edebi eser ortaya çıkmış, sözlü edebiyat gelişmiştir. Kıpçaklar ve diğer Türk boylarının sözlü şiirleri mevcuttur. Sözlü edebiyatın bilmece, atasözleri, deyimler ve geleneksel şiirleri gibi türleri Kıpçak dilinin “Codex Cumanicus” adlı eseriyle günümüze ulaşmıştır. XIV-XV. yüzyıllarda Türk dilinin Kıpçak grubunun Kıpçak-Nogay bölümünden Kazak

¹²⁶A.B. Salkınbay, “Eski Kazak Dili Tarihinin Kaynakları”, akt. Ferhat Tamir, **Gazi Üniversitesi Türkiyat Bölümü**, Güz 2012/11, s. 203.

¹²⁷A.g.m., s. 208.

¹²⁸Eski Devirlerden Günümüze..., s. 172.

dili ortaya çıkmıştır. Bu dil grubuna Kazak dili ile birlikte Nogay ve Karakalpak dilleri girmektedir.¹²⁹

Deşti-i Kıpçak ve Nogay Ordası'nda önemli halk ozanları yetişmiştir. Bunlar arasında, halkın birlik beraberliği ve vatan sevgisini ateşli bir dille ifade eden şiirler ortaya koyan Sıpıra Cırau ile Kodana Tayşı (XIV.yüzyıl), Asan Kaygı ile Kaztugan (XV-XVI. yüzyıllar) gibi yetenekli ozanların isimleri meşhurdur.¹³⁰

B. ÇARLIK RUSYA DÖNEMİ

1) Siyasal Gelişmeler

Kazak Hanlığı ve Çarlık Rusya'sı arasında önemli boyutlarda siyasi ilişkiler kurulmuştur. Doğu'ya doğru yayılmaya özen gösteren Çarlık Rusya'sı, devlet yönetiminin merkezileştirilmesine ve güçlenmesine bağlı olarak komşu doğu devletlerinin halklarıyla ilişkilerini ticaret ve çeşitli alanlarda geliştirme imkânlarına sahip olmuştur.¹³¹

Rus Çarı IV. İvan, Kazan Hanlığını 1552 yılında, Astrahan Hanlığını da 1556 yılında işgal ederek, Rusya'nın sınırlarını İdil (Volga) ve Oral nehirlerinin döküldüğü Hazar Denizi'ne kadar ulaştırmıştır. Asya'daki bu hızlı yayılma XVII. asırda kısmen durakladıysa da, XVIII. asırda yeniden başlamıştır.¹³²

Rusya'nın güney politikasının temellenmesinde Çar I. Petro'nun, Deli Petro, (1689-1725) önemi büyüktü. Petro Türkistan'a bir inceleme heyeti göndermiş ve Amu Derya nehrinde altın tozu olduğunu öğrenmişti. Bölgede nüfuzunu da kuvvetlendirmek isteyen Çarlık Rusya'sı bir taraftan Kazakların toprakları olan Sibiry ve Orta Asya'ya, Rus göçmenler, tüccarlar, elçiler ve askeri birlikleri sevk

¹²⁹A.g.e.

¹³⁰A.g.e.

¹³¹A.g.e., s. 249.

¹³²H.Çapraz, "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 24 (Aralık, 2011), s. 52.

ederken, diğ er taraftan Kazakistan'ın sınırlarına müstahkem kaleler inş asına da büyük bir önem vermiştir. Aynı zamanda bu kaleler etrafında kasaba ve kentlerin oluşması, Rus göçmenlerin Kazak bozkırlarına devamlı surette yerleşmesine de zemin hazırlamıştır.¹³³

Deli Petro'nun özel emriyle inşa edilen Yamışevsk (1716), Omsk (1716), Jelezinsk (1717), Semey (1718), Öskemen, Koryakov (1720) ve diğ er kalelerden oluşan askeri savunma noktaları yukarı İrtiş hattını oluşturmuştur. Bunlar Kazakları Cungar askerlerinin tahripkâr saldırılarından korumakta belirli bir rol oynamıştır. Topların ve iyi eğ itilmiş düzenli birliklerin olması Cungar feodallerinin doğ rudan savaş faaliyetlerine girişmekten çekinmesine sebep olmuştur.¹³⁴ Ç ar'ın orduları ele geçirdikleri kaleler inşa ederek kalıcı olmaya çalışmaktaydılar.¹³⁵ Böylece Rus birlikleri kuzeyden Türkistan'a doğ ru ilerlemeye başlamışlardır.

Cungarların Kazak topraklarına saldırıları (1681-1684, 1694, 1711-1712, 1714-1717) konargöçerliğ in geleneksel göç yollarını ve onun asırlar boyunca oluşmuş bulunan bütün konargöçer sistemini tamamıyla alt üst etmiştir. Bundan dolayı Kazaklar arasında iç çekişmeler ile anlaşmazlıklar, kabilelerin otlak mücadeleleri, aşiretlerarası sorunlar ve kavgalar artmıştır.¹³⁶

XVIII. asrın başında Rusya, Baltık Denizi ve Karadeniz vasıtasıyla Avrupa'ya açılıp, Sibiry'a işgal ederek, Doğ u devletleriyle ticaret yapmanın yolunu araştırmaktaydı. Tabii ki, amacına ulaşabilmesi için öncelikle Kazak bozkırlarında kontrolü sağ laması gerekmekteydi. Kazak sahrasını Asya'nın anahtarı olarak gören I. Petro, Kazak yurdu için: "Kazak Ordaları bütün Asya memleketlerinin anahtarı ve

¹³³Kara ve Yeşilot, **a.g.e.**, s. 31.

¹³⁴**Eski Devirlerden Günümüze...**, s. 252-253.

¹³⁵A. Bennigsen ve Lemercier C. Quelquejay, **Steppe Ezan Sesleri**, çev. Nezih Uzel, İstanbul, İrfan Yayınları, 1994, s. 37.

¹³⁶**Eski Devirlerden Günümüze...**, s. 253.

kapısıdır. Bu yüzden, bu ordaları kendimize bağımlı hale getirmeliyiz”¹³⁷ demektedir ve Rusya'nın gelecekteki politikasını da bu sözleriyle belirlemiş olmaktadır.

XVIII. asrın ilk döneminde, oldukça zor siyasi şartlardan dolayı, üç Cüzün Kazak hanları Rusya ile sağlam ilişkiler kurmak için adımlar atmak zorunda kalmışlardır. 1716'da Tobolsk (1587 yılında inşa edildi) şehrine gönderilen Kazak Hanlığından bir elçisi, Ruslara ‘sonsuzca kadar barış ve dostluk’ içinde yaşamak teklifinde bulunmuştur. Elçiler 1717'de yeniden Rus hükümetinin huzuruna çıkmıştır.¹³⁸ Kazak Hanlığının Küçük Cüz Hanı Ebulhayır, Rus ve Kazak ilişkilerini daha sağlam biçimde güvence altına almak istemekteydi.

Kazak Hanlığının Küçük Cüz'ün bir kısmının Çarlık Rusya'nın himayesine sığınmasını hızlandıran esas durum, Cungar feodallerinin saldırısı olmuştur. “Aktaban şubırındı” (bu felaketli yıllara anlatan ve ayak tabanları şişti manasına gelen sözü) yılları (1723-1727) açlık, üzüntü, kaygı ve maddi varlıkların mahvolmasını beraberinde getirmiş, Cungar Ordusu'nun baskısıyla Kazak uyrukları asırlar boyu doğup büyüyüp yaşadıkları topraklarını terk etmeye mecbur kalmıştır.¹³⁹

1729'da Balkaş gölünden güneydoğuya doğru Anırakay denilen yerde, Kazak askerlerinin Cungar istilacıları ile kanlı çarpışması meydana gelmiştir. Orada üç Cüz birleşmiş kuvvetli büyük bir zafer kazanmış, ama bu başarı Kazak Hanlığının durumunu değiştirememiştir.¹⁴⁰

1726'da Küçük Cüz Hanı Ebulhayır'ın ve maiyetindeki Sügir, Edikbay, Kacıbay, Kulımbay gibi beyler Çarlık Rusya'dan Küçük Cüz Kazaklar için “himaye istemek” üzere elçi olarak Koybagar'ı göndermiştir. Onun bu teşebbüsü bir netice vermemiş. 1730 yılının Eylül ayında, Rus Çariçesi Anna İvanovna'ya kendilerini vasıtasıyla ve himayelerine alması teklifini hem yazılı ve hem de sözlü bildirmesi

¹³⁷D. Jambılov, **Tauelsizdik Jane Sayasi Sana**, Almatı, Jeti Jargı, 1999, s. 27.

¹³⁸S. Asfendiyarov, **İstoriya Kazahstana (S Drevneyşih Vremen)**, Alma-Ata, [yayınevi yok], 1993, s. 178.

¹³⁹**Eski Devirlerden Günümüze...**, s. 253.

¹⁴⁰**A.g.e.**, s. 253-254.

göreviyle, yeni elçilik heyetini Ufa üzerinden Petersburg'a göndermiştir. Çariçe Anna İvanovna 19 Şubat 1731'de, Küçük Cüz'ü Çarlık Rusya'nın himayesine kabul ettiğini bildiren fermanı imzalamıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın tercümanı Tevkelev'in başkanlığında bir elçilik heyetini gerekli yemini ettirmesi ve bu konudaki fermanı götürmesi için Ebülhayır Han'a göndermiştir.¹⁴¹

Ebülhayır Han'ın Kazakları ikna edeceğine güvenen Petersburg Hükümeti, Küçük Cüz'ün bütün sultanları ile ileri gelenlerinin Çarlık Rusya'nın himayesini kabul ettiğini varsaymıştır. Ancak 1731 Ekimde Tevkelev Irgız Nehri boyunda Ebülhayır'ın Han'ın beyaz keçe yurduna geldiğinde, Çarlık Rusya'nın himayesine girme meselesiyle ilgili olarak asilzadeler arasında büyük oranda anlaşmazlık olduğunu görmüştür. Barak Sultan'ın (Ak Orda'nın sultanı) liderliğindeki muhalif grup, elçilik heyetiyle görüşmelerin yapılmamasına, böylece Küçük Cüz'ü Çarlık Rusya'nın himayesine kabul eden faaliyetlerin sonuçsuz kalmasına çalışmıştır. Ancak, bu hareket başarılı olamamış ve 10 Ekim 1731'de Kazak ileri gelenlerinin toplantısında, bu kararın kabulüne çoğunluk evet oyu vermiştir.¹⁴²

Orta ve Büyük Cüzler Çarlık Rusya'ya daha sonra katılmakla birlikte, Ebülhayır Han Çarlık Hükümeti'ne teklifini, bütün Kazak halkı adına yapmıştır. Bu durum, hiç şüphesiz, Cungarların dikkatlerinden kaçmamış ve Rus-Kazak ilişkilerinin daha da gelişmesine endişeyle bakmasına sebep olmuştur. Rus Çariçesinin buyruklarında, daha o devirde resmen kendilerine tabi olan Kazakları, rahatsız edici komşularının düşmanca faaliyetlerinden koruyacağına garanti veren hususlar vardı: "Eğer sizlere, Kaysaklara (Kazaklara) düşmanlar saldıracak olursa, o zaman sizler onlardan bizim gücümüz sayesinde korunacaksınız".¹⁴³

Küçük Cüz Çarlık Rusya tabiiyetini kabul ettikten sonra da Cungarlar'ın yıkıcı saldırıları ve Kazak topraklarındaki kargaşa ortamı devam etmiştir. Ülkeyi böyle zor bir durumdan kurtarmak görevi, halkın kendisine düşmüştür. Bu zor şartlar

¹⁴¹A.g.e., s. 254.

¹⁴²A.g.e.

¹⁴³A.g.e., s. 254-255.

altında bile, Kazak toplumunun çeşitli sınıfları değişik amaçlar peşinde koşmayı sürdürmüştür.¹⁴⁴

1732-1733 yıllarında Kazak Hanlığının Küçük Cüz'ün Ebülhayır Hanı ile Çarlık Rusya arasındaki Petersburg'ta yapılan görüşmelerden sonucunda Küçük Cüz Çarlık Rusya tabiiyetine girmesi kesin olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁵

1733-1734'de Güney Kazakistan'ın bazı beyleri ile etkili sultanları da Çarlık Rusya tabiiyetine kabul edilmek için istek bildirmiş, Çariçe Anna İvanovna'nın 10 Haziran 1734 yılındaki buyruğu da hükümetin Büyük Cüz'ü Rusya tabiiyetine kabul edeceğini onaylamıştır. Ancak bölgenin Rusya'dan uzaklığı ve Cungarya ile düşmanca ilişkileri ve Rusya taraftarı izleyen kendi politikaları, bu kararın uygulamaya konulmasını geciktirmiştir.¹⁴⁶

1730'lu yıllarda Türkistan'ın kuzeyindeki gelişmeler Çarlık Rusya'sının Asya'ya ilgisini daha da kuvvetlendirmiştir. Çarlık Rusya Hükümeti, himayeleri altına yeni aldıkları Kazak topraklarındaki kontrolü güçlendirmek için 1734 yılında Orenburg keşif heyetini oluşturulmuş, heyete başkan olarak Senatonun Yüksek Sekreteri, Deli Petro'nun yakın adamı Kirillov tayin edilmiştir. Heyetinin en önemli görevlerinden biri, imparatorluğun güneydoğu Asya sınırlarında tarım, endüstri ve ticaret gibi alanlarda inceleme yapmak ve tabiat zenginliklerini tespit etmektir. Ancak, her şeyden önce, 1734-1738 yıllarındaki Başkurt isyanı, Orenburg Keşif Heyeti'nin bu büyük planını gerçekleştirmesine engel olmuştur. 1735'te Rus-Kazak ticari ilişkilerinin geliştirilmesinde çok büyük rolü olacak olan Orenburg şehri kurulmuş ve Rusya'nın doğu komşuları ile diplomatik ve ticari ilişkileri geliştirme görevini de üstlenmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁴A.g.e., s. 255.

¹⁴⁵A.g.e.

¹⁴⁶A.g.e., s. 255-256.

¹⁴⁷Yu. N. Smirnov, "Sbornik Ekstraktov imennih Ukazov 1734-1741 gg.", **Sbornik Russkogo İstoriçeskogo Obşestva, Rossiya i Srednyaya Aziya**, Tom No. 5 (153), s. 13, 15.

Çarlık Rusya Hükümeti Cungar Hanlığının saldırılarını durdurmak üzere harekete geçmeye karar vermiş ve sınır yönetimleri aracılığıyla Cungar Kuntayşısı (Hanı) Kalden-Seren, Kazakların bir kısmının Çarlık Rusya tabiiyetine kabul edildiğini ve bundan dolayı onların dış düşmanlara karşı korunmaya alındığı ilan etmiştir.¹⁴⁸

1731'in sonunda Ebülhayır Han ile Bögenbay Bahadır Orta Cüz Semeke Han'a temsilciler göndererek Çarlık Rusya tabiiyetine girdiği takdirde, Rus askerlerinin yardımıyla bölgenin güvenliğinin sağlayabileceğini bildirmiştir. Semeke Han, Ebülhayır Han'ın tavsiyesini kabul etmiş ve 1732'de Orta Cüz'ün bir kısmı Rusya'ya şeklen dâhil olmuştur.¹⁴⁹ XVIII. yüzyılın ortalarında Cungar Hanlığının Hanı Kalden-Seven vefat etmiş ve Cungarların gücü zayıflamıştır. Böylece, Kazak topraklarına istila etme tehlikesi geçmiştir.¹⁵⁰

Ruslar tarafından kalelerin inşa edilmesi ile göçebe Kazak halkının toprakları da azalmıştır. Rus Çarlığı yavaş yavaş Kazak topraklarını işgal etmeye, bazı bölgelere Kazakların girişini yasaklamaya, Kazak halkına bazı haksız ve ağır vergiler koymaya başlamıştır. Bu siyaset, çok uzun bir zamana yayılarak planlanmış, tarihte eşine ender rastlanan bir istila yöntemi idi. Rusların Kazak topraklarında adım adım ilerlediği bu dönemlerde, kendi aralarında muhtelif parçalara bölünmüş olan Kazak Hanları, işgal güçleri ile iyi ilişkiler içerisinde kalarak kendi hanlık statülerini devam ettirmek gibi faydasız bir gayret içerisindeydiler.¹⁵¹

Kalelerin inşası Kazakların geleneksel yaşam alanlarını daraltmış ve Sibirya yöneticileri ile Kazak sultanları arasında anlaşmazlık çıkmasına sebep olmuştur. Bölgede Çarlık Hükümeti'nin askeri faaliyetlerinin artması, Çin Ordusu'nun Kazakistan topraklarına girme tehlikesi Abılay Han'ın (Orta Cüz Hanı)

¹⁴⁸Eski Devirlerden Günümüze..., s. 256.

¹⁴⁹A.g.e.

¹⁵⁰A.g.e., s. 257.

¹⁵¹Mehmet Saray, **Kazakların Uyanışı**, Ankara, TİKA Yayınevi, 2004, s. 37.

öncülüğündeki nüfuzlu sultanların Çarlık Rusya tabiiyetine muhafaza ederek Çin Bogdı Hanı'nın egemenliğini tanınmasına yol açmıştır.¹⁵²

Abılay Han'ın takip ettiği iki taraflı tabiiyet politikası, Kazak Devleti'nin hayati çıkarlarının sonucuydu. Her şeyden önce Orta Cüz'de birçok sahalarda gerçekleştirilen köklü değişiklikler bağımsız bir politika izlenmesini sağlamış ve Kazak Hanlığını güçlendirmiştir. II. Yekaterina ile Çin Sarayı'nın, yani komşu iki büyük devletin Abılay'ı Orta Cüz hanı olarak tanınması da Abılay'ın konumunu iyice güçlendirmiştir.¹⁵³

Abılay Han'ın halefi Veli Han'ın da yürüttüğü Rus ile Çin İmparatorlukları arasındaki denge politikası, Çarlık Rusya Hükümeti'nin Orta Cüz'de de hanlık idaresinin kaldırılması gerektiğini fikrine getirmiştir. 1819 yılında Orta Cüz'ün hanı Veli Han öldükten sonra, Orta Cüz'e yeni hanlar tayin edilmemiştir. 1824'de Orenburg Kırgızları hakkındaki yönetmeliğin kabul edilmesi, Küçük Cüz'deki hanlık yönetimin ortadan kalkmasına ve onun yerine Çarlık Rusya'dakine benzer bir idari-siyasi sistemin tesis edilmesini sağlamıştır.¹⁵⁴

Orta Cüz'de hanlık idari yetki kaldırıldıktan sonra Çarlık Hükümeti "Sibirya Hakkındaki Yönetmeliğe" dayanarak Speranskiy'in hazırladığı yeni bir yönetim şeklini uygulamaya koymuştur. Bu yönetmeliğe göre, Kazak bozkırlarının Orta Cüz ve bir kısmı Büyük Cüz'ün yerleşim alanları kabul edilen bölgeleri Sibirya Kırgızların Eyaleti olarak adlandırılmış ve yönetim merkezi 1839'a kadar Tobolski'de, 1839'dan itibaren Omsk'ta olmuştur. Eyalet yeni kurulan Batı Sibirya Genel Valiliğine dâhil edilmiştir.¹⁵⁵

Çarlık Rusya'nın Büyük Cüz'ün esas kısmını hâkimiyet altına alması değişik biçimde gerçekleşmiştir. Güney Kazakistan'daki Kazak kavimleri bir kısmı Rusya bağıllığını kendi istekleriyle kabul etmiştir. 18 Ocak 1819'da Suyık Abılayhanoğlu

¹⁵²Eski Devirlerden Günümüze..., s. 259.

¹⁵³A.g.e.

¹⁵⁴A.g.e., s. 258-259.

¹⁵⁵A.g.e., s. 260.

Sultan öncülüğünde 55.462 kişi kendi istekleriyle yemin etmişlerdir. Mayıs 1824'de Çar I.Aleksandr, Büyük Cüz'ün Yedisu'da konagöçer hayat süren kabilelerinden 14 kadar sultanın daha Rusya tabiiyetine alınması konusundaki kararı imzalamıştır. Yine de, Yedisu ile Güney Kazakistan'ın ana bölgeleri Rusya İmparatorluğu'nun nüfuz alanlarının dışında kalmıştır. Çar Hükümeti bölgedeki Hokand Hanlığı'nın nüfuzunu kırmak amacıyla İli civarında askeri keşif heyetini organize etmeye başlamış, çok geçmeden Kapal, Lepsi ve Urcar Kaleleri inşa edilmiştir. Bu bölgeyi sömürmenin ve Çu ile Talas havzaları Kazaklarını, Çarlık nüfuzu altına almanın ana üssü Vernoye kalesi (1854) olmuştur.¹⁵⁶

Çarlık Rusya'nın Kazak topraklarını ele geçirmesi Çarlık Ordusu'nun güç kullanarak Türkistan, Çimkent, Evliya Ata ve diğer şehirler ile yerleşim birimlerini işgal etmesiyle tamamlanmıştır.¹⁵⁷

Ülkenin sömürülmesini hızlandırmak maksadıyla, bu bölgelere Çarlık yönetim sistemi tatbik edilmeye başlanmış, bu durum, Kazak halkının büyük bir kısmının isyana kadar varan hoşnutsuzluğunu doğurmuştur. Bunların arasındaki en büyüğü Abılay Han dönemindeki Kazak Devleti'ni tekrar canlandırmayı hedefleyen Kenesarı Kasımoğlu Han'ın liderliğindeki hareket idi. Bu isyan, Çarlık Hükümeti'nin Orta Cüz topraklarının güneydoğu bölümünde hâkimiyet tesisini, en az 10-15 sene geciktirmiştir.¹⁵⁸

Kenesarı Han, Kazak Hanlığını yeniden kurmak niyetiyle önce kendine tabi olan Kazak tayfalarını yanına alarak mücadeleye başlayarak kısa sürede güçlü bir ordu kurmuş ve Rusların 1836'da üzerine gönderdiği orduyu yenmiştir. Bu yenilginin ardından Ruslar, Kazak coğrafyasındaki hâkimiyetlerini büyük ölçüde

¹⁵⁶A.g.e.

¹⁵⁷A.g.e.

¹⁵⁸A.g.e.

kaybetmişler ve 1841 yılında bütün Cüzler Kenesarı Han'ın hanlığını tanıyıp, kendisine tabi olmuşlardır.¹⁵⁹

Kenesarı Han, Rusların, istiklal mücadelesinden vazgeçmesi için kendisine yaptıkları bütün teklifleri reddederek Ruslar Türkistan'dan çekilmedikçe hiçbir görüşmeyi kabul etmeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine defalarca gönderilen Çarlık Rusya, Kenesarı'nın üzerine Kazak-Türk savaşçılardan oluşan akıncı birlikler göndermişse de bozkırın efsanevi kahramanı Kenesarı, 21 Temmuz 1844'te bunları da hezimete uğratmıştır.¹⁶⁰ Kenesarı Han, eski hanlar gibi ak keçe üstünde kaldırırlarak hanlığını ilan ettikten sonra 1841-1847 yılları arasında Orta Cüz Hanlığını alarak, Buhara ve Hive hanlıklarıyla ilişki kurmuş ve onlardan destek görmüştür. Mayıs 1845'de Rusların büyük güçlerle Karatau çevresine işgal etmesi üzerine doğuya çekilen Kenesarı Han, Kırgız topraklarına girmiştir. Burada bir çatışmada, tarihte Kazakların son han olarak geçen Kenesarı hayatını kaybetmiştir.¹⁶¹

Kenesarı'nın öldürülmesi ile Rusların önündeki en büyük engel kalkmıştır. Çar I. Nikola Kazak coğrafyasında Kazak nüfusunu azınlık durumuna düşürmek, soydaşlarının ve dindaşlarının nüfusunu ve nüfuzunu arttırmak için 22 Haziran 1854'te bir ferman yayımlayarak bütün Kazak topraklarının Rusya hâkimiyeti altına alındığını ve Kazakları Rus kanunlarına tabi edildiğini ilan etmiştir.¹⁶²

Kenesarı'dan sonra Kazak isyanları durmamış, Sırım Datoğlu, İsatay Taymanoğlu ve Mahambet Ötemisoğlu gibi liderlerin önderliğinde mücadeleler devam etmiştir. XX. Yüzyıla gelindiğinde sınıfsal ve milli baskıya karşı isyan hareketleri sıklıkla karşılaşılan bir olguya dönüşmüştür.¹⁶³

¹⁵⁹K.S. Karajan, **Kazakistan Tarihi**, Almatı, Avtorlık Ujım, 2009, s. 155.

¹⁶⁰Baymirza Hayit, **Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, s. 185.

¹⁶¹Kara ve Yeşilot, **a.g.e.**, s. 33.

¹⁶²M.Saray, "Kazakistan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 25, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, s. 125.

¹⁶³Kara ve Yeşilot, **a.g.e.**, s. 33.

Çarlık Rusya'nın 1730'lu yıllarda başlayan Kazakistan'ı ilhakı, ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru tamamlanmış ve bu karmaşık ve tezatlarla dolu bir süreç olmuştur. Kazak Cüzleri'nin Çarlık Rusya tabiiyetine geçmesi, çeşitli dış siyasi etkiler ve iç anlaşmazlıkların olumsuz şartları altında gerçekleşmiştir. Küçük Cüz'ün büyük bir bölümü, Orta Cüz'ün bazı bölgeleri Çarlık Rusya egemenliğini kendi istekleriyle kabul ederken Orta Cüz'ün büyük bir bölümü ile Güney Kazakistan'ın bir kısım bölgeleri ise, Çarlık Hükümeti'ne askeri baskılar sonucunda boyun eğdirilmiştir. Çarlık Hükümeti Merkezi Asya ile ilgili uzun vadeli stratejik hedeflerine öncelik vererek Kazak halkının çoğunluğunun çıkarlarını göz etmiş ve bu bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmeye önem vermiştir. Güney Kazakistan ve ardından Orta Asya'yı topraklarına katması, Çarlık Hükümeti'nin İngiliz İmparatorluğu ile giriştiği rekabetten zaferle çıkmasını sağlamıştır.¹⁶⁴

Çarlık Hükümeti bölgede kendisinin idari ve siyasi amaçları doğrultusunda hareket ederek Kazakların geleneksel idari düzenini ortadan kaldırmıştır. Verimli Kazak topraklarındaki konargöçerleri kurak bölgelere sürerek, göçmen Ruslara yeni elverişli sahalar açmış, halkın çoğunluğunun üzerinde sınırsız hükmetme imkânına sahip Rusya, hemen bütün sahalarda politikasını genişletmiştir.¹⁶⁵

Çarlık Rusya'nın çok hızlı bir biçimde gelişmekte olan sanayisi, hammadde kaynaklarına ve iş gücüne ihtiyacı gün geçtikçe daha çok arttırmıştır. Doğal kaynaklar ve hayvansal hammaddelere zengin Kazak ülkesi Rusya sanayicilerinin ilgisini uzun zamandan beri kendisine çekmekteydi. Ancak çeşitli doğal ve coğrafi şartlara sahip geniş bölgenin değerlendirilmesi Hükümet çevrelerinden bölgesel idare, yargı ve diğer alanlarda yenilikler yapılmasını talep etmekteydi. Kazakistan'daki hanlık sistemini fiiliyatta ortadan kaldıran (Bökey veya İç Orda'nın dışında) 1822-1824 Sibirya, Orenburg Kazakları engin sahaları Rusya'nın hükümet tarafından ve Kazaçilerin bireysel sömürüsüne açmıştır. Fakat adı geçen yönetimler burada asırlar boyunca muhafaza edilen yönetim biçimlerini tamamen yok edememiştir. Vilayet sisteminin kurulması ve konargöçerleri yüzyıllardır yaşadıkları

¹⁶⁴Eski Devirlerden Günümüze..., s. 261.

¹⁶⁵A.g.e.

topraklarından uzaklaştırma özerk halkın siyasi sistemiyle ekonomik yapısını temelinden tahrip etmeye başlamasına rağmen, Kazak toplumunda soya dayalı kabile düzeni (beyler mahkemesi, sultanların yönetimi) genel olarak eski önemini muhafaza etmekteydi.¹⁶⁶

Kazakistan'ın yönetimi konusundaki tüzük taslağının hazırlanması için Hükümet 1865'te Bozkır Komisyonu adı altında bir komisyon kurmuştur. Bu reformun hazırlanması sırasında halkın fikri sorulması Şokan Velihannov (Kazak bilim adamı) Kazakların maddi refahı ve mutluluğunu sağlayacak radikal reformların yapılmasını desteklemiştir. Kazakistan'da halkın kendi kendini yönetmesine dayalı yönetim sisteminin getirilmesini teklif etmiştir. "Yargı reformu ile ilgili mektubunda" Kazak halkı için en önemlisinin sosyoekonomik yeniliklerin gerçekleştirilmesi olduğunu savunmuştur. Çar II. Aleksandr 11 Temmuz 1867'de Yedisu ve Sır Derya vilayetleri ve 21 Ekim 1868'de Torgay, Ural, Akmola ve Semey vilayetlerinin idareleriyle ilgili yönetmelik tasarılarını imzalamış, böylece Çarlık Hükümeti Kazakistan'ın yönetimiyle ilgili "Geçici Yönetmeliği" hükümet bürokratlarının hazırladığı taslakların temelinde, Seydalin, Velihanov, Şormanov Sultanların ve diğerlerinin aktif katılımı ile hazırlanmıştır. 1854'de açılan Semey ve Akmola Vilayetleri ile 1866'da kurulan Yedisu Vilayeti yönetimlerinde değişiklikler yapılmıştır.¹⁶⁷

Yeni yönetim sistemi açık bir askeri özellik taşımaktaydı. Vilayetlerin başında askeri ve sivil yetkileri tamamen kendi ellerinde toplayan askeri genel vali (askeri bölgelerin de komutanlığını üstlendi) bulunuyordu. Askeri ve sivil yetkilerin birbirinden ayrılmaması, Kazak bozkırlarını yeni reformlara göre idare yoluyla yeniden yapılandırmanın baş prensibi sayılmıştır.¹⁶⁸

¹⁶⁶A.g.e., s. 313-314.

¹⁶⁷Başlangıçta Yedisu vilayeti merkezi Almatı yerleşim birimi olan Almatı vilayeti idi. Sırderya is Taşkent vilayeti olarak adlandırıldı. Taslağı gözden geçirme sürecinde, özel Komite Almatı vilayetini Yedisu vilayeti olarak adlandırmayı uygun gördü. Eskiden ve bölge Rusya'ya iltihak ettikten sonra da Kazakların Almatı olarka isimlendirdikleri bu yerleşim birimi o dönemde Verniy şehri olarak adlandırılıyordu. A.g.e., s. 314.

¹⁶⁸A.g.e., s. 315.

XX. yüzyıl başında Kazakistan'ın ana toprakları altı vilayetten meydana gelmekteydi: Türkistan Genel Valiliğine (merkez Taşkent) Sırderya ile Yedisu Vilayetleri, Bozkır Genel Valiliğine Akmola, Semey, Ural ve Torgay Vilayetleri bağlıydı. İç (Bökey) Orda'nın toprakları Astrahan Valiliğine, Mangışlak ise Hazar Ötesi Eyaleti'ne tabiydi.¹⁶⁹

1897'de tüm Rusya genelinde yapılan nüfus sayımına göre, ülkenin bugünkü sınırları dâhilinde 4.147.800 kişi yaşamaktaydı. Bunun 3.392.700'ü veya % 81,7'sini Kazaklar oluşturmaktaydı. 1914'de nüfus 5.910.000'e ulaşmıştır. Bunun 3.845.200'ü veya % 65,1'i Kazaklar idi. Ülke nüfusunun artmasına diğer unsurlardan başka, genelde özellikle Stolipin'in tarım reformlarından sonra, Rusya'dan Akmola, Yedisu ve Torgay Vilayetlerine kitleler halinde gelen göçmenler sebep olmuştur. XX. yüzyılın başında ülke halkı eskisine göre daha çok milletli hale gelmiştir.¹⁷⁰

I. Dünya Savaşı ülkedeki genel milli isyanı havasının büyüyüp gelişmesini hızlandırmıştır. Bunun açık bir göstergesi, Kazakistan ile Orta Asya'nın bütün her tarafını kaplayan 1916'daki milli kurtuluş isyanıdır.¹⁷¹

İsyanın patlak vermesinin başlıca sebebi sosyo-ekonomik ve siyasi etmenlerdi. Diğer bir deyişle, sömürü baskısının şiddetlenmesi, toprakların gaspı, vergi ve harçların artması, emekçilerin sömürülmesi, ülkenin Kazak ve diğer eskiden beri yaşamakta olan yerli halkı konusunda Çarlık Hükümeti'nin Ruslaştırma siyaseti, savaş sebebiyle kalabalık halk kitlelerinin durumunun aniden kötüleşmesi isyana yol açmıştır. İsyanın patlak vermesinde, Çar'ın 25 Haziran 1916'da ordunun geri hizmetlerine, Kazakistan, Orta Asya ve kısmen Sibiry'a'dan 19'dan 43 yaşa kadar gayri Rus erkeklerin çağrılması hususundaki kararı önemli olmuştur. Devlet ihtiyaçları için orduya zorla alınanların hareket halindeki ordunun bulunduğu bölgelerde savunma yapıları ile askeri ulaşım yollarını inşaatlarında çalıştırılması planlanmıştır. Bunun 100 binden fazlası Kazakistan'ın bozkır bölgelerinden ve 87

¹⁶⁹A.g.e., s. 362.

¹⁷⁰A.g.e.

¹⁷¹Kara ve Yeşilot, a.g.e., s. 33.

bin kadarı Yedisu bölgesindedi. Merkezden takviye alan Rus kuvvetleri isyanı güçlkle bastırılmış, binlerce insan öldürülmüştür. İsyân sonrasında da yüz binlerce Kazak mağdur edilmiştir.¹⁷²

Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yokluk ve sıkıntılar sonucunda 1917'de Rusya'da Şubat Burjuva Demokratik İhtilali patlak vermiştir. Çar II.Nikola tahtından indirilmiştir. Çarlığın yıkılması Rusya'nın siyasi güç dengelerinde köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Zafere ulaşan İhtilal'in ana itici gücünü oluşturan isyancı işçiler, askerler ve köylüler Çarlık rejimini temellerinin ortadan kaldırmakla kalmamış, aynı zamanda kendilerinin hükümet organları olan Sovyetleri kurmuşlardır. Ancak, burjuva, ihtilalin zaferinden faydalanarak kendi menfaatlerini koruyan partilerin siyasi tecrübesine dayanarak, Geçici Hükümet'i kurmuş ve iktidarı ele geçirmiştir. Geçici Hükümet Rusya'nın sınır bölgeleride dâhil olmak üzere, yer yer kendi organlarını faaliyete geçirmiştir.¹⁷³

Kazaklar demokratik sistem içinde bağımsız devlet kurabilecekleri ümidine kapılmış, bu amaçla Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mırcakıp Dulatov gibi aydınlar Orenburg şehrinde 8-13 Aralık 1917'de kurultay düzenleyerek Alaş Partisi ve Alaş Orda hükümetini kurmuşlardır. Bundan birkaç gün önce de Mustafa Şokay önderliğinde Kazakların bir kısmı da Özbeklerle birlikte Hokand şehrinde 27 Kasım 1917 yılında Türkistan (Hokand) Muhtariyeti'ni ilan etmişlerdir. Mustafa Şokay hem Türkistan Muhtariyeti'nin Başbakanı ve hem de Alaş Orda Hükümeti üyeliğini birlikte yürütmüş, ancak 1917 Ekim İhtilali ile Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşeviklerin üstün kuvvetleri karşısında her iki hükümet de tutunamayarak 1918 yılında dağılmıştır.1920'den sonra Ruslar egemenliği ele geçirmişlerdir ve bu tarihten sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dönemi başlamıştır.¹⁷⁴

¹⁷²A.g.e., s. 33-34.

¹⁷³Eski Devirlerden Günümüze..., s. 393.

¹⁷⁴Kara ve Yeşilot, a.g.e., s. 34.

2) Dile Dair Gelişmeler

Kazakların dil konusuna gelirse, Kazak halkının Arab alfabesi ile kullandığı Çağatay ve Tatarca dilleridir. Kazak Hanlığı döneminden kalan eserlere göre ilk önce Çağatayca, daha sonra Tatarca idi.¹⁷⁵ Bunlardan sonra Ruslaştırma politikasından dolayı bütün Türk halkları bölünmüş ve dilleri ayrılmıştır.

Türkistan'ın tamamen Rus istilası altına girmesiyle birlikte, Çarlık İdaresi'nin Orta Asya Türklüğüne uyguladığı idare ve eğitim sistemi, Türk topluluklarını ruhani yönden birbirinden uzaklaştırmakla kalmamış, aynı zamanda aralarına derin uçurumlar da koymuştur. Türkistan'da uygulanan Rus kültür politikasının asıl amacı, yerli halkın düşüncesini, şuurunu ve hayat biçimini Ruslara yaklaştırmak ve Türkistan halkını parçalayarak onları ayrı ayrı milletler haline getirmektir.

Kazakistan'da halk eğitimi, dini ve dünyevi olmak üzere iki yönde gelişmiştir. Dini eğitim, öğrenci velilerinin masraflarını karşıladığı mektep ve medreselerde verilmiş, buralarda eğitim Arab alfabesiyle yapılmıştır. XIX. yüzyılda Ş. Velihanov Tatar mollaların verdiği eğitimin ağır şartları konusunda şunları acıyla yazmıştır: “Dehşet verici fanatizm, ölü skolastik ve gerçek hiçbir düşüncenin olmadığı eğitim.”¹⁷⁶

Dini eğitim sisteminde medresenin etkisi büyük olmuştur. Onlar mektep öğretmenleri olan ve camii bünyesinde hizmet gören mollaları yetiştirmiştir. Medresenin tipine göre, eğitim süresi üç ile dört yıl arasında olmaktadır. Onların öğrencileri İslam dinini öğrenmekle beraber felsefe, astronomi, tarih, dil, tıp ve matematik dersleri de görmüştür. Bu sistemden Kazak kültürünün A. Kunanbayev, S. Toraygırov, M. Cumabayev ve B. Maylin vb gibi büyük isimleri çıkmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Mehmet Kutalmış, “Tarihte ve Günümüzde Kazakistan'ın Alfabe Meselesi”, **Bilig**, Güz 2004, Sayı 31: 1-21, s. 4. *

¹⁷⁶ **Eski Devirlerden Günümüze...**, s. 329.

¹⁷⁷ **A.g.e.**, s. 330.

Eğitim ve milli okul tarihinde Ibray Altınsarin derin iz bırakmıştır. Okulunu bitirdikten sonra Altınsarin üç yıl kadar dedesinin yanında büro görevlisi ve daha sonra Orenburg idaresinde tercüman olarak çalışmıştır. 1860'ta Vilayet Yönetimi, Orenburg İdaresinde (Torgay) Kazak çocukları için bir ilkokul açılmasına talimat vermiş ve buraya Rus dili öğretmeni olarak Altınsarin'i tayin etmiştir.¹⁷⁸

İdealist bir eğitimci olan Altınsarin, obaları gezerek halka dünyevi ilimlerin yararlarını anlatmıştır. Kazaklar arasında para toplamış ve okul inşa etmeye başlamıştır. Onun öncülüğünde inşası tamamlanan okulun açılış töreni 8 Ocak 1864'te yapılmıştır. 1869'da Altınsarin Torgay nahiye yönetimine idari işlerinden sorumlu görevli olarak atanmış, daha sonra Nahiyeye Başkanı'nın Baş Yardımcısı ve Nahiyeye Hâkimi olarak görev yapmıştır. Görevi gereği obalarda bulunmuştur.¹⁷⁹

1879'da Altınsarin müfettişliğe tayin edilmiştir. Onun girişimi ve doğrudan katılımıyla Kazakistan'da nahiyenin bütün bucaklarında merkezi okullar açılarak halk sivil okulları ağı kurulmuştur. Bu amaçla Altınsarin Torgay Nahiyesi'nin bütün Kazak obalarını ziyaret ederek halktan para toplamıştır. Böylece Irgız, Nikolayevsk, Torgay ve İlets bucaklarında iki sınıflı Rus-Kazak okullarını açmış, onlara öğretmen ve öğrenci sağlamıştır. Altınsarin okulları donatmaya ve hepsinin içinde bir kütüphane kurulmasına özel bir önem vermiştir. Yerli halktan uzmanlar yetiştirmeye itina göstermiş, el sanatları ve ziraat okullarını açmaya çok gayret sarf etmiştir.¹⁸⁰

Altınsarin Rus-Kazak okulları öğrencileri için iki ders kitabı yazmıştır: *Kırgız*¹⁸¹ *Okuma Kitabı ve Kırgızların Rus Dilini Öğrenmesi İçin İlk Rehber*. Rus klasiklerinden yaptığı çevirilerde ve Kazakça kaleme aldığı eserlerde demokratik eğitim ideallerini yaymaya çalışmıştır. Milli edebiyat ile kültürü geliştirmek için Kazak edebi dilinin oluşmasına etkin hizmet etmiştir.¹⁸²

¹⁷⁸A.g.e., s. 331.

¹⁷⁹A.g.e., s. 332.

¹⁸⁰A.g.e.

¹⁸¹O zamanlarda "Kırgız" olarak yanlış adlandırılıp "Kazak" anlamına geliyordu.

¹⁸²**Eski Devirlerden Günümüze...**, s. 332.

Daha önce Kazak dili Arap harfleriyle yazılmaktaydı. Yazarlar eserlerini Arap alfabesindeki Kazakça olarak yazmıştır. Altınşarin'in yaptığı reform ise Kazak dilini tarihte ilk defa Kiril alfabesine uydurulmasıydı.

Kazakistan'da uygulanan Ruslaştırma politikasının temel aracı eğitim idi. Türkistan'daki bu eğitim programının teorisyenleri ise N.İ. İlminskiy, N.P. Ostroumov ve A.E. Aleksandrov gibi meşhur Rus misyonerleridir. Rus eğitim programının ilke hedefi, Türkistan'da yaşayan her Türk boyuna Kiril alfabesi esasına dayanan ayrı birer alfabenin benimsetilmesiydi. Rus yönetimi bölgedeki Ruslaştırma siyasetinin kuvvetli ve sistemli bir şekilde devam etmesi için Moskova'da özel bir misyoner teşkilatını kurmuştur. Birçok Rusça süreli yayınının yanı sıra Kiril alfabesi kullanılarak çeşitli Türk lehçelerinde birçok kitap basılmıştır. Misyonerler, Türkleri tam olarak kaliteli bir eğitim ve öğretime tabi tutmak taraftarı değillerdi. Amaçları onları kendi kültürlerinden koparmak ve Ruslaştırma sürecini hızlandırmaktı.¹⁸³

Çarlık Rusya'da 1860'larda gayri Rus milletlerin Ruslaştırılması için önce alfabelerinin Kiril harflerini değiştirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. 1876'da Çar II. Aleksandr Kazaklar arasında asırlardan beri kullanılan Arap harflerinin Rus harflerine değiştirilmesini uygun gören fermanı imzalamıştır.¹⁸⁴ Bu ferman Çarlar döneminde tam uygulanamamıştır.

Kazakistan'da uygulanan Rus kültür politikasının asıl amacı, yerli halkın düşüncesini, şuurunu ve hayat biçimini Ruslara yaklaştırmak ve Türkistan halkını parçalayarak onları ayrı ayrı milletler haline getirmektir. Rus idarecilerin Kazakların dilini, dinini, tarihini ve kültürünü yok etmek için uyguladıkları politikaların esas gayesi onları Ruslaştırmak idi. Onların plan ve programları bu durumu açıkça göstermekteydi. Bunun için Kazak halkının Rus kültürünü benimsemesi gerekiyordu. Bu politikada önemli yeri eğitim tutmaktaydı. Bu sahada Türkistan bölgesinin genel valisi K.P. Kaufman (1867-1882) yoğun çalışmalarda bulunmuştur. O, yerli ve Rus

¹⁸³Mirzahan Egamberdiyev, "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'daki Eğitim Politikası (1870-1917)", Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)**, C. 6, Sayı 1 (yayın tarihi: 07.04.2005), s. 104-105.

¹⁸⁴M. Mirzahmetov, **Kazak Kalay Orıstandırıldı?**, Almatı, Bilik, 1993, s. 39-42.

çocukların bir arada eğitim görmesi taraftarıydı. Kaufman Müslüman ve Rus okullarının ayrı olmasının Rusya için önemli ekonomik ve siyasi zararlara yol açacağı görüşündeydi.¹⁸⁵

Kaufman'ın eğitim konusundaki görüşlerini destekleyen General N.O. Rozebah Rus-yerli okulların açılması için bir tasarı hazırlamıştır. 1869'da Moskova'da Özel misyonerler teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilatta Rusya sınırında yaşayan Türk toplulukların asimile edilmesi ile ilgili meseleler ele alınmıştır. İlk Rus yerli okulu ise Taşkent'te 1884 yılında açılmıştır. XIX. asrın sonlarına doğru bu okulların sayısı yüzü asmıştır. 1898'de Fergana vilayeti askeri valisi General N.İ. Korolkov Çar'a gönderdiği raporda Türkistan'ın Ruslaştırılmasının devamı ve Rus yerli okullarına yerli çocukların isteyerek gelmelerini sağlamak için resmi işlemlerde Rusçanın kullanılmasının mecburi hale getirilmesi gerektiği fikrini ileri sürmüştür.¹⁸⁶

Rusların, Kazakistan topraklarına sahip olma gayretlerinin yanı sıra, Kazakları Ruslaştırma çalışmaları da vardı. Ruslar, kendileriyle işbirliği yapacak bir nesil yetiştirerek Kazakistan'ı daha uzun süre sömürmeye ümit etmişlerdi Bunu yapmanın en iyi yolu ise eğitimden, yani okullardan geçmekteydi. Bökey Ordası'nda 1841'den itibaren eğitim vermeye başlanmış, 1850'de Orenburg eğitim bölgesinde açılan okullara Kazak çocukları alınmaya başlamıştır. XIX. yüzyılın son üçte birinde şehir okulları, kilise okulları, meslek liseleri, Rus-Kazak ve Rus-yerli halk okulları, oba okulları ve ilkokullar açılmıştır. Bunlar, devlet tarafından finanse edilmiş ve ilkokul seviyesinde eğitim vermişlerdir. 1898'den 1914'e kadar Kazakistan'daki ilkokulları sayısı 730'dan 1988'e kadar ve öğrenci sayısı da 29.100'den 101.000'e artmıştır.¹⁸⁷

Rus idareciler tarafından kurulan okullarda dersler işlenirken yerli dil ve Kiril alfabetesine göre hazırlanmış yazı kullanılacaktı. Kullanılması öngörülen bu yeni Kiril esaslı alfabenin her Türk lehçesine göre değişik versiyonları hazırlanmıştır. Mesela

¹⁸⁵Egamberdiyev, **a.g.m.**, s. 104.

¹⁸⁶**A.g.m.**

¹⁸⁷ **Eski Devirlerden Günümüze...**, s. 330.

Kazaklar için hazırlanan alfabeye 33 harften oluşan Kiril harfleri dışında (ae),(ü), (ou), sesli harfleri ile (ğ), (ng), sessiz harfleri eklenmiştir. Böylece Türk halkının yazı dilini değiştirmişlerdir. Birbiriyle konuştuklarında gayet rahat anlaşılan Türk halkları, alfabe değişikliğine gidildikten sonra yazı dilindeki farklılaşmanın zamanla konuşma diline de yansmasıyla dil birliğini kaybetmişlerdir. Yazı dilini, okuma yazmayı bilmeyen halk, tarihinden, inançlarından ve geleneklerinden uzaklaştırılarak her şeyi itaatle kabul eden kullar haline getirilmiştir.¹⁸⁸

Rus yerli okullarında eğitimde Rusça kullanılmakta, ancak yerli öğrenciler konuları anlamadığı takdirde yerli dilde açıklamalar yapılmaktaydı. Rusça bu şekilde belli seviyeye kadar öğretilmiştir. Rus idarecileri yerli çocukların Rus dilini çok iyi seviyede öğrenmelerine karşı çıkmışlardır. Açılan okullarda İlimskiy metodunun kullanılmasına yerli çocukların mantıklarının gelişmesine yardımcı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Rus idarecileri Kazak halkını yarı cahil şekilde bırakmak için onların sıradan öğretmenlerin hazırladığı ansiklopedik kitaplarla eğitilmesini sağlamışlardır.¹⁸⁹

Kazak edebiyatında milli ruhu aksettirecek eserler yasak edilmiş ve Türk şivelerinde Ruslar lehine edebiyatın yaratılması için direktif verilmiştir. O eserlerin konusu ise, Rus milletinin Rus olmayan milletlere, iyilik ve yardımlarının ele alınması ve büyük nispette Rus ediplerinden yapılacak tercümelerin yayınlanması yoluna gidilmesi şeklinde olmuştur.

C. KAZAKİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ DÖNEMİ

1) Siyasal Gelişmeler

¹⁸⁸C. Aytmatov, **Teniz Jağalay Jugirgen Targıl Töbet**, Almatı, Madeni Mura, 1998, s. 199-210.

¹⁸⁹Terentyev'in hazırladığı kitap Rus dili grameri, Rusya Tarihi, coğrafyası, Ortodoksluğun kaideleri, Hıristiyanlık tarihi konularını içeriyordu. Bu kitapların kullanıldığı eğitim kurumlarından mezun olan öğrenciler Rusça bir dilekçe bile yazamıyordu. Egamberdiyev, **a.g.m.**, s. 105.

1917 Şubat devrimiyle Çar yönetiminin yıkılmasıyla 1920 yılına kadarki aralıkta yaşayan ve Kazak ulusun inşası açısından önemli aşama olan Alaş Orda hükümetine vurgu yapmakta fayda var.

Alaş Orda hükümetinin ilk işi Kazak topraklarını savunacak bir ordu kurmaya başlamak olmuştur. Alaş Orda Partisi ve onun kurduğu Alaş Orda hükümeti ile milliyetçi Kazak aydınları memleketin bağımsızlığı için inanılmaz mücadele etmiştir.

Kazakistan topraklarında, 20 Ağustos 1920'de Kırgız¹⁹⁰ Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. 1921 yılında Kazakları yeni rejime ısındırmak için 1916 isyanını müteakip, Kazakların elinden alınarak, Ruslara verilmiş olan araziler eski sahiplerine geri verilmiştir. Milli Alaş Orda hükümetinin Ahmet Baytursunov ve Mırcakıp Dulatov gibi ileri gelenlerinin halk nezdindeki itibarından faydalanmak üzere sosyalist hükümette görev vermiştir.¹⁹¹

Kazakistan'da Sovyet hükümetinin kurulması birkaç ay sürmüştür. İlk defa Sovyet hükümeti Perovsk (Kızıl-Orda) şehrinde kurulmuştur.¹⁹² Kısa bir süre içerisinde Taşkent, Kazalinsk, Alma-Ata ve diğer şehirlerde de Sovyet hükümeti yayılmıştır.

Kazakistan'da Sosyalist Cumhuriyetin kurulması, kolay olmamıştır. 1917 ihtilalinden sonra bütün Çarlık Rusya'sı hâkimiyeti altında olan yerler gibi, Kazakistan'da da kargaşa ve otoritesizlik baş göstermiştir. İhtilal taraftarlarıyla Çar taraftarları arasındaki mücadele Kazak topraklarına sıçramıştır. 1920 ve 1921 yıllarında açlık baş göstermiştir. Bu felaketin sonucunda yüz binlerce insan ölmüştür. Kimi kaynaklara göre, bu yıllarda bir milyon Kazak hayatını kaybetmiştir.¹⁹³

¹⁹⁰O devirde Ruslar Kazakları Kırgız, Kırgızları Kara-Kırgız olarak yanlış adlandırmaktaydı.

¹⁹¹Kara ve Yeşilot, **a.g.e.**, s. 34-35.

¹⁹²T. E. Yeleuov, **Velikaya Oktyabrskaya Sotsialistiçeskaya Revolütsiya**, İzdatelstvo 'Nauka' Kaz.SSR, Alma-Ata, 1967, s. 44.

¹⁹³**Eski Devirlerden Günümüze...**, s. 414.

1924 yılının Ocak ayında Orta Asya'da hudutların milli devlet esasına göre yeniden tayin edilmesine bağlı olarak, Kazakistan sınırlarında değişiklik yapılmıştır. Sır derya ve Yedisu eyaletleri Kazakistan'a dâhil edilmiştir. 1924 Nisan ayında Çarlık Rusya'sı devrinden beri Kazaklar için kullanılan Kırgız kelimesinin yanlış olduğu kabul edilip, ülke adı Kazak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. Kazakistan'ın başkenti Orenburg'tan Kızıl-Orda şehrine taşınmıştır. Fakat Orenburg şehri Kazakistan'dan alınarak, Rusya Federasyonuna dâhil edilmiştir. Böylece Kazak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti; Akmola, Aktöbe, Yedisu, Semey, Kostanay ve Aday eyaletlerinden oluşmaktaydı. 1929 yılında başkenti tekrar değiştirilip, Alma-Ata şehri olmuştur.¹⁹⁴

1925-1929 yılları Bolşevikler, Kazakları yerleşik düzene teşvik etme politikalarına hız vermiştir. Bunun için Eylül 1925'te Kazakistan Komünist partisinin başına getirilen Rus asıllı F.I. Goloşekin'in önderliğinde Kazak köyleri Sovyetleştirilmeye başlanmış,¹⁹⁵ bununla konargöçer hayat süren Kazaklar tamamıyla yerleşik düzene geçirilmek istenmiştir. Ancak bu politikalar Kazak bozkırlarında büyük bir felaketin yaşanmasına sebep olmuştur. Kazakların asırlardan beri süre gelen geleneksel göçebe hayvancılık sisteminin alt-üst edilmesi 4-5 yıl gibi bir kısa süre içinde 36 milyon hayvanın telef olmasına yol açmıştır. Geleneksel hayvancılık sisteminin bozulmasından ve Sovyet idarecilerinin ihmalinden doğan açlık neticesinde ortaya çıkan felaketin yol açtığı insan kaybı daha da çoktu. 1931-1934 yıllar arasında açlıktan kırılan Kazakların sayısı en az 2 milyonu bulmaktaydı. 1939 senesinde yapılan nüfus sayımında SSCB içindeki diğer milletlerin çoğunun nüfusu artarken, Kazaklar 2 milyon 300 bin azalmıştır. Diğer bir ifadeyle, Kazak nüfusunun yarısına yakını kırılmıştır.¹⁹⁶

Kazaklar için yaşanan ikinci büyük bit felaket, 1937 yılında yapılan aydın kırımı olmuştur. Stalin'in emriyle bütün SSCB çapında yürütülen kıyımın Kazakistan'daki tahribatı tahmin edilemeyecek oranda büyük idi. Kazakların iyi

¹⁹⁴ A.g.e., s. 415.

¹⁹⁵ M. Kozıbayev, "Sayasiy Portret Goloşekin", Alma-Ata, **Kazak Adebıyeti**, (09.12.1988).

¹⁹⁶ A.Kara, "Stalin Döneminde Kazakistan'da Kolektifleştirme ve Açlık", **Stalin ve Türk Dünyası**, İstanbul, 2007, s. 183-192.

yetişmiş aydın ve politikacılarından Alihan Bökkeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mırcakıp Dulatov gibi Milli Alaş Orda Hükümeti'nin eski politikacılarının hepsi idam edilmiştir. Ayrıca Kazak yazılı edebiyatının gelişmesine büyük katkıları sağlayan Jüsıpbek Aymautov, Beyimbet Maylin, İlyas Jansügirov ve Magcan Jumabay gibi yazar ve şairlerin yanı sıra, S. Argınsev, T. Rıskulov ve O. Jandosov gibi Kazakistan Komünist Partisi teşkilatını destekleyen inanmış Kazak sosyalistleri de idam olmaktan kurtulamamıştır. Böylece on binlerce insan öldürülmüş veya sürgüne gönderilmiştir.¹⁹⁷ Bu sürgün ve insan kıyımı 1950'lere kadar devam etmiştir. Son yıllarda yapılan araştırmalara göre, 1930-1950 yılları arasında 120 bin Kazak çalışma kamplarında eziyet çekmiş ve 27 binden fazlası idam edilmiştir. Diğer taraftan 1930-1962 yıllarında Kazakistan'a dışarıdan 4 milyon kadar göçmen getirilerek yerleştirilmiş, böylece Kazaklar kendi ülkelerinde azınlık konumuna düşmüşlerdir.¹⁹⁸

1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra SSCB devlet başkanı olarak N.S. Khruşçev atanmıştır. Kazakistan Komünist Partisinin 1954 yılının Ocak ayında yapılan genel kurul toplantısında MK I.Sekreteri J.Şayahmetov'un yerine P.Ponomarenko gelmiştir. Kazakistan KP MK'nin bundan sonraki toplantısında da bakir toprakları tarıma açma kararı alınmıştır. Bu kararla Kazakların hayvancılıkta kullandığı uçsuz bucaksız geniş bozkırların tarıma elverişli hale getirilmesi hedeflenmiştir. Tarımda çalıştırılmak üzere 2 milyon yakın Slav asıllı göçmen, Kazakistan'ın kuzey bölgelerine yerleştirilmiş, böylece bu bölgenin etnik yapısı tamamıyla Kazaklar aleyhine bozulmuştur. Burada Slavların çoğalmasıyla, Kazak Türkçesindeki okullar, gazete ve dergiler kapanmak zorunda kalmıştır.¹⁹⁹

Khruşçev'in iktidardan uzaklaştırıldığı 1964 yılına kadar devam eden bakir toprakları tarıma açma çalışmaları esnasında, 25 milyon hektarlık bir alan ziraata açık hale gelmiştir. Ancak bu çalışmalar esnasında Kazakistan idarecileri sık sık değiştirilmiştir. Ponomarenko 1955 Temmuzunda görevinden alınarak, yerine

¹⁹⁷M.Kozıbayev, **Kazakhstan Tarihi**, Almatı, Mektep, 2013, s. 146; G.Ercilasun, "Stalin Döneminde Kazak Aydınlarının Tasfiyesi", **Stalin ve Türk Dünyası**, İstanbul, 2007, s. 127-136.

¹⁹⁸Kara ve Yeşilot, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁹⁹B.G.Ayagan ve M.J.Şaymerdenova, **Kazakhstannın Kazirgi Zaman Tarihi**, Almatı, Atamura, 2009, s. 226-229.

L.Brejnev, Mart 1956'da terfi ettirilerek Moskova'ya alınmasıyla, I.D. Yakovlev Kazakistan KP MK I.Sekreteri olmuştur. Aralık 1957'de Yakovlev görevinden alınarak, yerine N.I. Beliaev, tam iki sene sonra 1959 yılının Aralık ayında onun yerine D.A. Konayev²⁰⁰ seçilmiştir.²⁰¹ Ancak Konayev ve Khruşçev'in hışmına uğrayarak, 1962'de görevinin İ.Yusupov'a devretmiştir. Khruşçev'in 1964 yılında darbeyle görevinden uzaklaştırılıp, yerine L.İ. Brejnev'in getirilmesinden sonra, Kazakistan'ın liderlik sorunu istikrara kavuşmuştur. 2 Aralık 1964'te Konayev, Brejnev tarafından tekrar Kazakistan KP MK I.Sekreterliği görevine getirilmiştir. Kazakistan'daki görevi sırasında Brejnev ile şahsi dostluk kurmuş olan Konayev, bu görevini 16 Aralık 1986'ya kadar, 22 yıl sürdürmüştür. Konayev, SSCB Politbüro üyeliğine de seçilerek, burada görev yapan ilk ve son Kazak olmuştur.²⁰²

1985'te SBKP MK I Sekreterliğine M. S. Gorbaçov seçildikten sonra Kremlin'de birinci adam konumuna yükselen Mihail Gorbaçov reform sürecini başlatmak zorunda kalmıştır. Bir taraftan Yeniden Yapılanma (*Perestroyka*) ve Şeffaflık (*Glasnost*) ilan edilirken, diğer taraftan merkezin otoritesini kuvvetlendirmek için yönetici kadrolar değiştirilmiştir.²⁰³

Gorbaçov, özellikle Orta Asya'da işlerin iyi gitmediği inancını taşımaktaydı. Bu sebeple Orta Asya Cumhuriyetlerinin liderlerini değiştirmiştir. Aralık 1986'da da Kazakistan'da Konayev emekliliğe sevk edilmiştir. Onun yerine, Kazakistan dışından G.Kolbin'i Kazakistan KP MK I Sekreterliğine seçtirilmiştir. Bu yönetim değişiklikleri, Kazakistan dışında halktan tepki almamıştır. Bunun en önemli sebebi, diğer Cumhuriyetlerde yeni I. Sekreterler yerli halktan seçilirken, Kazakistan'da olağandışı bir uygulama yapılarak Cumhuriyetin başına dışarıdan birinin getirilmesiydi. Kazak gençleri Gorbaçov'un *Perestroyka* ve *Glasnost* reformlarına inanmışlar, bu yüzden Konayev'in yerine Kazaklardan bir yönetici getirilmemesini

²⁰⁰Konayev ismi birçok kitapta Kunayev olarak da geçer. Bu durum Konayev isminin Rus imlası ile Kunayev olarak yazılmasından kaynaklanmaktadır.

²⁰¹Abdakimov, a.g.e., s. 183-184.

²⁰²A. Kara, **Kazakistan'daki 1986 Almatı Olaylarının İçyüzü ve Etkileri** [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Sosyal Bilimler Enstitüsü] , İstanbul, 1997, s. 25.

²⁰³S.Şeretov, **Novyşaya İstoriya Kazahstana (1985-2002 gg.)**, Uçebnoye posobiye 2-e izdaniye, Almatı, Yürist, 2003, s. 4.

ve getirilen Rus yöneticinin de Kazakistan dışından olmasını bir türlü yeni reformlarla bağdaştıramamışlardır.²⁰⁴

Bunun üzerine Kazak gençleri Kazak halkına karşı haksızlık yapıldığını düşünerek hükümeti protesto etmişlerdir. Ancak Rus Hükümeti bunu bir isyan olarak yorumlayıp onlara karşı güç kullanmıştır. Kazak gençlere karşı o soğuk havada tazyikli su, göz yaşartıcı gaz ve cop kullanarak onları dağıtmaya çalışmışlardır.²⁰⁵ Olayların sonrasında yaralanan gençleri sokaklardan toplayarak tutuklamışlardır. Kayıtlara göre, söz konusu olaylar sırasında 8500 Kazak genci tutuklanmıştır.²⁰⁶ Bunların arasından 99'u mahkemede yargılanarak çeşitli cezalara çarptırılmış, 2 gencin cezası idam cezası olmuştur. Tutuklanan gençlerin hepsi ağır işkencelere maruz kalmış, sonrasında bir bölümü çöplüklere, bazıları da insan ayağı basmamış ücra çöllere atılmıştır. Hapishanede kalanların yapmadıkları suçları zorla üstlenmeleri sağlanmış bu nedenle gençlik yıllarını hapiste geçirmek zorunda kalmışlardır.²⁰⁷

Bu gençler üniversite öğrencileri oldukları için okullarından atılmışlardır. Kazakistan'da bu olaylar topluma farklı şekilde ulaştırılmış, görsel yayınlar, basın ve gazete haberlerinde bu gençlerin sarhoş olarak toplum düzenini bozmaya yeltendikleri ile ilgili haberler çıkarılmıştır. 1987'de SSCB Komünist Partisi Merkezi Komitesi tarafından Aralık 1986 yılında Almatı'da geçen olaylar Kazak milliyetçilik hareketi olarak değerlendirilmiştir.²⁰⁸

Bu olaylar Kazakistan tarihinde çok büyük bir öneme sahiptir. Çünkü siyasi hayatın demokratikleştirilmesinin bir simgesi olmuştur. 1990'da 'Azat' ve 'Birlik' adlı milletlerarası vatandaş hareketleri kurulmuştur. Artık bütün Kazakistan ve SSCB'nin diğer bölgelerinden diktatörlüğe karşı tepkiler gösterilmeye başlamıştır.

²⁰⁴Ali Kafkasyalı, "Bağımsızlıklarının 20. Yılında Kazakların İstiklal Mücadelesi Tarihine Bir Bakış", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/1, 2012, s. 187.

²⁰⁵T. Ötegenov ve T. Zeynabilov, **Alma-Ata Dekabr-1986**, Alma-Ata, Kollegiya 'Audarman', Altın Orda Baspası, 1991, s. 6-7.

²⁰⁶Şeretov, **a.g.e.**, s. 8

²⁰⁷M.Şahanov, "Alma-Ata. Dekabr 1986. Pravda ı Loj", **Kazakhstanskaya Pravda** (17.12.1991), Almatı.

²⁰⁸Şeretov, **a.g.e.**, s. 8-9.

Dolayısıyla söz konusu durum, SSCB'nin dağılması ve bu topraklarda yeni bağımsız devletlerin kurulmasında önemli etkenlerden biri olmuştur.²⁰⁹ Baltık ülkelerinden başlayarak, Sovyet Cumhuriyetleri merkezden egemenliklerini ilan etmişlerdir. N. Nazarbayev 20 Haziran 1989 yılında Kazakistan Komünist Partisi Başkanı olarak seçilmiştir.

19 Ağustos 1991'de Moskova'da Gorbaçov'a karşı başarısız bir darbe girişiminde bulunulmuştur. Bu girişim, bazı üst düzey yetkilileri darbeye yer almış olan Sovyetler Birliği Komünist Partiyi zor duruma sokmuştur ve diğer Sovyet Cumhuriyetleri ile birlikte Kazakistan'ın milli Komünist Partileri kapatmasına sebep teşkil etmiştir. Kazakistan Komünist Partisi Eylül 1991'de resmen kapatılmıştır. 1 Aralık 1991'de referandum yapılarak, Kazakistan'da başkanlık sistemine geçilmiş ve devlet başkanı N. Nazarbayev seçilmiştir. Kazakistan parlamentosunun 10 Aralık 1991'de yapılan toplantısında Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olan isminin Kazakistan Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi kabul edilmiş, 16 Aralık 1991'de ise Kazakistan bağımsızlığını ilan etmiştir.²¹⁰

²⁰⁹G.Kan, **İstoriya Kazahstana**, 4-izdaniye, Almatı, Almatıkitap Yayınevi, 2011, s. 221-222.

²¹⁰A.g.e., s. 224.

2) Ruslaştırma Politikası ve Dil Asimilasyonu

Bilindiği gibi Sovyetleştirme ve sonrasında gelen Ruslaştırma sürecinde, iktidarın en önemli mücadele alanı olan dil, merkeze yerleştirilmiş ve dilin kapsam alanı içerisinde yer alan eğitim politikaları, merkez yönetim tarafından tabana doğru türlü araçlar kullanılarak yayılmaya çalışılmıştır. Lenin'in, henüz devrim gerçekleşmeden önce ileri sürdüğü *korenizatsiia* (yerlileştirme)²¹¹ ile ilgili görüşleri, ana dilinde eğitim hakkı ve milli kültürün özgür olacağı ile ilgili vermiş olduğu eşitlikçi politika vaatleri, zaman zaman kesintiye uğrasa da, şekilde milli özde sosyalist bir modelde Sovyetler Birliği dağılıncaya kadar devam etmiştir. Bu yüzden, "Sovyetler döneminde, Sovyet dil politikası oldukça merkezîyetçi bir görüntü çizmiş ve Moskova'daki merkezi otorite tarafından biçimlendirilmiştir. Bu aşamada yerel diller büyük oranda Rusçanın baskısı ve etkisi altında kalmıştır. Dil yasaları ve bu yasaların uygulanmasından sorumlu olan insanlar, bu dil politikası çerçevesinde yetiştirilmiştir"²¹².

Bu dönem içerisinde Kazaklar SSCB'deki diğer halklar gibi bütün dünyaya kapalı bir şekilde yaşamıştır. Bu dönemde herhangi bir eserin yayınlanması imkânsızdı. Bunun bir örneği olarak O.Suleymenov'un 1975'te yazmış olduğu 'Az i Ya' adlı eserini (Almatı'da basılmıştır) yasaklanmış kitaplardan birisini oluşturmaktadır. Çünkü bu kitapta resmi Sovyet ideolojisine uygun olmayan bilgiler verilmekteydi. Bu türden neşriyatın yasaklanmasından, Kazak halkının düşüncelerini ve isteklerini serbestçe ifade edemediğini, her konuda bir kısıtlama ile karşılaştıklarını görmek mümkündür.

²¹¹Yerlileştirme anlamına gelen bu kavramdan sonra öncelikle Stalin döneminde ortaya atılan ve Khruşçev döneminde üzerinde yoğunlaşılan iki önemli kavram daha söz konusu olmuştur: *Siblijeniye* (yeniden dost olma) ve *Sliyaniye* (kaynaşma/erime). Bu kavramlar ile Lenin'in eşit şartlarda milli kimlik anlayışı zamanla terk edilecek ve milletler, halka dönüşerek bir araya gelecek, Rus dili ve kültürü etrafında sosyalist bir halklar birliği halinde tek bir millete dönüşecektir. Bunu daha en baştan beri dile getiren iktidar, baskıcı ve sindirici politikalarının neticesinde normalleştirici bir süreçte daha çok gündemde tutmuşlardır. Zira ders kitaplarında da görüldüğü üzere, ister Kazak olsun ister Özbek olsun halk, milli kimlik, milli tarih ve milli gelecek etrafında değil, Rus kültürü ve tarihi etrafında bütünleşecektir. Khruşçev'den sonra iktidara gelen Brejnev (1964), birleştirme arzusunu ve hedefini daha da ciddiye aldı. Brejnev'in iddiasına göre *siblijeniye* sonuçta tam bir birliğe yol açacaktır. Ferhat Karabulut, "İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları", Ahmet Yesevi Üniversitesi Müttevelli Heyet Başkanlığı, **Bilig**, Sayı 50, Ankara, 2009, s. 88.

²¹²A.g.e., s. 65-66.

Rusların, milli kültürün, genç nesillerin yetişmesinde yaptığı müspet tesiri gevşetmek ve ortadan kaldırmak için metotları çok şiddetli idi. Rus idarecileri, Kazak okullarında kendi ideolojisini yaymak için elinden geleni yapmışlardır. Rus olmayan bütün halkların Rus dili ve kültürü altında birleştirilmesine çalışılmıştır. 1925 yılında Stalin'in emri ile 'Ak Jol' ve diğer Kazak gazete ve dergileri yasaklanıp yöneticileri uzaklaştırılmıştır. Kazak halkı asırlardan beri gelen kendi kültüründen uzaklaşmaya mecbur kalmışlardır.²¹³

1928'de SSCB'de Türklerin kullandığı Arap harfleri Latin harfleriyle ve 1940'ta Latin harfleri Rus harfleriyle, yani Kiril Alfabesine resmi olarak değiştirilmiştir.²¹⁴ Bu durum asırlardan beri medreselerde eğitimin Arap Alfabeti ile gerçekleştirilmiş olmasından dolayı okuma-yazma öğrenilmesinde zorlukların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Sovyet sistemi Orta Asya Türklerinin dillerini bu şekilde bozduktan sonra milli kültür, örf baskı altına alarak milli olan herşeyi yoketmeye girişmiştir. Bundan sonra Sovyet emperyalizmine karşı koymuş ve bayraklaşmış Türk yiğitleri üzerine yazılan destan, şiir ve şarkı, tarih kitapları, bunlardan kaynak olarak bahsedilmemesi gerekmektedir. Milli kültür ve milli tarih suçlanıp, zor bir zaman başlamıştı. Yazarların, düşünürlerin ve tarihçilerin, bütün eserleri komünist partisi ruhuna uygun olması gerekmektedir. Her fikrin temelinde J. Stalin'in bulunması zorunluydu. Büyük önemi ve milli kültürü taşıyan eserleri tamamen kaldırılıp yasaklanmıştı.

Ayrıca Komünist Partisi ve Sovyet hükümeti iki dillilik (bilingualism), yani milli dilin yanında Rusçanın da öğrenilmesini Rus olmayan milletler için teşvik etmiştir. Rus dili vasıtasıyla komünizme daha çabuk ulaşılacağı söylenmiştir. Bu amaçla Moskova'nın talimatları doğrultusunda, Kazakistan KPMK, 5 Nisan 1938'de

²¹³S. D. Şaymuhanova, **Politiçeskiye Repressiyi V Kazahstane (30-40 naçalo 50-h g.)**, Karaganda, izd. KarGU, 2000, s. 54-55.

²¹⁴I. Svanberg, "Kazakhs", **The Nationalities Question in the Soviet Union**, ed. by Graham Smith, Longman, London, 1990, s. 204.

Kazak okullarında Rusçanın mecburi olarak okutulması konusunda karar almıştır.²¹⁵ Ancak iki dillilik Ruslar arasında teşvik edilmemiş, yalnızca Rus olmayan milletlerin ana dillerini unutmaları ve Rusça konuşmasına çaba sarf edilmiştir. Böylece Stalin devrinden başlayarak bilhassa Kazakistan'da Ruslaştırma çabaları yoğunlaştırılmıştır. 1980'lere gelindiğinde, Kazakistan'da yüksekokulların tamamında öğretim dili Rusça idi. Bu durum, çocuklarının geleceğini düşünen ana-babaların onları Kazak diline tedrisat yapan okullara değil, Rus dilinde eğitim veren okullara göndermelerine yol açmıştır. Böylece yeterince öğrenci bulamayan Kazak dilinde eğitim veren okullar kapanmıştır.²¹⁶ 1938'de Kazakçada tedrisat yapan okul sayısı 4391 iken, 1986'da bu sayı 2535'e kadar düşmüştür. Diğer bir ifadeyle Kazak Türkçesinde eğitim veren 1856 okul kapanmış, Kazakistan'da tüm okullar içinde Kazak Türkçesinde tedrisat yapan okullar oranı % 60 iken, bu oran 1986'da % 32,4'e inmiştir.²¹⁷ Bu rakamlardan anlaşılacağı gibi, Sovyet idarecilerin iki dillilik adı altında Rusça öğrenimi teşviki, Kazakçanın kullanım sahası daraltılarak yapılmaktaydı. Bununla nihai hedefinin Kazakların Kazakçanın yerine Rusça konuşmasını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Bunda belirli bir başarı sağlandığı da görülmüştür. Kazakistan'da Rusların % 0,9'ı ancak Kazakça konuşabilmekteyken, Kazakların % 63'ü iki dili birden konuşabilmekteydi. Kazaklar SSCB'de bu konuda, yani Rusça bilmede Litvanyalılar ile birlikte en ön safta yer alan halk olmuştu. Orta Asya'da Özbek, Tacik, Türkmen ve Kırgızlar arasında Rusça bilenlerin oranı % 25-30 arasında, Kafkasya'da iyi eğitim almış Ermeni ve Gürcüler arasında dahil bu oranın % 30-40 seviyesinde kaldığı göz önüne alınırsa, Kazakların Rusça öğrenmesi için ne denli çaba sarf edildiği daha iyi anlaşılır.²¹⁸ Ayrıca, 1959'da Kazakistan'da Kazak nüfusun % 29,8'e kadar düşmesi ve Rusların oranının % 42,7'ye kadar çıkması, Sovyet idarecilerinin

²¹⁵ Cemile Kınacı, "Sovyetlerden Günümüze Kazakistan'da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları", **Turkish Studies**, C. 5, S. 5, 2010, s. 1311. 1304-1319

²¹⁶ S. Eşmuhammetov, "Düniyeni Dübirletken Dürbelen", **Jas Alaş** (14.12.1991).

²¹⁷ A. Kara, **Kazakistan'daki 1986 Almatı Olaylarının...**, s. 38.

²¹⁸ H.C. D'Encausse, **The End of the Soviet Empire: the Triumph of the Nations**, çev. Franklin Philip, New York, Basic Books, 1993, s. 43-44.

Kazakistan'ı enternasyonalizm politikalarının başarılı uygulanabileceği bir yer olarak görmelerine yol açmıştır.²¹⁹

1950'li yılların ikinci yarısından 1987 senesine kadar, Kazakistan'da Kazakçanın kullanımını azalırken onun yerini Rusça almıştır. Kazakçasını kuvvetlendirmekten söz edenler "milliyetçilik" yapmakla suçlanarak susturulmuştur. Bu devrede Kazakça tedrisat yapan yüzlerce okul kapanmış, şehirlerde Kazak çocukları genel olarak Rusça eğitim görmüştür. Bu sebeple bilhassa şehirlerde ana dillerini bilmeyen çocuklar çoğalmaya başlamış ve Kazakistan'da dilini bilmeyen Kazaklar ortaya çıkmıştır. 1959'da yapılan nüfus sayımında Kazakistan'da yaşayan % 0,8 kadarı yani 22.296 kişi ana dili olarak başka bir dili göstermiştir.²²⁰ Bunların 21.378 ana dili olarak Rusçayı bildirmiştir.²²¹ 1979 sayımında bu oran daha da artarak, Kazakların % 1,4 yani 72.311-ı Rusçayı ana dilleri olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Ancak, Kazakçasını ana dili olarak gördüğü halde, Rusça konuşmayı kolay bulanlar daha fazlaydı.²²²

Sovyet yönetimi döneminde Kazaklar, ulusal dillerinin yanı sıra milli tarih şuurundan da koparılmaya çalışılmıştır. Zaten, Sovyetlerin Rus olmayan milletlerin tarihini yazılmasında izlediği politika, bu milletlerin tarihini olmadığını ispatlamaya yönelikti. Bu meyanda 1943, 1949 ve 1978 senelerinde yazılan Kazak SSC tarihleri Kazakların tarihini Marksist ve Leninist görüşler doğrultusunda ele alarak, kabile ve boyların birbiriyle çatışması şeklinde göstermeye çalışılmaktaydı.²²³ Bu sebeple objektif milli tarih yazmak mümkün değildi. 1980'li yıllara gelindiğinde Kazak tarihini birçok önemli meselesi tarih kitaplarında yer almamaktaydı. Sovyet propagandası Kazakların gönüllü olarak Rusya'ya katıldığı yönünde yapıldığı için,

²¹⁹A.g.e., s. 44.

²²⁰A.Kara, **Kazakistan'daki 1986 Almatı Olaylarının...**, s. 40.

²²¹A.g.e.

²²²Kafkasyalı, **a.g.m.**, s. 183.

²²³M. Magayin, **Kazak Tarihinin Alippesi**, Almatı, Mektep, 1995, s. 5-7.

Çarlık Rusya'sı devrinde bağımsızlık için mücadele eden Kenesarı Kasımoğlu gibi liderleri araştırmak ve yazmak suç sayılmaktaydı.²²⁴

²²⁴B. Tölepbayev ve V. Osipov, "Tarikhi Şındık Turgısınan Kazakstandı Kollektivtendirudın Kurdeli Maseleleri Turalı", **Sotsiyalistik Kazakhstan** (25.08.1988), Almatı.

III. BÖLÜM: YENİ BİR ULUS-DEVLET OLARAK KAZAKİSTAN'DA DİL KONUSU

A. ORTA ASYA'NIN YENİ ULUSAL-DEVLETLERİ

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Soğuk Savaş'ın sona ermesi yeni bir dönem başlatmıştır. Bu dönemle birlikte eski Sovyet coğrafyasında yer alan SSCB'yi oluşturan devletler bağımsızlıklarını ilan edip kendi ulus devletlerini inşa etme sürecine girmeleri, uluslararası sahneye yeni devletlerin çıkmasına yol açmıştır. Sovyet döneminde, ulus devletin yapısal özellikleri ve unsurları eksenindeki siyasal evrimlerini tamamlamamış olan Orta Asya'nın; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan oluşan beş ülkesi de bu kapsamda SSCB'nin dağılma sürecine girmesiyle birlikte ulus devlet inşasına başlamışlardır.

Orta Asya devletleri ulus devlet inşası sürecinde; ulusal bağımsızlık temelinde yeni ulusal kimlik inşa etmek (tüm etnik grupları vatandaşlık adı ile hukuksal ve ulusal kimlik çatısı altında toplamak), siyasetin ulusallaşmasını, iktidarın merkezileşmesini ve şiddet araçlarının tekelleşmesini sağlamak (Sovyet ordusundan kalan birliklerini dağıtarak yeni ulusal ordular kurmak), ulusal dil reformları gerçekleştirmek (Rus dili karşısında ulusal dili güçlendirmeye yönelik devlet politikalarını anayasal güvence altına almak) ve ulusal hukuk sistemleri oluşturmak (yeni anayasaların kabulü, hukuk birliğinin sağlanması veya ulusal hukuk sisteminin oluşturulması) gibi aşamaları gerçekleştirmek için birtakım girişimlerde bulunmuşlardır.²²⁵

Ulusal devlet bağlamında Orta Asya Cumhuriyetleri'ndeki siyasal ve hukuksal değişim genel olarak Orta Asya ülkelerinin siyasal modernleşmesinin temel yönünü oluşturmaktadır.

²²⁵ N. A. Nazarbayev, **Adilettin Ak Jolı**, Almatı, Kazakhstan Yayınevi, 1991, s. 71-72.

Yeni ulus devletlerin, Stalin'in milliyetler politikasının²²⁶ ürünleri olmalarından dolayı, Orta Asya ülkelerinin ulus devlet inşasının temelinde, en başından itibaren Sovyetler Birliğinin otokratik yönetim yapısı etkili olmuştur. Sovyetler Birliği'nin Orta Asya ülkelerinde uyguladığı ulus politikasının sonucu olarak her insan grubu, sistemli bir şekilde toprak temelinde bölgeselleştirilmiş ve etnik olarak ayrılmıştır.²²⁷

Orta Asya'daki ulus devletlerin doğumlarıyla paralel olarak gelişen ve kurumsallaşan otoriter rejimlere dayanan yönetim yapıları bağımsızlık sonrası siyasal ve hukuki değişiminin ana eksenlerini oluşturmaktadır.²²⁸

Sovyet sonrası dönemde Orta Asya ülkelerinde siyasi ve hukuki değişim genel olarak aynı özellikleri taşımaktadır. Bütün Orta Asya ülkelerinde çok güçlü kişilik kültüne dayalı otoriter rejimler ortaya çıkmıştır.²²⁹

Orta Asya ülkelerinde ulus devletleşmenin en önemli boyutunu dil politikasının anayasal olarak güvenceye alınması hususu oluşturmuştur. Çünkü temelde bu ülkelerde milliyetçilik politikaları genellikle dil üzerinden yapılmaktadır. Bu politikalar üzerinden oluşan siyasi kimlik ve bu kimlik üzerine bina edilen siyasi gruplaşmalar aynı zamanda otoriter rejimlerin en az muktedir ve etkili olduğu alanlardır. Dil politikalarının anayasal değişimin bir parçasına dönüşmesi ulusal kimlik politikası ile de ilişkilidir. Temel husus, yıllardır hâkimiyetini pekiştirmiş olan Rus dili karşısında ulusal dilin statüsü meselesidir. Ulusal dillerin statüsünün anayasal olarak güvence altına alınması ve anayasal değişimle bu statülerin hukuk

²²⁶ Stalin, Sovyetler Birliği sınırları dahilindeki milletleri tek bir Sovyet toplumu içerisinde eritmek ve bu milletlerin kendi milli benliklerini geliştirmelerini engellemek yönünde bir politika izlemiştir.

²²⁷ A. Lobanov, "O Politiçeskoy Situatsii v Central'noy Aziyi", 21 Marta 2006. <<http://www.zona.kz.net/articles/14121?mode=default>>

²²⁸ John Glenn, "The Soviet Legacy in Central Asia", New York, Palgrave Macmillan, 1999.

²²⁹ Nazarbayev, **a.g.e.**, s. 82.

tarafından topluma empoze edilmesi ise Orta Asya ülkelerinde siyasi mücadeleleri doğurmaktadır.²³⁰

B. BAĞIMSIZ ULUS-DEVLET KAZAKİSTAN

Soğuk Savaş Dönemi'nin iki süper gücünden biri olan Sovyetler Birliği 1991 yılında dağılmış ve beş Orta Asya devleti bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Bu beş devletten biri olan, Kazakistan 25 Ekim 1990 yılında daha Sovyetler Birliği dağılmadan önce “Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Egemenlik Beyanname”ni ilan etmiştir. Bu beyanname Kazakistan'daki bağımsızlık sonrası anayasal düzenin temelini atan bir belgedir. 1 Aralık 1991'de Kazakistan tarihinde ilk defa Devlet Başkanlığı genel seçimleri yapılmıştır. Halkın demokratik tercih ile iradesini ortaya koyması sonucunda Nursultan Abişulı Nazarbayev Devlet Başkanı seçilmiştir.

Kazakistan bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren üç milyon kilometreye yaklaşan yüzölçümü, az nüfusu, Rusya ve Çin arasındaki stratejik konumu, petrolü, zengin doğal kaynakların bulundurması, yeni BDT'nin “nükleer silahından vazgeçmiş” bir memleket olarak tüm dünyanın ilgisini en fazla çeken Orta Asya cumhuriyeti olmuştur.

Bağımsızlık sonrasında Kazakistan'da; savcılık, devlet güvenliği, içişleri, hukuk, yargı organları tekrar yapılandırılmış, Kazakistan'ın devlet savunma komitesi kurulmuştur. Devlet Başkanı tarafından; Sovyetler Birliği'ne bağlı bulunan sanayi tesisleri ile kurumların, Kazak SSC Hükümeti'nin kontrolüne verilmesi, Kazakistan dış ekonomik ilişkilerinin bağımsızlığının sağlanması, Kazakistan altın ve elmas fonlarının oluşturulması hususlarında kararnameler yayınlanmıştır. 2 Ekim 1991'de

²³⁰ E. D. Suleimenova, **Tolerantnost' Yazık a Yazık Tolerantnosti, Yazık i Tolerantnost'**, Almatı, Materialı Mejdunarodnoy Konferentsiyi, 2007, s. 15.

Kazak topraklarında 40 yıldır faaliyet göstermekte olan Baykonur Uzay Üssü'nden ilk defa Kazak astronotu T.O. Ebubekirov uzaya çıkmıştır.²³¹

10 Aralık 1991 yılında ilk defa Devlet Başkanı seçildikten sonra Yüksek Sovyet (Parlamento) ülkenin Kazak SSC olan ismini Kazakistan Cumhuriyeti olarak değiştiren kararı kabul etmiştir. 16 Aralık 1991'de Yüksek Sovyet Kazakistan Cumhuriyeti'nin kendi topraklarındaki bütün siyasi iktidarın kendi elinde olduğu ve iç ve dış politikasının bağımsız bir şekilde belirleyip yürütecek demokratik devletin siyasi bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylece, Kazakistan tarihinde yeni bir devir başlamıştır.²³²

Orta Asya ile Kazakistan'ın liderleri 8 Aralık 1991 yılında Aşkabat'ta bir araya gelerek Sovyet Birliği'nin resmen yıkılmasını sağlayan Belovej Anlaşması'nı ve onun hukuki yönlerini görüşmüştür. Sonuçta, yeni devletler, Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) eşit haklara sahip olarak katılmaya hazır olduklarını bildirmişlerdir. 21 Aralık 1991'de Almatı'da eski Sovyetler Birliği içinde yer alan bağımsız devletlerin liderlerinin görüşmede, BDT'nin kuruluş anlaşmasının protokolü imzalanmıştır.²³³

Bu tarihten sonra Kazakistan'ın egemen ve bağımsız bir devlet olarak gelişme süreci başlamıştır. Siyasi alanda başkanlık sistemine sahip güçlü bir cumhuriyetin oluşturulması ve daha sonra parlamenter sistemde değişiklik yapılarak uzman Yüksek Konsey'in kurulması gerçekleştirilmiştir. Kazakistan'ın yeni anayasası tartışılmıştır. Bölgesel kendi kendini idare kanunu temelinde vilayetler, şehirler ve ilçelerde icra yetkilerinde reformlar yapılmıştır. Geçiş döneminde hâkim (vali) unvanı tesis edilmiş ve bu valilere ekonomik alanlarda ve devlet başkanı ile hükümetin kararlarını uygulamada yetkiler verilmiştir.²³⁴ Bundan sonra çok partili sistemin oluşturulması için zemin hazırlanmıştır. Bağımsız basın organlarının

²³¹Eski Devirlerden Günümüze..., s. 557.

²³²"Kazakistan Cumhuriyeti Devletinin Bağımsızlığı Hususunda" Kazakistan Cumhuriyeti Anayasa Maddesi, **Egemen Kazakistan**, 19 Aralık, 1991.

²³³Eski Devirlerden Günümüze..., s. 557.

²³⁴A.g.e., s. 558.

çalışması için şartlar hazırlanmıştır. Kazakistan, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) tam yetkilere sahip üyesi olarak insan ve azınlık haklarının korunması hususunda garanti vermiş ve devlet, Kazakistan'ın bütün vatandaşlarını eşit bir şekilde himayesine almıştır. Bunda, Kazakistan'ın hızlı bir biçimde gelişmesinin, sadece sosyal istikrar ile halklar arası birliğin sağlanması ile mümkün olması etkili olmuştur. Kazakistan'daki toplam 17 milyon halkın % 67'ü Kazaklar, % 21'i Ruslar, %12'i diğer etnik gruplardan (Ukraynalı, Alman, Tatar, Kore, Uygur, Özbek, Çeçen, Balkar, Yunan, Dungan ve diğerleri) sayısından oluşmaktadır.²³⁵

Bağımsız milli devletin sembolleri olan bayrak ve devlet arması da hazırlanarak 4 Haziran 1992'de parlamentonun onayına sunulmuştur. Ülkenin milli marşı 11 Aralık 1992'de kabul edildi. 15 Kasım 1993'te de "Tenge" milli para olarak tedavüle çıkmıştır.²³⁶

Bağımsızlığın ardından birçok ülke tarafından tanınan Kazakistan, 3 Mart 1992'de Birleşmiş Milletler tarafından da üyeliğe kabul edilmiştir. IMF, Uluslararası Kalkınma ve Gelişme Bankası, Dünya Bankası, Uluslararası Gelişme Örgütü, Şanghay İşbirliği Örgütü ve Dünya Sağlık Örgütü başta olmak üzere birçok uluslararası teşkilata dâhil olmuştur.

Kazakistan'ın dış politikası temelini, komşu ülkelerle özellikle BDT ülkeleri ile karşılıklı tam güvenlik prensipleri esasında dostluk ilişkileri içerisinde bulunma, diğer ülkelerle ilişkilerini de hukuk ve uluslararası işbirliği temelinde geliştirmek oluşturmaktadır. Kazakistan topraklarındaki nükleer silahlar imha edilerek Kazakistan nükleer silahsız ülkeler arasında yerini almıştır.²³⁷

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev, uluslararası ve kültürlerarası ilişkilerin uyumlaştırılmasında güçlü ve egemen devlet kurma yolunda Kazakistan toplumsal yapısının sağlamlaştırılması etkeninin önemini görebilmiştir.

²³⁵ **Kazakistan'ın Nüfus İstatistik Yıllık Sunumu**, Kazakistan Cumhuriyeti'nin İstatistik Ajansı, Astana, 2013, s. 7.

²³⁶ A.Kara, **Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu**, İstanbul, Ufukötesi Yayınları, 2006, s. 45.

²³⁷ **Eski Devirlerden Günümüze...**, s. 558.

1992 yılında Kazakistan Halkları Forumunda yaptığı konuşmada Nazarbayev: “Nesilden nesille kazandığımız ve oluşturduğumuz Kazakistan halkının en önemli haysiyeti milletlerin dostluğudur. Tarihimizdeki birçok değeri yeniden kavrayarak, bu haysiyetimizi kaybetmeye ve hoşgörülü geleneğimizi unutmaya hakkımız yok. Her zaman, her milletin, her bireyin sesini ve isteğini duyabilmemiz lazım” diyerek hoşgörü unsurunun altını çizmiştir.²³⁸

Kazakistan’da her halkın kendi kültürünü, dilini, dinini muhafaza etmesi için her türlü imkânlar mevcuttur. Kazakistan’da etnik gruplar, kendi basın yayın faaliyetlerinde bulunabilmekte, kendi milli dernek ve vakıflarını kurabilmektedir. Kazakistan’da yaşayan çeşitli milletlerin kendi sorunlarını dile getirmeleri ve kültürlerini muhafaza etmeleri için 1 Mart 1995 tarihinde “Kazakistan Halklar Asamblesi” kurulmuştur. Bu kurum ülkede yaşayan halkların kültürlerini muhafaza etmeleri ve geliştirebilmeleri hususunda büyük rol oynamaktadır. Örneğin, Alman, Kore ve Tatar halklarının çocuk şenlikleri, Uygur Gençler Şenliği, Ahıska Türkleri Şenliği, Kazakistan Halklar Asamblesi tarafından organize edilmektedir.²³⁹

30 Ağustos 1995 tarihinde yapılan referandumla yeni anayasa %89 lehte oy ile kabul edilmiştir. Bu anayasa demokratik, laik ve üniter devlet yapısını kabul etmektedir.

Kazakistan’ın Parlamentosu, Senato ve Meclis olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Senatörler Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta olup Millet Meclisi ise ülkenin idari ve bölgesel seçim çevreleri tarafından seçilmektedir.

Nazarbayev’in öncülüğü ile ekonomik ve toplumsal sorunların çözüme kavuşturulmasına paralel olarak, Kazakistan’ın XXI. yüzyıldaki geleceğinin ana hatları çizilmiş, prensip olarak yeni modernleşme atılımının stratejisi hazırlanmaya başlamış, milletin yüksek misyonu belirlenmiştir.

²³⁸ Birinci Kazakistan Halk Forumunda N.A.Nazarbayev’in konuşmasında. Aralık 1992. <http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30006967>

²³⁹Kara ve Yeşilot, **a.g.e.**, s. 72.

Uzun vadeli gelişme planları, genellikle toplumun tarihindeki kırılma noktalarında, bir başka deyişle, eski hayat normlarının tamamen değiştiği dönemlerde kabul edilmektedir. Bu tür girişimlerin başarıyla gerçekleşmesi, halkın devletin üst makamlarına güvenmesine ve bu stratejinin gerçekleşmesi halinde doğacak sonuçları kabul etmeye hazır olmasına bağlıdır. Bu nedenle, Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın 10 Kasım 1997'da Kazakistan halkına hitabında açıkladığı "Kazakistan- 2030" Stratejisi'nin kabul edilmesinin ülkenin tarihindeki en önemli olaylardan biri olarak kabul edilmesi mümkündür. Bu modernleşmeye doğru atılım konsepti geleceğe yönelik olarak tasarlanmış olup Kazakistan'ın yıllar sonrasına ait bütünsel gelişme planını teşkil etmektedir.²⁴⁰

"Kazakistan-2030" stratejisi; Kazakistan Cumhuriyeti'nin sosyal ve ekonomik yaşamının tüm taraflarını kapsayarak, yetişmekte ve yetişecek olan nesillerin ulaşmaya heveslendikleri ülkenin tamamlanmış halini, onun ideal görünüşünü oluşturmaktadır".²⁴¹

Stratejinin başlıca hedefleri arasında aşağıdakiler yer almaktadır:

-Ulusal güvenlik;

-İç siyasi istikrarlı ve toplumsal yapının sağlamlaştırılması;

-Yüksek dâhili tasarruflar ve yabancı yatırımlar düzeyi olan açık ekonomi üzerine kurulu ekonomik büyüme;

-Kazakistan halkının refahı, sağlığı, eğitimi;

-Enerji kaynakları, alt yapı, özellikle ulaşım ve iletişim;

²⁴⁰D.Kaletayev, **Ulusal Lider Etkeni. Kazakistan, Geleceğe Yol Alan Ülke**, İstanbul, [yayınevi yok], 2009, s. 16-17.

²⁴¹N.Nazarbayev, **Gelişmesinin yeni sahnedeki Kazakistan "Kazakistan-2030" stratejisi**, Astana, 2007, s. 12.

-Uzman bir yönetme organı;

-Kazakistan'ın egemen devlet olarak tamamen biçimlenmesi.²⁴²

Bunun yanında Kazakistan'ın devlet inşa sürecindeki önemli olan stratejisi “Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti” Kazakistan 2050 Stratejisi” daha yeni bir boyut hedefe alıp halkın Cumhurbaşkanı tarafından seslendirilmiştir.

Böylece, Kazakistan'ın lideri Nazarbayev büyük amaçlarına ulaşabilmek için dengeli bir politika seçerek dünya çerçevesinde gelişmiş ülkelerin arasına girmekle birlikte barışta yaşayan ulus devlet kurmaktadır.

C. DEVLET DİLİ KAZAKÇA VE RUSÇANIN POZİSYONLARI

Bu bölümü başlamadan önce, bugünkü Kazakistan'da kullanılan iki dil hakkında bilgi vermekte fayda var. Kazakça- Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet dili (madde 4). Rusça- uluslararası iletişim dili olarak devlet dilinin aynı pozisyonda bütün resmi organlarda kullanılmaktadır (madde 5).²⁴³ Demek, Kazakça-tek bir dili olarak resmi dili statüsüne sahip olmaktadır.

Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlığını aldıktan sonra Sovyet döneminde unutturulmuş olan kendi tarihi, kültürü ve dilini canlandırmayı en önemli konular olarak görmüştür. Ancak, yıllardır Ruslaştırma politikasının altında yaşamış Kazak halkının milli bilincine kavuşturulmasının çok kısa sürede mümkün olmayacağı bilindiğinden, Nazarbayev her alanda dengeli ve zamana yayılmış bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Yıllar sonra geride bırakılan yolu anarak, Nazarbayev, 90'lı yılları “çetin zaman” olarak tanımlamıştır.²⁴⁴

²⁴²Nazarbayev, **a.g.e.**, s.27-28.

²⁴³Diller hakkında kanunlar, <http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008034>(Erişim tarihi: 15 Mayıs 2014).

²⁴⁴ Kaletaev, **a.g.e.**, s. 12.

Kazakistan Cumhuriyeti, bağımsız yeni bir devlet olarak ortaya çıkmış olmakla birlikte Sovyet mirasının derin izlerini taşımaya devam etmiştir. Bu izlerin en önemlisi kullanılan dil olmuştur. İç ve dış siyaset, hükümet, ekonomi, kültür ve eğitim alanlarında Rusçanın baskınlığı uzun bir zaman devam ederken Kazakçanın kullanım alanı aile çevresiyle sınırlı kalmıştır. Bu durum Kazakistan'da iki dilli bir yapının oluşmasına yol açmıştır.

İki dilliliğin ortaya çıkmasının, yayılmasının ve uygulanmasının temelinde sosyal ve tarihi şartlar yer almaktadır. Toplumun modernleşmesi, yani geleneksel toplumdaki çağdaş topluma geçişi, iki dilliliğin ortaya çıkmasının ve uygulanmasının en önemli etken olarak sayılması gerekir.²⁴⁵

İki dillilik ve çok dillilik sorunu, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, modernizasyon süreçlerinin, dünyanın değişik bölgelerini ve orada yaşayan halkları kapsadığı zamandan itibaren sosyal bilimin en önemli konusu olmuştur. Dünya halklarının ve bölgelerinin modernizasyon süreçlerine dâhil edilmesi, halkların dilsel temaslar dâhil olmak üzere, kültürel temaslarını genişletmeleriyle gerçekleşmiştir.²⁴⁶

Bir etnik grubun başka bir etnik grubuyla alansal temaslar veya değişik halkların aynı alanda birlikte yerleştirilmesi, modernleşme sürecindeki iki dilliliğin ortaya çıkmasına ve yayılmasına yardımcı olan önemli koşul olarak sayılmalıdır. Modernizasyonun, dünya toplumunun gelişiminin küresel bir süreci olması nedeniyle, “iki dillilik ve çok dillilik, çağdaş dünyada istisna niteliğinde değil, kural niteliğindedir”.²⁴⁷

İki dillilik, modernleşmenin evrenselliğine rağmen her bir toplumda farklı sebeplerden dolayı ve farklı şartlar içerisinde ortaya çıkar ve gelişir. Örneğin,

²⁴⁵ G.Bazarbayeva, **Stanovleniye i Razvitiye Yazıkovoy Politiki Kazakhstana** [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Almatı, İnstitut Filozofiyi i Politologiyi, 2002, s. 32.

²⁴⁶ **A.g.e.**, s. 31.

²⁴⁷ **A.g.e.**, s. 32.

Sovyetler Birliği'ndeki Rus iki dilliliğine, en önemli rolü Rus halkın oynadığı sosyalist modernleşmesi sebebiyet vermiştir.²⁴⁸

Etnikler arası etkileşim, insanoğlu tarihinde yeni bir olgu değildir. İnsanoğulların ilk gelişim aşamalarında itibaren kendi aralarında iktisadi, ticari, kültürel, askeri, siyasi etkileşim içerisindeydiler. Bu temaslar dilsel etkileşimsiz mümkün olamazlardı. Bu nedenle nerdeyse her bir dil, başka dillerin şu veya bu seviyede etki altında kalmıştır. Bir halkın bütün tarihi boyunca başka halklarla temas içinde olmayan, eşya alışverişinde bulunmayan, bununla beraber alınan eşya isimleri ıktibas etmeyen, başka halkın etkisi altında kalmayan veya başka halka etki etmeyen halkı düşünmek bile zordur.

İki dilliliğin sosyolojik açısı özel öneme sahiptir. İki dillilik, sosyolojik açıdan toplum yapısına yapmış olduğu etki büyük ilgi çekmektedir. İki dillilik, kaçınılmaz bir şekilde bir toplum içinde dil unsuruna göre bir dilsel kolektifin veya birbiriyle etkileşim içinde bulunan veya birbirinden ayrı duran birkaç dilsel kolektifin oluşturulmasına neden olmaktadır. Farklı diller arasında sosyal fonksiyonların sağlanması ve dağılımı ile ilgili toplumdaki sosyal rolün farklı iletişim alanlarında icra edilmesi, iki dillilikle göbek bağıyla bağlıdır.²⁴⁹

Bu durumda iki dillilik, kitlesel tam iki dillilik, yani toplumun bütün üyelerinin iki veya daha fazla dile hâkim olduğu durum ve toplumun sadece bir kısmının iki veya daha fazla dile hâkim olduğu durum şeklinde bölünebilir. İki dilliliğin sosyolojik açısı, sosyolengüistik açıyla iç içedir ve aralarında taksim yapmak oldukça güçtür.

Sosyal dilbilim; toplumsal fonksiyonların hacmini, bunların içyapısal ile fonksiyonel özellikleri arasındaki etkileşimi, dilden dile geçişlerin sosyal boyutunu, dillerin fonksiyonel tasnifini ve problemlerini ele almaktadır.

²⁴⁸ A.g.e., s. 33-34.

²⁴⁹ A.g.e., s. 34.

İki dillilik; toplum içindeki dilsel ilişkilerin ve dilsel süreçlerin siyasi sistemin özelliklerine, ideolojik ve diğer amaçlarına göre kamu tarafından düzenlenmesine bağlıdır. İki dillilik, etnik grupların dilsel etkileşim formu olarak dillerinin kaderi ve gelişimi açılarından tehlike arz edebilir. Farklı sayıdaki ve ekonomik güce sahip olan millet ve halkların etnodilsel temaslarda bulunmaları halinde, böyle bir tehlike ortaya çıkabilir. Bu durumda nispeten az sayıdaki etnik grubun veya milletin dili tehlike altında kalabilir.²⁵⁰

Egemenliğini kazandığı günden itibaren Kazakistan toplumundaki etnik gruplar arası birliği sağlayacak çok yönlü çözüm bulma denilebilecek önemli ve ciddi bir vazife ortaya çıkmıştır. Sorunun büyüklüğü, Kazakistan tarihinin XX. yüzyıl özelliğinden kaynaklanmaktaydı.

Toplumsal hayatta Kazakistan'ın milli kültürünü canlandırmak için birtakım adımlar atılmıştır. Kazak dili, resmi dil olmuş, Kazak halkının seçkin tarihi şahsiyetleri tekrar halkla buluşmuştur. Milli bilinç oluşturulması için eğitim sisteminde ve coğrafi isimlendirmelerde değişikliklere gidilmiştir. Tarihi topografya yeniden orijinal isimlerine kavuşmuştur. Yurtdışında yaşayan Kazakların ülkeye dönmeleri ve Kazakistan vatandaşlığı konularında kanunlar hazırlanmaktadır.²⁵¹ 1992 sonbaharında Dünya Kazakları Kurultayı gerçekleştirilmiş ve bu kurultaya çeşitli ülkelerdeki Kazak halkının temsilcileri katılmıştır.²⁵²

Uzun yıllar boyunca ülkenin etnik yapısı defalarca değişikliklere uğramıştır. XX. yüzyılın 30'lu yıllarından 70'li yıllarına kadar bu süreç en dinamik şekilde gerçekleşmiştir. Stalin'in baskıları, Kazakistan'ın bakir topraklarını kullanma politikası ve 70-80'li yıllar arasındaki hızlı sanayileşme ve inşaat alanında yaşanan gelişmeler birçok etnik grubun ülkeye akın etmesine neden olmuştur. XX. yüzyılın

²⁵⁰A.g.e., s. 35.

²⁵¹A.g.e.

²⁵²A.g.e.

80'li yıllarında Kazakistan'da yaşayan Kazakların oranı tün nüfusun ancak % 40'ına tekabül etmekteydi.²⁵³

Bağımsızlığın elde edilmesinin ardından Cumhurbaşkanı'nın ilk hedefi halkın içinde birliği sağlamak ve etnikler arası ilişkiler meselesinde Kazakistan toplumunda uzun süredir varlığını sürdüren devlet dilinin statüsü ve önemi, Kazak kültürünün ve halkın örf âdetinin yeniden canlanması ve dini alandaki ilişkilerin optimizasyonu sorunlarını ulusal temelde çözmeye çalışmak olmuştur.²⁵⁴ Bu kapsamda devlet dili meselesinin incelenmesi Kazakistan politikasının kilit meselelerinden biri olmuştur. Bugünlerde Kazakistan Hükümeti adı geçen alanda önemli başarılarla ulaşılmış durumdadır.

Kazakistan Halklar Asamblesi'nin 14. Toplantısındaki konuşmasında N.A.Nazarbayev'in belirttiği gibi: “İleride Kazakistan için Kazak dilinin rolü daha da büyüyecektir, bu da doğal bir gelişmedir. Devlet dilini bilmek bireyin rekabet edebilirliğinin önemli bir göstergesi olmaktadır”.²⁵⁵

Nazarbayev, devletin dilini öncelikle çocuklara öğretmesi gerektiğini, çünkü belli bir zaman sonrasında halkın tamamen resmi dili bilmesinin temelini burada yattığını vurgulamıştır.²⁵⁶ Bu maksadın gerçekleşmesi için devlet tarafından ciddi çabalar harcanıp, bütçeden kaynaklar ayrılmakta ve normatif ve hukuksal temeller oluşturulmaktadır.

Aynı zamanda Kazakistan Cumhuriyeti başkanı, Kazakistan'ın dil konusundaki uygulamalarında olumsuz etki yöntemleri ve öğretmen kadronun profesyonelliğinin yetersizliği ve okul kitaplarının kalitesizliği gibi noktaları eleştirmiş ve defalarca bu konuların üzerine dikkat çekmiştir.

²⁵³Kaletayev, **a.g.e.**, s. 23.

²⁵⁴**A.g.e.**, s. 27.

²⁵⁵Kazakistan Halk Meclisi'nin XIV oturumunda N.A.Nazarbayev tarafından yapılan konuşmasında. 23 Ekim 2008. <<http://kazahd.do.am/publ/4-1-0-34>>

²⁵⁶Kaletayev, **a.g.e.**, s. 28.

Ülkede dil konusunda ortaya çıkan tüm sorunlar, Nazarbayev'in düşüncesine göre, "Kazak dili gramerinin daha derin incelenmesi ve anlaşılması gerektiğinden" derinleşmektedir.²⁵⁷ Bu nedenle, "Kazakistan-2030" Stratejisi'nin en önemli yönlerinin biri Kazakistan halkının ruhani gelişmesi ve dil politikasıdır. "Kültürel Miras" adlı program çerçevesinde yapılan işleri devam ettirmek ve "Kazakistan Halkının Ruhani Gelişmesi Fonunu" kurma meselesini incelemek en önemli konular olarak nitelendirilmektedir. Fon, halkın kültürel ve geleneksel değerlerini desteklemek amacıyla devlet ve özel sektörlerin işbirliğiyle sürekli takip sistemi oluşturmalıdır.

Kazakistan'ın dil politikasıyla ilgili Nazarbayev'in şu sözleri de çok önemlidir: "Biz dengeli dil politikasının gerçekleşmesini sağlayabildik. Kazakistan Sovyet sonrası memleketlerin içinde bu sorunu toplumsal çatışmasız çözebilen sayılı devletlerin biridir. Hepiniz Sovyetler sonrası ortamda böyle sorunların varlığının farkındaydınız. Vatandaşlarımızın arasında özellikle de gençler için devlet dilini benimsemenin doğal süreci başlamıştır. Bu durum, yukarıdan baskıyla değil, halkın kendisinin devlet dilini bilme gerçekleşmektedir. Ben şahsen, böyle çaba ve isteğin yıldan yıla daha da büyüyeceğine inanmaktayım".²⁵⁸

Kazakistan Anayasası Rus dilinin devlet düzeyinde, devlet kurumları ve şirketlerde Kazak diliyle eşit derecede kullanılmasına da izin vermektedir. Kimsenin dilinden dolayı hasar görmemesi devlet başkanının prensibini oluşturmaktadır.

Altı çizilmesi gereken bir diğer husus, Birleşmiş Milletler' in çalışma dillerinden biri olan ve uluslararası öneme sahip bulunan Rus dilini bilmenin, Kazakistan'ın rekabet edebilirliğini yükseltecek önemli bir etken olabileceğidir. Fakat devlet dilinin geliştirilmesi prosedüründe acillik ve ani kırılma eğilimi olmamalıdır. Bu fikri devlet başkanı defalarca dile getirmiştir: "Devlet dilini geliştirirken, Rus dilinin de önemi düşürülmemelidir. Rus dili uluslararası önem

²⁵⁷Kazakistan Halk Meclisi'nin XIV oturumunda N.A.Nazarbayev tarafından yapılan konuşmasında. 23 Ekim 2008. <<http://kazahd.do.am/publ/4-1-0-34>>

²⁵⁸Aynı kaynak.

taşımakta ve bilgi alanını genişletmektedir. Resmi yazışmalar devlet diline geçti denililiyorsa, bu bütün evrakların Kazakça ve Rusça iki dilde de hazırlanması anlamına gelmektedir. Eğer herhangi bir toplantıda rapor Kazak dilinde yapılıyorsa ve orada bulunanların arasında devlet dilini bilmeyen biri bulunuyorsa eşzamanlı tercüme yapılmalıdır”.²⁵⁹

Anadilin kullanılması ve doğru şekilde öğretilmesinde aile kurumunun rolü büyüktür. Kazakçanın tam ve etkin olarak öğrenilip konuşulabilmesi ailede alınan eğitimin kalitesiyle ilgilidir. Uzun yıllar Rus dilinin etkisinde kalan Kazakçada bazı terimler ve kelimelerin eksikliği, konuşma dilinde Rusçaya dönülmesine, ya da Kazakça cümlelerin içerisine Rusça kelimelerin karıştırılarak melez bir dil ile konuşulmasına yol açabilmektedir. Bu durum, toplumun Rusçanın lehine tek dilli hale gelmesine yol açmaktadır. Bazı Kazak ailelerinde Rus dilinin ana dil pozisyonunda bulunması bu duruma katkı sağlamakta ve Kazak dilinin kullanım alanı okul ya da iş çevresi ile sınırlanmaktadır.

Kazak dilinin diğer bir önemli sorunu Kazakçanın eski edebi kelimelerinin kullanılmamasıdır. Sovyet döneminde Kazak edebiyatının yasaklanması ve gelişmemesi Kazaklar arasındaki konuşmalarda çok etkili olmuştur. Bu durum unutturulmuş sözcüklerin konuşma alanı dışında kalmasına neden olmuştur. Böylece, Kazakça sözlüklerde kelime sayısı az olmuştur.

Günümüzde Kazakistan’da iki dilli bir yapı söz konusudur. Kazakistan’ın başkenti Astana’da Rusça dili daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Parlamentodaki konuşmaların çoğu Rusça gerçekleşmekte, iş yapılırken daha çok Rusça tercih edilmektedir. Ülkenin güney ve batı bölgelerinde Kazakça ön planda olup yaygın şekilde kullanılmaktadır. Kuzeyde, daha çok “uluslararası iletişim dili” olarak Rusça tercih edilmektedir. Nüfusun çoğunun Kazak olduğu doğu bölgesinde Kazakçanın kullanımı daha yaygındır. Güney ve Batı Kazakistan’da devlet dilinin konumu güçlüdür. Buralarda Kazakça hâkimdir ve Kazak olmayan nüfus da Kazakçayı iyi konuşabilmektedir.

²⁵⁹Kaletayev, a.g.e., s. 30

Farklı bölgelerde yaygın olarak kullanılan dilin farklı olması, özellikle devlet yönetiminde Rus dilinin etkisinin devam etmesi Kazakistan'daki ulus devlet yapısıyla çelişmektedir.

D. DEVLET DİLİNİ GELİŞTİRMEK İÇİN UYGULANAN STRATEJİLER

Kazakistan, özellikle Sovyet ihtilalinden sonra çok farklı ırkların, dillerin ve dinlerin barış içinde bir arada yaşadığı bir coğrafya haline gelmiştir. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra Kazakistan'da da diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi hâkim dil Rusça ve her alanda baskın unsur da Ruslar olmuştur. Sovyet zamanında uygulanan dil politikası daha çok Kazakistan topraklarındaki milli kültür ve diline etkilenmiştir. Bu yüzden bağımsızlığı aldıktan sonra ekonomiden sonra dil politikasının önemi birinci hedeflerden biri olmuştur. O dönemde Kazak halkının ve Kazakçanın öne çıkması her yerde görülmek amacıyla birkaç yeni reformlar ve kanunlar uygulamıştır. Kazakça öğretimi ve kullanımı teşvik edilmekte, Kazak adlı olmayanların Kazakça konuşmaları ve ülke sathında Kazakçanın devlet ve konuşma dili olarak yaygınlaşması çalışmaları yoğun olarak uygulanmaktadır.

1) Kazakistan Modernleşme Perspektifi Üzerine Kabul Edilen Diller Hakkında Yeni Kanun ile Alınan Önlemler

Sovyet Birliği'nin dağılması, Kazak halkı ve Kazakça için kaybedilen değerlerin yeniden kazanılması için bir fırsat olmuştur. Unutulma tehlikesiyle yüz yüze kalmış olan Kazak dili yeniden kullanılmaya başlanmış, Sovyet döneminde yasaklanan Kazak fikir ve sanat adamlarının eserleri yeniden gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Kazakçanın doğru öğretilmesi için Kazakça dilbilgisi kitapları ve ders kitapları yayımlanmıştır. Kazakçanın da bir bilim dili olabileceği anlayışı yaygınlaşmaya başlamış, bu bağlamda Kazakça ile eğitim veren okulların sayısı artırılmış, üniversiteler kurulmuştur.

1986 yılında, Almatı şehrinde vuku bulan Aralık Olayının, Kazak dilinin kaderinin değişmesinde büyük etkisi olmuştur. Yıllar boyunca süren merkezileştirme siyasetine vurulan ilk ve en önemli darbe olan bu ayaklanmanın sebeplerinden birini milli dil problemi oluşturmuştur. Kazak gençleri, ana dilin kullanım alanını, aile sınırları içerisinde bırakan Sovyet rejimine bu tarihte ilk kez başkaldırmıştır.²⁶⁰

Aralık olayları, 1933 yılında alınmış olan kararın üzerinden yıllar geçtikten sonra, 1987 yılında Sovyet Hükümeti'ni Genelinde Kazak Dilini Öğretmek ve Geliştirmek konusunda kararını çıkarmaya zorlamıştır. “Cumhuriyette Kazak Dilini Öğrenmeyi Geliştirmek Hakkında” Kazakistan Merkez Partisi Kararı 28 Mayıs 1987 tarihinde çıkarılmıştır.²⁶¹ Bu karara göre faaliyetler şunlardır:

- 1) Eğitim Bakanlığı tarafından Kazak dili ve edebiyatını okutmakla ilgili 12 standart belgeden oluşan 5 numaralı emir ve öneriler bildirileri yayınlanmıştır.
- 2) Bu karardan sonra Rus dilinde eğitim veren çocuk yuvaları ile ortaokul (11 yıllık okul) sınıflarında ilk kez Kazak dilinin haftada bir saat okutulmasına karar verilmiştir.
- 3) İbray Altınsarin Pedagojik Araştırma Enstitüsü'nde Rus sınıflarında Kazak dilini öğretmek konusuyla ilgilenen özel bir bölüm açılmıştır.
- 4) 1988 yılında “Mektep” adlı Yayınları'ndan Rus sınıflarının öğrencileri için ilk kez Kazakça-Rusça Sözlük hazırlanmıştır.
- 5) Kazakistan Cumhuriyeti genelinde ilk kez Pavlodar, Aktöbe, Taldıkorgan, Arkalık, Oral ve Taraz şehirlerindeki Pedagojik Enstitüler'

²⁶⁰Şeretov, a.g.e., s. 12.

²⁶¹A.g.e.

de Rus sınıfları için Kazakça dilhocalar ve uzmanları yetiştirecek fakülte bölümleri açılmıştır.²⁶²

22 Mayıs 1989 tarihinde Kazak Edebiyatı Gazetesi'nde birçok Kazak bilim adamının Merkez Komite'ye yazdıkları "Kazak Diline Resmi Dil Statüsü Tanınmasını" isteyen mektubu yayımlanmıştır. Kazakistan kamuoyu bu isteği desteklemiştir. 22 Eylül 1989 tarihinde Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Yüksek Heyeti (Konsey) "Dil Hakkında Kanunu" çıkarmıştır. Bu kanunun 1.Maddesinde Kazak diline "devlet dili" statüsü verilmiştir. Kanunun 10.Maddesinde de "Kazakça ve Rusça resmi kurumların iş yerlerinin evrak düzenleme dilidir." denilmiştir. Rusça dili "uluslararası iletişim dili" statüsü almıştır.²⁶³

Bu kanun tasarısının hayatta aktif bir şekilde uygulanması için 21 Ekim 1989 tarihinde, öncelikle Cumhuriyet genelinde Kazak Dili Kurumu, 1992 yılında ise Uluslararası Kazak Dili Kurumu kurulmuştur.²⁶⁴

Kurumun asıl amacı:

-Kazak dilinin Cumhuriyet genelinde ve diğer ülkelerde geniş çapta kullanılmasıyla ilgili devlet düzeyinde ve çeşitli toplumsal dernekler ile kültürel merkezlere ve vatandaşlara yardım etmek, fikir alış verişinde bulunmak;

-Kazak dilini öğrenmek isteyen diğer yabancı uyruklu vatandaşlarla dostluk ilişkileri sağlamak, Kazak dilinin Cumhuriyet genelinde ve yabancı ülkelerdeki durumunu sosyal açıdan araştırmak ve geliştirmek konusunda gerekli makamlara öneride bulunmak ve bunların dikkatlerini çekmek;

²⁶²G.Boranbayeva, "SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nde Kazak Dilinin Genel Durumu", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Kasım 2004, s. 27.

²⁶³<http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005765> (Erişim tarihi: 21 Nisan 2014).

²⁶⁴ Boranbayeva, **a.g.e.**, s. 28.

-Devlet resmi dilini yaygınlaştırmak amacıyla bütün verimli metotlardan yararlanmak ve özellikle kamuoyu ve medya (radyo, televizyon, basın yayın vs.) araçlarını geniş çapta kullanmak;

-Genel olarak çoğunluğun bir araya geleceği bütün toplantılarda dil engellerini kaldırmak için anında tercüme sistemlerinin uygulanmasına yerel idarecilerin dikkatini çekmek;

-Dil ortamını oluşturacak okul öncesi kurumlar ile okullara olan ihtiyaçların karşılanmasını denetlemek, aile ortamında, kurumlarda, okullarda, bütün toplumsal ortamlarda devletin resmi diline olan istek ve arzuyu artırmak, vatansever vatandaşlar eğitimine yardımcı bulunmak;

-Sürelî yayınları, medya araçları ile terminoloji, tercüme, onomastik, dil siyaseti, resmi evraklar ve diğer önemli konular hakkında geniş çapta fikir alışverişini sağlamak;

-İlmi basın yayınları hazırlamak, dil kültürünü geliştirmek ve dil bilimi ile ilgili olan bilgileri artırmaya yönelik faaliyetleri düzenlemek, dil kutlamaları, müsabakalar ve toplantılar düzenlemek, özellikle gençlerin ana diline olan sevgisini artırmak gibi amaç ve görevleri yerine getirmek doğrultusunda çalışmaktadır.²⁶⁵

Kurum işlerini Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Dil Kanunları ve kendi Tüzüğü ile uluslararası insanlık normları esasına dayanarak yürütmektedir. Şubat 1990 yılında Kazakistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi ve Cumhuriyet Hükümeti milli dili geliştirmeye katkıda bulunacak küçük ebatla Ana Dili adında bir gazete yayınlama konusunda karar almıştır. Bu gazete bugüne kadar Kazak

²⁶⁵Boranbayeva, **a.g.e.**, s. 28-29.

dilinin kendi vatanında düştüğü durumu tekrar yaşamaması için hizmet etmekte olan tek yayın organıdır.²⁶⁶

2) Devlet Dili Statüsü Olarak Kazakçanın Gelişimi ve Kullanımı

Kazak diline dair devlet tarafından yapılan kanunları üç temel döneme ayırmak mümkündür:

1. 1989-1997 Arası Dönem:

1989 senesinde kabul edilen “Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Dil Kanunu”,

30 Ağustos 1995 tarihinde referandumda kabul edilen Kazakistan Cumhuriyeti’nin Anayasası.

Bu Anayasa’nın 7/1 Maddesinde “Kazakistan Cumhuriyeti’nin devlet dili Kazak dilidir. Rusça- bütün resmi kurumlarda ve halkın içinde devlet dili yanında aynı düzeyde kullanım statüsü almıştır.” [devlet dili statüsü değil, sadece resmi alanda kullanma hakkı] denilmiştir.²⁶⁷

2. 1997-2001 Arası Dönem:

17 Temmuz 1997’de kabul edilen Kazakistan Cumhuriyeti’nin Diller Kanunu. Bu kanunun temel maddeleri şunlardır:

4. Madde: Kazakistan Cumhuriyeti’nin devlet dili, Kazak dilidir.

²⁶⁶ A.g.e., s. 29.

²⁶⁷ A.g.e.

-Devlet dili, devletin bütün yerlerinde, toplumsal ilişkilerin bütün sahalarında kullanılan yönetim, yasama ve yargı işlerini yürütme ve resmi evraklar düzenleme dilidir.

-Kazakistan halkını birleştirmenin en önemli faktörü olarak tanınan devlet dilini öğrenmek her bir Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşının görevidir.

-Hükümet veya devletin Yerel İcra Organları, Kazakistan Cumhuriyetinin devlet dilini geliştirmeye, onun uluslararası saygınlığını güçlendirmeye, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bütün vatandaşlarının devlet dilini özgürce ve ücretsiz öğrenmesinde gereken bütün düzenleyici maddi ve teknik imkânı sağlamaya; Kazakistan dışında bulunan Kazaklara ana dilini koruma ve geliştirmesi için yardım göstermekle görevlidir.²⁶⁸

5. Madde: Rus dilini kullanma:

Devlet kurumlarında ve yerel yönetim organlarda Rus dili resmi dil olarak Kazak diliyle birlikte kullanılacaktır.²⁶⁹

24. Madde: Dil Hakkındaki Kanuna Uymayanların Durumu

Kazakistan Cumhuriyeti'nin Dil Hakkındaki Kanunu'nun çiğnenmesinde kusurlu olan devlet organları, özel şirketlerin başkanları, ayrıca bireyler de Kazakistan Cumhuriyeti Kanunu'na göre sorumlu sayılacaktır. Üst makamdaki kimsenin devlet dilini bilmemesi bahanesiyle vatandaşların isteklerini geri çevirmesi, devlet dilinde ve diğer dillerde hizmet verilecek sahalarda onların kullanılmasına herhangi bir engel oluşturması, Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarında gösterilen suçu doğuracaktır.²⁷⁰

²⁶⁸ A.g.e.

²⁶⁹ A.g.e., s. 30.

²⁷⁰ A.g.e., s. 30.

1980'li yılların sonu ile 1990'lı yılların başlarında milli şuur ve milli dile olan saygıyı oluşturmak, milli kültürü canlandırmak, millet kavramında özgü bütün değerleri halkın şuurunda uyandırmak için faaliyetler yürütülmüştür.

Bundan sonraki senelerde Kazakistan'ın devlet dilinin Kazakça olduğu, bu dilin kendi vatanında sadece Kazakistan'da gelişeceği, devletin dilini öğrenmek zarureti belirleyen faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Çocuk yuvaları, ilk ve ortaokullar, kolejler, üniversiteler gibi eğitim kurumlarında daha önceleri Rus dilinde eğitim gören sınıflarda Kazakça dersler vermeye başlamıştır. Bunlara ilgili projeler, araç ve gereçler, bilim adamları tarafından hazırlanmıştır. Liselerden mezun olanların Kazakça sınava tabi tutulması karara bağlanmış, önceleri sadece Rusça eğitim uzmanları yetiştiren yükseköğretim kurumlarında Kazakça sınıfları açılmıştır.²⁷¹

Sovyet dönemi zamanında eski başkent Alma-Ata (Almatı) şehrinde 1980'li yılların sonuna kadar sadece bir tane Kazakça eğitim veren okulu bulunmaktaydı. 1991 yılından itibaren ise Kazakistan'da 727 adet Kazakça Okulu açılmıştır. 1995-1996 yıllarında Kazakistan'da genel olarak orta öğretim okullarında Rus dilinde öğrenim gören öğrencilerin sayısı Kazak dilinde öğrenim gören öğrencilere göre 236.500 daha fazla idi. 2000-2001 senesinde ilk defa Kazak dilinde öğrenim gören öğrencilerin sayısı 1.000.000 olmuştur ve Rus dilinde öğrenim gören öğrencilere göre 231.200 kişi artmıştır. 1990'lı yıllarda Kazakça okuyan öğrencilerin sayısı yalnızca 900 iken, 2003 yılında bu sayısı 1.600.000 olmuştur.²⁷²

Sovyet döneminde Kazak dilinde eğitim verilen fakültelerin sayısı çok az olup tüm Kazakistan coğrafyasında yalnızca iki üniversitede Kazakça eğitim verilmekteydi. Diğer yüksekokullarda bütün dersler Rusça verilmekteydi ve Rus dilinde bölümler vardı.

²⁷¹Şeretov, **a.g.e.**, s. 12.

²⁷²Boranbayeva, **a.g.e.**, s. 30-31

3. 2000-2010 Arası Dönem:

Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nazarbayev, 7 Şubat 2001 tarihinde “2001-2010 Yılları Arasında Dillerin Kullanışı ve Geliştirilmesine İlişkin Devlet Projesini” hayata geçirmiştir. Bu proje, Kazak diliyle birlikte Kazakistan’daki diğer ulusların dillerinin gelişmesine destek veren bir kanun taslağı konumundadır. Projenin gerçekleşmesi konusunda her yıl 30 Haziran ile 30 Aralık tarihlerinde Hükümete ile Kültür, Medya ve Toplumsal Anlaşma Bakanı’nın değerlendirme yapması kararlaştırılmıştır. Kazak dilinin devletin dili olarak oturtulmasında bağımsızlığın her yılının büyük payı vardır.²⁷³

Devlet daireleri ve kurumlarında, iş yerlerinde evrak ve belgelerin Kazakçada yürütülmeye başlaması bilim sahasında da etkisini göstermiştir. Bu durum, çocuklarına Rusça eğitim vermekte olan çoğunluğun, özellikle Kazakların da Kazakçanın geleceğine olan güvenini artırmıştır.

Günümüzde Kazak dilinde eğitim verilmesi konusunda daha bilinçli politikalar izlenmektedir. Rusça eğitim devam etmekle birlikte, Kazak dilinde eğitim veren okulların sayılarında ciddi bir artış yaşanmaktadır.

Cumhuriyet genelinde devletin resmi dil siyasetini geliştirmek amacıyla hükümet tarafından Dilleri Geliştirme Bölümü, her bir şehir, bölge ve ilçe merkezlerinde Dil Merkezi iş yapmaktadır. Bunlar kendi evraklarının devlet dilinde yürütülmesi, dil kanunlarının uygulanmasını denetleyecek ve devlet dilinin öğretilmesi faaliyetlerini düzenleyecektir. Bu faaliyetlerin yanı sıra bölgesel şubeler ve buralardaki uluslararası ilişkileri inceleyecek, devlet kurumlarında iş yürütmeyi devletin diline yönelik oluşturulmuş ahlaki psikolojik durumu tespit etmek için sosyolojik araştırmalar, anketler düzenleyecektir. Bu kurumlar her sene içinde bir programa uymak zorunda olup yılsonunda ulaşılmış bulunan hedeflerin istatistiğini yayınlamaktadır. Kurum ayrıca, devlet dilini geliştirmek için katkı

²⁷³ A.g.e., s. 30.

sağlayanlara burs ya da para şeklinde hediyeler vermektedir. Dil projesinde belirlenen aktiviteler yıl içerisinde Kazakistan'ın tüm vilayetlerinde düzenlenmektedir.²⁷⁴

Kazakistan'da yaşayan 125 etnik milletin arasındaki devlet dilini geliştirmek için Kazak olmayan etnik grupların içinde de farklı kültür, spor, bilimsel ve gelişim faaliyetler düzenlemektedir.

Kazakistan'ın dil siyasetinde basın-yayın araçlarının rolü önemlidir. XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında Sovyet Sosyalist Kazakistan'ın ilk başkenti olan Orınbor'da (Orenburg) temeli atılan Dala Vilayeti, Kazak, Türkistan Vilayeti gibi gazeteler ile "Aykap" isminde ilk dergiyi çıkaran Kazak basını, Sovyetler Birliği döneminde Ruslaştırılmıştır. 100 yıl önce basılmış olan Kazak adlı gazete bu ismi, daha önce yanlış olarak "Kırgız" olarak adlandırılan Kazakların gerçek ismini ispatlamak amacıyla kullanmıştır.²⁷⁵

Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsız olmasından sonra, ulus inşa projesi kapsamında devlet dilinin ülkede hâkim dil konuma gelmesi için kurumsal politikalar yürütülmüştür. Resmi belgelerin Kazakça hazırlanması zorunluluğunun yanında medya organlarına da %50 oranında Kazakça yayın yapma şartı getirilmiştir. Çoğu gazete ve dergilerin Rusça olduğu, Kazak dili filologlarının sayısının az olduğu, Kazak dil biliminin durumunun zayıf olduğu 90'lı yıllardan sonra Kazak dilinde medya gelişmeye başlamıştır. 2000'li yıllarla birlikte farklı Kazakça internet sayfaları açılmış, çocuk dergileri yayınlamaya başlamış ve yavaş da olsa medyanın durumu iyileşti. Ancak günümüzde de Rusça ve Kazakça-Rusça olarak iki dilde basılan dergi ve gazetelerin sayısı daha yüksek olmaya devam etmektedir. 2970 (200 internet) gazete, dergiler Rusça ve karışık iki dilde basılmaktadır. Artı Rusya'dan binlerce dergiler Rusça getirilmektedir. Kazakistan'daki basılan gazet ve dergilerin içinde yalnız 453 tanesi Kazak

²⁷⁴A.g.e., s. 33.

²⁷⁵Boranbayeva, a.g.e., s. 36.

dilindedir. Bu durum Rusçanın egemen konumunu devam ettirmesinde en önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır.²⁷⁶

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev her yıl Kazakistan halkına yaptığı “Ulusa Sesleniş” konuşmalarında, devlet dilinin önemini altını çizmektedir. “Kazakistan’ın geleceği Kazak dilindedir” diyen Nazarbayev, Kazak dili için gerçekleştirilecek tüm program ve projelerin tek bir kurumda toplanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda 5 Eylül 2008 tarihinde oluşturulan “Devlet Dilini Geliştirme Kurumunun” başına Berik Abdıgaliyev getirilmiş ve bu kuruma, gelişme ve projelerin gerçekleştirilmesi için 48 milyon Tenge (kazak para birimi) verilmiştir. Kurumun amacı devlet dilini Kazakistan’ın bütün yerlerinde geliştirmek ve yaymaktır. Kurum her sene başarılı projelere burs vermektedir.²⁷⁷

2009 yılında kurum devlet bursunu vermek amacıyla 5 yarışma düzenlemiştir. Bunlar; Kazak dili hakkında en güzel reklam “Dostluk ve Başarı Dili”, en güzel eğitim metodik kuralı, Rus dilinde medyada devlet dili hakkında en güzel makale, “Çocuklara Kazak Dili” adlı en güzel okul öncesi eğitim metodu, “Toplumsal Dil Ortamı” foto yarışması alanlarında olmuştur.²⁷⁸

Kazakistan’ın nüfusunu arttırmak amacıyla Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev 2008 yılında “Nurlı Köş” (Nur Göçü) adlı devlet programını ilan etmiştir. Bu programın amacı, yurtdışında bulunan Kazakların kendi vatanlarına dönüşünü sağlamak ve göçmenlere yardım etmektir. Çoğu Türk Cumhuriyetleri’nde olmak üzere Kazakistan’ın dışında 40’den fazla ülkede Kazakların yaşadığı bilinmektedir. 2002 yılından itibaren yurtdışında yaşayan Kazakların Kazakistan topraklarına geri dönmeleri ülkedeki Kazak nüfusunu

²⁷⁶<http://www.zakon.kz/4481937-uvelichit-kolichestvo-smi-na-kazakhskom.html> (Erişim tarihi: 25 Ocak 2014).

²⁷⁷http://www.qazaq-found.kz/kaz/?page_id=74 (Erişim tarihi: 27 Ocak 2014).

²⁷⁸Aynı kaynak.

artırmıştır.²⁷⁹ Göçmenlerin ana dillerini korumuş olmalarının devlet dilinin geliştirmesine katkısı büyüktür.

3) Kazakistan'daki Milletlerarası Birlik ve Ortak Dil Kullanım Alanı

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev hükümetinin dil politikasını eleştirenler Kazakçanın Kazakistan halklarını birleştiren bir dil olduğu, farklı sosyal, demografik ve bölgesel sınırları aşarak tüm vatandaşları arasında toplum birliği imkânı sağladığı ve ortak iletişim aracı olarak işlev gördüğünü öne sürmektedir. Ancak, bütün yukarıda söylenen programlar her yerde ve her alanda henüz tam bir başarıya ulaşabilmiş değildir. Bunun ilk sebebi, bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakistan'da Kazak nüfusun az olması ve Anayasadaki Diller Hakkında Kanun'un içinde Rusçaya veren önemi olabilir. Çünkü Kazakistan çokuluslu bir memleket olarak, Kazak olmayan ve Kazakça konuşmayanların yaşamasını zora sokmamayı ve milletlerin barış içinde yaşamasını tercih etmektedir. Bu durum devlet dilinin gelişmesi ve yaygınlaşmasına engel olur hale gelmiştir.

“2020 yılında nüfusun %95'i devlet dili olan Kazak dilinde konuşacak” diyen Nursultan Nazarbayev, 2010-2020 Yılları Devlet Dilini Geliştirme Devlet Projesi'ni belirlemiştir. Bir ulus devletin inşasında en önemli unsurlar, tarihi faktörler, halkın kültürü ve bu kültürün içerisinde en önemli kol olan ortak dildir.

Kazakistan'ın bağımsızlığını elde etmesinin üzerinden 23 yıl geçmiş olmasına rağmen, devlet dili henüz umulan düzeye gelememiştir. Bu durumu değiştirmek için daha güçlü bir dil politikasının izlenmesi gerekmektedir.

Sovyet yönetimi döneminde Rus dilinin, bütün Türk Cumhuriyetleri'ndeki milletlerin ortak dili olmasından dolayı yeni bağımsız Kazakistan devletinde devlet dilinin gelişmesi hızlı olamamıştır. Bağımsızlık sonrası Kazakistan

²⁷⁹<<http://www.assembly.kz>> (Erişim tarihi: 09 Şubat 2014).

Cumhuriyeti'nin koşulları, radikal bir dil politikasının izlenmesi için gerekli şartlara sahip olmamıştır. Kazakistan'ın en önemli amacı, hem öz kültürüne ait Kazakların dilini korumak, hem de sınırları içerisindeki farklı milletlerin barışta yaşanmasını sağlamaktır. Cumhurbaşkanı Nazarbayev, devletin hedeflerine ulaşabilmesinin en önemli araçlarından biri olan toplumsal barışın sağlanabilmesi için Kazakistan halkının birliğinin önemini vurgulamıştır.

Bağımsızlığını yeni kazandığı dönemde ülke içerisindeki durumu yeterince güçlü olmayan Kazakistan'da dengeli bir dil politikası izlenmiştir. Toplumsal dengenin bozulmaması bakımından Kazak dilinin ulusal dil haline getirilmesi zaman gerektirmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında devletin öncelikli kaygısı ekonominin düzeltilmesi olduğundan dil ve kültür politikalarının gelişmesi biraz daha yavaş olmuştur. Kazakistan'ın uluslararası alanda önemli bir devlet haline gelmesi ile birlikte Kazak diline verilen önem artmış ve Kazakistan'ın dil politikası yeniden düzenlenmiştir. Önemli olan medya ve radyoda, televizyon kanallarında daha çok Kazak dilinde programlar yayınlanmıştır. İnternette de Kazakça siteler açılmış ve haberler Kazakça sunulmaya başlanmıştır.

Kazakçanın Anayasada resmi dil olarak kabul edilmesine karşılık Rusçanın kullanımı tamamen kalkmış değildir. Devlet kurumlarında halen Rusça kullanılmakta ve halk arasında da Rusça konuşanlar varlıklarını korumaktadırlar.

Etnik, kültürel ve dini çeşitliliğine rağmen Kazakistan'da barış ve siyasi istikrar muhafaza edilmiştir. İç barış ve farklı uluslar arasındaki uyum Kazakistan için en önemli noktalardan biridir. Bütün etnik gruplar için Nazarbayev vatandaşlık haklarını şöyle belirtmiştir: “Yeni Kazakistan vatanseverliği etnik ayrılıklara bakmaksızın bütün toplumu birleştirmelidir. Biz çok uluslu bir toplumuz. Milletlerarası ilişkiler konusunda hiçbir şekilde ikili standartlar olmamalıdır. Devlette herkes eşit olmalıdır. Etnik ya da diğer kavramlara göre iyiler ve kötüler ayrımı olmamalıdır. Benim için bu konu, sadece bir bildiri mahiyetinde değildir. Eğer herhangi bir vatandaş etnik kökeninden dolayı baskı

altında kalırsa, bütün Kazakistan baskı altında alınmış sayılmalıdır”.²⁸⁰ Bu durumda yüksek sorumluluk taşıyan bir dil politikasının, Kazak ulusunu birleştiren en önemli noktalardan biri olan ortak bir dilin kullanılmasının zamanının geldiği söylenebilir.

Kazakçanın devlet dili olarak konumunun güçlenmesi ve Kazak dilinin yaygınlaştırılması için gerçekleştirilen geniş çaplı uygulamalara devam edilmesi verimli olabilir. Kazakçanın modernize edilmesi ve terminoloji meselelerinin çözülmesinde fikir birliği içinde yapılmasında fayda vardır. Kazak dilinde var olan ancak Sovyet yönetiminin etkisiyle zamanla unutulmuş Rusçası kullanılmaya başlanan kelimelerin yeniden Kazakça olarak kullanılabilmesi için Kazakçaya doğru çeviri yapılması önemlidir. Dil Kazakistan ulusunu birleştirici unsurdur. Nazarbayev, dil politikasının amacına ulaşmaya yakın olduğunu belirten konuşmasında: “2025 yılında Kazakça, hayatın tüm alanlarında egemen olacaktır ve günlük konuşma dili haline pekişecek ve ulusumuzu bir birine kenetleyecek bir çimento olacak bir dil statüsüne kavuşacaktır. Kazakça, devletimizin ‘egemenlik tacındaki en güzel pırlantadır.’ 2025 yılında Latin alfabesine geçilecektir, bu yöndeki çalışmalara başlamalıyız. Konu, ulus olarak çözmemiz gereken bir önemli bir meselesidir. Geçmiş tarihimizde Latin alfabesini kullandık. Çocuklarımızın geleceği için, böyle bir kararı almak zorundayız ve bu karar dünyayla entegrasyonumuzu çocuklarımızın İngilizceyi ve bilgisayar daha iyi öğrenmelerini sağlayacak ve en önemlisi de Kazakçanın modernizasyonu için güç olacaktır”-²⁸¹ demiştir. Nazarbayev’in bu stratejisi büyük katkı sağlayacak işlere dayanmaktadır.

Kırgızistan’ın dışındaki bütün Türk Cumhuriyetleri Latin alfabesini kullanırken, Türk kökenli bir cumhuriyet olan Kazakistan da eski Kazakçayı canlandırmak ve modern döneme ayak uydurmak amacıyla Latin alfabesini tercih etmiştir.

²⁸⁰Nazarbayev, **Kazakistan 2050 Stratejisi. Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti**, Ankara, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2013, s. 68.

²⁸¹A.g.e., s. 70.

Böylece Kazakistan'ın dil politikasında yeni kanunlar ve reformlar aracılığıyla devlet dili Kazakça açısından büyük bir ilerlemenin sağlanması ümidi bulunmaktadır. Kazak dilinin öneminin artarak bu dilin daha fazla alanda kullanılması beklenmektedir. Bunun gerçekleşmesi, Kazakistan'daki tüm vatandaşların işbirliğine ve herkesin bu konuda katkı sağlamasına bağlıdır. Ulus devlet inşası sürecinde ulus dili sorununu çözmekte halkın birliği en hayati ihtiyaçlardan biridir.

SONUÇ

Kazakistan Cumhuriyeti 1991 yılında bağımsızlık aldıktan sonra, dünya haritasında yeni bir ulus-devlet olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde devletin durumu, “büyük bir evin tek bir duvarının kalması” gibidir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Orta Asya’daki devletler için yeni yollar açılmıştır.

1990’lı yıllarda Kazakistan nüfusu homojen değildi. Devletin kurucu unsuru olan Kazaklar, yaklaşık 130 etnik unsurdan meydana gelen ülke nüfusunun yarısını bile oluşturmamakta, %40 civarında kalmaktaydı. Bu durum, ülkede, etnik çatışmaların meydana gelmesi endişesi yaratmaktaydı. Ayrıca SSCB’den devralınan ülke ekonomisinde üretim yok denecek kadar azdı. Devletin bütçesi ve döviz rezervleri gibi mali yapısı da bağımsız bir devletin tüm ihtiyaçlarını karşılayacak bir görüntü arz etmemekteydi. Tüm bu sebepler yeni bağımsız devletin geleceği konusunda endişelere yol açmaktaydı.

Bağımsız Kazakistan’ın ilk lideri Nursultan Nazarbayev farklı etnik grupların sayılarının daha fazla olmasına rağmen, Kazakistan’da barışın gelişmesini ve halkın içinde birliğin oluşmasını sağlamıştır.

Memleketin kuruluşunun ilk yıllarında Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından ülkedeki reformların izleyecekleri yol “önce ekonomi, sonra siyaset” olarak belirlenmiştir. Bu reformların başında, SSCB döneminden sonra ortaya çıkan büyük ekonomik problemlerin çözülmesi ve Kazakistan’ın bir ulus-devlet olarak tanınması yer almaktaydı. Yüksek enflasyon sorunuyla karşı karşıya bulunan Kazakistan’ın bu sorununun çözülmesinde olumlu gelişmeler ancak 1996 yılına doğru başlamıştır.

Kazakistan halkının milli düşüncesini yükseltmeyi amaçlayan yeni ulus-devletin inşa süreci zor başlamış, fakat başarı sağlayarak günümüze kadar devam

etmiştir. Kazakistan, uluslararası alanda adını duyuran gelişmekte olan ülkeler arasına girmiştir.

Kazakistan'ın öncelikli hedeflerinden biri ekonomik durumunu düzeltmek ve geliştirmek, bunun yanı sıra da halkın içindeki barış ve dengeyi, milli güvenliğini sağlamak olmuştur. Milli bilinci güçlendirmek amacıyla asırlar boyunca var olan ve yıllardır unutturulmuş Kazakistan tarihi canlandırılmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda Kazak dili, inanışı, kültürü ve eğitimi geliştirilmektedir. Bu hedeflerle yola çıkan Nazarbayev, Kazakistan'da devlet inşa sürecini kendinden emin olarak başlatmıştır.

Bağımsız olmasından bu yana 23 sene geçen Kazakistan'ın bu süre boyunca ekonomi, dış politika, kültür ve bilim alanlarında geldiği nokta hedeflenen noktaya ulaşmıştır. Bir devlet için kısa sayılabilecek bu zaman içerisinde Kazakistan kendisini Orta Asya'nın en çabuk parlayan devleti konumuna getirmiştir.

Bir ulus-devletin gelişmesi için en önemli nokta o devletin dil politikasıdır. İçeride halkı birleştiren en önemli faktör tek dil politikasıdır. Dil politikası, toplumun, özel grupların, sistemlerin bir dengeye getirilmesinin kuramıdır. Ulus, devlet, dil kavramları birbiri ile oldukça bağlantılıdır. Ulus dili halkı birleştirmekte en önemli role sahip olup devlet tarafından desteklenmektedir.

Kazakistan'ın dil politikası memleket kurulduğundan beri düzenlenmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Anayasası'nda resmi dil Kazakça olarak kabul edilmektedir. Devlet dilini her Kazakistan vatandaşının bilmesi ve kullanması gerekmektedir. Kazakistan, çok uluslu devlet sahibi olarak tek bir devlet dilini seçmiştir. Bununla birlikte diğer ulusların ana dillerine hiç yasak koymamıştır. Herhangi bir etnik grup kendi dilini, kendi kültürünü sunabilme hakkına sahiptir. Bunun yanında Kazakça ile birlikte kullanılma hakkına sahip olan bir diğer dil Rusçadır. Bu durum, halkın içerisindeki barış ve dengeyi sağlayan unsurların

önemli noktasıdır. Ancak, resmi dili için bu kararlar dilinin gelişmesine engel durumu çizmektedir.

Bugünkü Kazakistan'ın dil politikası iyi olmakla birlikte Kazakça basım dili olarak kabul edilmemektedir. Devlet kurumlarında resmi evrakların düzenlenmesinde daha çok Rusça dili tercih edilmektedir. Çünkü Kazak dilinin terimlerinin eksik olması Kazak dilinde bir evrakın oluşturulmasını zorlaştırmaktadır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında kadar Kazak dili Kazak halkı ile birlikte bir ortak güçlü kuraldı. O zamanlarda Kazakça zamanla birlikte gelişmekteydi. Dilin küresel krizi Kazakistan'ın Ruslaştırma politikasına tabi olduğu zaman başlamıştır. Rusçanın yayılması ve onun için olumlu şartların düzeltilmesi Kazakçaya zarar vererek kullanım sınırlarının konulmasına sebep olmuştur. Sanayi ve tarımın gelişmesiyle birlikte XX. yüzyılın 30'lu yıllarında Kazak dili resmi evrak, sanayi, bilim ve teknik alanlarından çıkarılmıştır. Kültür ve eğitim politikalarında Kazakçanın kullanımı yarı yarıya düşmüştür. O zamanlarından beri Kazak dilinin krizi başlamış ve bu kriz günümüze kadar devam etmiştir. Ayrıca, Kazak dilinin edebi tarafı oldukça zengin olsa da modern dönemde Kazak edebi eserleri yeterli değildir.

Kazak dilinin problemlerinin bir diğer önemli sebebi, çağdaş dönem Kazakça kitapların eksikliğidir. Kazakistan'daki yazarların çoğu Rusçayı tercih edip o dilini geliştirmektedir. Kazakça yazılan kitapların çoğu modern tarzında olmadığı için Rusça yazıldığı kitaplar kadar meşhur olmamıştır.

Kazakça sunulan televizyon ve radyo programlarında biraz ilerleme görülmekle birlikte, medyada Rusçanın hâkimiyeti devam etmektedir. Bir iki kanal sadece tek devlet dilinde yayın yaparken diğerleri hem Kazakça hem de Rusça olarak iki dilde yayın yapmaktadır. Bu durum Kazak dilinin gelişmesine engel oluşturmaktadır.

Gazete ve dergilerde yine de aynı durum söz konusudur. Kazak dilinde çıkan gazete ve dergilerin sayısı Rusça gazetelere göre daha azdır. Kazakça dergilerin konuları modern döneme göre uygun olmadığından dolayı insanlar daha çok Rusça dergi tercih etmektedir.

Devlet dilinin statüsü yıldan yıla yükselmekte, hükümet tarafından devlet dilini geliştirmeyi amaçlayan faaliyetler finanse edilmektedir. Devletin resmi dil politikasını geliştirmek hedefi ile hükümet tarafından Dilleri Geliştirme Bölümü, her bir şehirde, bölge ve ilçe merkezlerinde Dil Merkezi iş yapmaktadır. Bu bölgeler kendi evraklarının devlet dilinde yürütülmesini, dil kanunlarının uygulanmasını denetlemekte ve devlet dilini öğrenmek için organizasyonlar düzenlemektedir. Bununla birlikte bölgesel şubeler ve buralardaki uluslararası ilişkileri inceleyecek, devlet kurumlarına iş yürütmeyi devletin diline yönelik oluşturulmuş durumu tespit etmek için sosyolojik araştırmalar düzenlemektedir.

Kazakistan'da bağımsızlık ilan ettiğinden beri Kazak dilinin statüsü yükselmiştir. Devlet kurumlarında faaliyetler, resmi organizasyonlarda, konferanslarda, toplantılarda, devlette çalışan insanların konuşmalarında genelde Kazakça gerçekleşmektedir. Fakat yine de Kazak dili Rusça ile aynı seviyede kullanılmaktadır. Fakat Kazak dili devlet dili olduğu için kendi statüsüne sahip olmalıdır. Bunun için Kazak dilinin modernizasyonu politikasının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Çünkü dil reformu son kez XX. yüzyılın başında Ahmet Baytursinov tarafından yapılmıştır. Uluslararası çerçevede İngilizce, Rusça gibi dünya dilleri grubuna giren diller çok ileri adımlar atmışlardır. Kazak dili tarihi sebeplerden dolayı XX. yüzyıldan itibaren hiç gelişmemiştir, gerilemiştir. Maalesef, Kazakçanın bugünkü durumunun orta derecede olduğu söylenebilir.

Örneğin, ilk bağımsızlık kazandığı yıllarında Ukrayna'da televizyon yayınları yalnızca devlet dilinde yapılırken, bağımsızlığını kazandığı sürecinde Kazakistan'ın çokuluslu bir devlet olmasından dolayı bu ülkede televizyon yayınları ve gazeteler Kazakça yapılamamıştır. Kazak nüfusun az olması ve

Kazakistan'da yaşıyan tüm etnik grup ve ulusların dillerine eşit yaklaşılması Kazakçanın devlet dili haline getirilmesini engellemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde dil reformunun hayata gerçekletirmesi uzun yıllar almıştır. Devlet dilinin statüsünün değiştirilmesi ve vatandaşlarına yeni dilin benimsetilmesi bir iki yılda yapılması mümkün olmayan ve belirli bir süre gerektiren bir durumdur. Kazakistan'ın dil politikalarında her on yılda bir yeni hedefler belirlenmektedir. Bu kapsamda 2023 yılında Latin alfabesine geçilmesi planlanmaktadır. Türkçenin konuşulduğu Asya devletlerinin tamamına yakınında Latin alfabesi kullanılmaktadır. Alfabenin değiştirilmesi ile Kazakistan'da devlet dilinin gelişmesi beklenmektedir.

Cumhuriyet Anayasası'nda Rusçanın yer alması Kazak dilinin devletin resmi dili olarak gelişmesine engel olmaktadır. Rus dili zaten Rusya'da kullanıp kendi dil politikaları bulunmaktadır. Kazakistan'da Rus diline bu kadar önem verilmesi Kazak diline zarar vermektedir. Devlet kurumlarında çoğu evrak Rusça yazılıp sonrada Kazak diline çeviri yapılmaktadır. Bu durumda Kazak devlet dili olarak değil ikinci dil statüsüne sahip gibi görünmektedir. Bu durum devam ederse, Kazak dilinin pozisyonunun değişmesi mümkün olmayacaktır.

Genel olarak birçok ülkenin anayasasında ülke halkının tarihi bakımından esasını oluşturan milletlerin dili devlet dili olarak belirlenmekte, bu dilin devletin resmi dili olması ile bu ülkede yaşıyan diğer ulus temsilcileri ise, orada yaşadıkları sürece bu dillere saygı göstermektedir. Kazakistan'ın geleceğinde de Kazakçanın devlet dili pozisyonuna yükseleceği büyük olasılıkla söylenebilir. Ancak, bunun için Kazak dilinin prestijini daha fazla yükseltmesi gerekmektedir. Bütün Kazakistan topraklarında Kazak gençlerinin ilk dil olarak Kazakçayı tercih etmelerini sağlamanın yollarını bulmak hedeflenmektedir. Tek bir dil projesi ve bir büyük reformlar için zaman ihtiyacı bulunmaktadır. Devlet dili Kazakçanın modernize edilmesi için zaman ve insanların yardımları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

A) Kitaplar

Adakimov, A., **İstoriya Kazahstana (S Drevneyşih Dney)**, Almatı, Respublikanskiy İzdatel'skiy Kabinet, 1994.

Acar, İsmail, **Dilimiz Atatürk ve Sonrası**, Balıkesir, İnci Yayınevi, 1983.

Achard, Pierre, **Dilsel Toplumbilim**, çev. Deniz Kırımsoy, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

Asfendiyarov, S., **İstoriya Kazahstana (S Drevneyşih Vremen)**, Alma-Ata, [yayınevi yok], 1993.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 2, Beşinci Baskı, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997.

Atay, Falih Rıfkı, **Çankaya**, İstanbul, Bateş Yayınları, 1998.

Ayagan, B.G. ve Şaymerdenova M.J., **Kazakhstannın Kazirgi Zaman Tariyhı**, Almatı, Atamura, 2009.

Aytmatov, C., **Teniz Jağalay Jugirgen Targıl Töbet**, Almatı, Madeni Mura, 1998.

Balibar, Etienne ve Wallerstein, Immanuel, **İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler**, çev. Nazlı Ökten, Beşinci Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2013.

Bazarbayeva, G., **Stanovleniye i Razvitiye Yazıkovoy Politiki Kazakhstana** [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], Almatı, İnstitut Filosofiyi i Politologiyi, 2002.

Baziyev, A. G. ve İsayev, M. İ., **Yazık i Natsiya**, Moskva, İzdatel'stvo Nauka, 1973.

Bednenko, V. ve Anan'yevskiy, V., **Ukraina-Dvuyaziçnaya Strana**, Kiev, Nauk t-vo SA, 1998.

Bennigsen, A. ve Lemercier, C. Quelquejay, **Steppe Ezan Sesleri**, çev. Nezih Uzel, İstanbul, İrfan Yayınları, 1994.

Caferoğlu, Ahmed, **Türk Dili Tarihi**, Üçüncü Baskı, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1984.

Cevat, Ahmed [Emre], **Muhtaç Olduğumuz Lisan İnkılabı Hakkında Bir Kalem Tecrübesi**, İstanbul, Maarifet Matbaası, 1928.

Çernov, İ.V., **Mejdunarodnaya Organizatsiya Frankofoniyi: Lingvistiçeskoye izmereniye yazıkovoy politiki**, Sankt-Peterburg, İzd. Sankt-Peterburgskogo Universiteta, 2006.

Drucker, F. Peter, **Gelecek İçin Yönetim**, çev. Fikret Üçcan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1994.

D'Encausse, H. C., **The End of the Soviet Empire: the Triumph of the Nations**, çev. Franklin Philip, Basic Books, New York, 1993.

Erözden, Ozan, **Ulus-Devlet**, Ankara, Dost Kitabevi, 1997.

Ertem, Rekin, **Elifbe'den Alfabe'ye-Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1991.

Finlayson, Gordon, **Habermas**, çev. Talat Kılıç, Ankara, Dost Kitabevi, 2007.

Giddens, Anthony, **Ulus Devlet ve Şiddet**, çev. Cumhuriyet Atay, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2008.

John, Glenn, **The Soviet Legacy in Central Asia**, New York, Palgrave Macmillan, 1999.

Guibernau, Montserrat, **XX. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler**, çev. Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayın Evi, İstanbul, 1997.

Güler, Ayman Birgül, **Yerel Yönetimler**, Ankara, TODAİE Yayınları, 1991.

Hamers, Josiane F.; Blanc, Michel H.A., **Bilinguality and Bilingualism**, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.

Hayes, Carleton J., **Milliyetçilik: Bir Din**, İstanbul, İz Yayınları, 1995.

Hayit, Baymirza, **Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.

Heyd, Uriel, **Language Reform in Modern Turkey**, Jerusalem, The Israel Oriental Society, 1954.

İmer, Kamile, **Dil ve Toplum**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1990.

Jambılov, D., **Tauelsizdik Jane Sayasi Sana**, Almatı, Jeti Jargı, 1999.

Kaletayev, Darhan, **Ulusal Lider Etkeni. Kazakistan, Geleceğe Yol Alan Ülke**, İstanbul, [yayınevi yok], 2009.

Kan, G., **İstoriya Kazahstana**, 4-izdaniye, Almatı, Almatıkitap Yayınevi, 2011.

Kara, Abdulvahap, **Kazakistan'daki 1986 Almatı Olaylarının İçyüzü ve Etkileri** [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Sosyal Bilimler Enstitüsü], İstanbul, 1997.

Kara, Abdulvahap ve Okan, Yeşilot, **Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011.

Kara, Abdulvahap, **Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu**, İstanbul, Ufukötesi Yayınları, 2006.

Karajan, K.S., **Kazakistan Tarihi**, Almatı, Avtorlık Ujım, 2009.

Karamanlıoğlu, Ali, **Türk Dili**, Üçüncü Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1984.

Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, çev. Abdulvahap Kara, İstanbul, Selenge Yayınları, 2013.

Kazakistan'ın Nüfus İstatistik Yıllık Sunumu, Astana, Kazakistan Cumhuriyeti'nin İstatistik Ajansı, 2013.

Klyashtorny, S.G. ve Sultanov, T.İ., **Kazakistan. Türkün Üç Bin Yılı**, çev. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yayınları, 2003.

Korkmaz, Zeynep, **Türk Dili ve Arap Alfabeti, Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1991.

Korkmaz, Zeynep, **Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara, AÜDTFC Yayınları, 1963.

Kozıbayev, M., **Kazakhstan Tarihi**, Almatı, Mektep, 2013.

Levend, Agah Sırrı, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949.

Levend, Agah Sırrı, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1960.

Lipson, L., **Politika Biliminin Temel Sorunları**, çev. T. KaraMustafaoğlu, Ankara, AÜHF Yayınları, 1978.

Magayin, M., **Kazak Tarihının Alıppesi**, Almatı, Mektep, 1995.

Mırzahmetov, M., **Kazak Kalay Orıstandırıldı?**, Bilik, Almatı, 1993.

Nalbant, Atilla, **Üniter Devlet**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Temmuz 1997.

Nazarbayev, N., **Adiletin Ak Jolu**, Almatı, Kazakistan yayını, 1991.

Nazarbayev, N., **Gelişmesinin yeni sahnedeki Kazakistan “Kazakistan-2030” stratejisi**, Astana, 2007.

Nazarbayev, N., **Kazakistan 2050 Stratejisi. Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti**, Ankara, Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2013.

Örs, Birsen, **XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007

Ötegenov, T. ve Zeynabilov, T., **Alma-Ata Dekabr-1986**, Alma-Ata, Kollegiya ‘Audarman’, Altın Orda Baspası, 1991.

Özkırımlı, Atilla, **Türk Dili-Dil ve Anlatım**, İkinci Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Özkırımlı, Umut, **Milliyetçilik Kuramları- Eleştirel Bir Bakış**, Ankara, Doğu-Batı Yayınları, 2008.

Porzig, Walter, **Dil Denen Mucize**, C.2, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986.

Rıdvan, Çongur, **Türk Dil Kurumu Anıları**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Roger, Antoine, **Milliyetçilik Kuramları**, çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul, Versus Yayınları, 2008.

Sadoğlu, Hüseyin, **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İkinci Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Saray, Mehmet, **Kazakların Uyanışı**, Ankara, TİKA Yayınevi, 2004.

Sarıbay, Ali Yaşar, **Küreselleşme, Postmodern Ulusallaşma ve İslam-Global, Yerel Eksende Türkiye**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.

Solntsev, V. M. ve Mihal’çenko, V. U., **Yazıkoviye Problemi i Mirovoy Opıt Reşeniya Yazıkoviñ Problem**, Sotsiolingvistiçeskiye Problemi v Raznih Regionah Mira, Materialı Mejdunarodnoy Konferentsiyi, Moskva, 1996.

İstoriya Kazakhstana (İstoriya Kazakhskoy SSR S Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney), ed. I.Dmitrova, 3 Cilt, Almatı, Sovyet İlim Adamları ve Yazarlar, Fond B.Tayjan, 2011.

Smith, Anthony D., **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

Suleimenova, E., **Krizis Etničeskoy i Yazıkovoy İdentıçnosti. Dinamika Yazıkovoy Situatsiyi**, Almatı, Kazak Üniversitesi Basımevi, 2010.

Suleimenova, E., **Tolerantnost' Yazıka i Yazık Tolerantnosti, Yazık i Tolerantnost'**, Almatı, Materialı Mejdunarodnoy Konferentsiyi, 2007.

Suleimenova, E., **Yazıkovye Processy i Politika**, Almatı, Kazak Üniversitesi, 2011.

Suleimenova, E. ve Smagulova, J., **Yazıkovaya Situatsiya i Yazıkovoye Planirovaniye v Kazahstane**, Almatı, Kazak Üniversitesi Baspası, 2005.

Suleimenov, O., **Yazık Pis'ma**, Almatı, Amanat, 2003, s. 870.

Sultanov, T.İ., **Koçeviye Plemena Priaralya v XV-XVII vekah**, Moskva, Nauka, 1982.

Şaymuhanova, S. D., **Politiçeskiye Repressiyi V Kazahstane (30-40 naçalo 50-h g.)**, Karaganda, izd. KarGU, 2000.

Şeretov, S., **Noveşşaya İstoriya Kazahstana (1985-2002 gg.)**, Uçebnoye posobiye 2-e izdaniye, Almatı, Yürist, 2003.

Timurtaş, Faruk K., **Diller ve Türkçemiz**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1996.

Tunç, Hasan, **Türkiye'ye Komşu Devletlerin Anayasaları**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2008.

Tunçay, Mete, **Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi 2**, Dördüncü Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Ünaydın, Rüşen Eşref, **Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları , 1943 , s. 9.

Yeleuov, T. E., **Velikaya Oktyabrskaya Sotsialistiçeskaya Revolütsiya**, Alma-Ata, İzdatelstvo 'Nauka' Kaz.SSR, 1967.

B) Makaleler

Akıncı, Abdulvahap, “Modern Ulus Devletlerin Doğuşu”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 34, Aralık, 2012, s. 61-70.

Banguoğlu, Tahsin, “Uydurmacılık Üzerine”, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, 1973, C.2, s. 4.

Boranbayeva, G., “SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nde Kazak Dilinin Genel Durumu”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Kasım 2004, s. 20-41.

Çapraz, Hayri, “Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 24 (Aralık, 2011), 51-78.

Egamberdiyev, Mirzahan, “Çarlık Rusyası'nın Türkistan'daki Eğitim Politikası (1870-1917)”, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)**, C. 6, Sayı 1 (yayın tarihi: 07.04.2005), 103-108.

Ercilasun, Ahmed B., “Osmanlı Türkçesi”, Ed. Güler Eren, **Osmanlı**, C. 9. içinde, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Ercilasun, G., “Stalin Döneminde Kazak Aydınlarının Tasfiyesi”, **Stalin ve Türk Dünyası**, İstanbul, 2007, 127-136.

Esman, Milton J., “The State and Language Policy”, **International Political Science Review**, Volume 13, Number 4, October 1992, s. 381-396.

Hippler, John, “Ulus İnşası: Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept mi?”, der. Engin Avcı, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi**, C.7, S.28, 2011, s. 137-145.

Judge, A., France: “One State, One Nation, One Language”, Language and Nationalism in Europe, ed. S. Barbour and C. Carmichael, **Oxford University Press**, 2002, s. 44-82.

Kafkasyalı, Ali, “Bağımsızlıklarının 20. Yılında Kazakların İstiklal Mücadelesi Tarihine Bir Bakış”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/1, 2012, s. 167-192.

Kara, Abdulvahap, “Stalin Döneminde Kazakistan’da Kolektifleştirme ve Açlık”, **Stalin ve Türk Dünyası**, İstanbul, 2007, s. 183-192.

Karabulut, Ferhat, “İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları”, Ahmet Yesevi Üniversitesi Müttevelli Heyet Başkanlığı, **Bilig**, Sayı 50, Ankara, 2009, s. 65-96.

Kavcar, Cahit, “Atatürk’ün Dil ve Edebiyat Konusundaki Görüşleri” (Ed. Doğan Atılğan), **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı: Atatürk ve Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar** içinde, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006, s. 49-54.

Kerestecioğlu, İnci Özkan, “Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prensten Frankeştayn Canavarına”, ed. Birsen Örs, **XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 305-350.

Kınacı, Cemile, “Sovyetlerden Günümüze Kazakistan’da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları”, **Turkish Studies**, C. 5, S. 5, 2010, s.1304-1319.

Korkmaz, Zeynep, “Atatürk ve Dilimiz” (ed. Doğan Atılgan), **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı: Atatürk ve Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar** içinde, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006, s. 11-16.

Kuralesina, E.N., “Noveşiyi Aspektı Yazıkovoy Politiki Frantsiyi v XXI veke”, *İzdatel’stvo Sankt-Peterburgskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, s.1. <<http://tl-ic.kursksu.ru/pdf/009-07.pdf>>

Parlatır, İsmail, “Yeni Türk Harflerinin Kabulü ve Uygulamada Türk Basınının Rolü” (Ed. Doğan Atılgan) , **Ankara Üniversitesi’nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı: Atatürk ve Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar** içinde, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006, s. 130-134.

Salihpaşaoğlu, Yaşar, “Türkiye’nin Dil Politikaları ve TRT 6”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XI, Sa.1-2, 2007, s. 1033-1048.

Salkınbay, A.B., “Eski Kazak Dili Tarihinin Kaynakları”, akt. Ferhat Tamir, **Gazi Üniversitesi Türkiyat Bölümü**, Güz 2012/11, s. 203-217.

Saray, Mehmet, “Kazakistan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 25, Ankara, Diyanet Vakıf Yayınları, 2002, s. 121-125.

Smirnov, Yu. N., “Sbornik Ekstraktov imennih Ukazov 1734-1741 gg.”, **Sbornik Russkogo İstoriçeskogo Obşestva, Rossiya i Srednyaya Aziya**, Tom No. 5 (153), s. 11-32.

Svanberg, I., “Kazakhs”, **The Nationalities Question in the Soviet Union**, ed. by Smith, Graham, Longman, London, 1990, s. 199-221.

Yücel, Tahsin, “Dil Devriminin Gelişimi”, **Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, No. 11, 1999, s. 3-12.

Tulum, Metrol, “Osmanlı Türkçesi”, Ed. Güler Eren, **Osmanlı**, c. 9, içinde, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Vries, John De, “Towards a Sociology of Language Planning”, **Language Planning** (Ed. David F.Marshall), John Benjamins Publishing Company, c.3, Amsterdam- Philadelphia, 1991, s. 37-52.

C) Gazeteler ve İnternet Siteleri

Eşmuhammetov, S., “Düniyeni Dübirletken Dürbelen”, **Jas Alaş** (14.12.1991).

Geary, James, “Speaking in Tongues”, **Time**, c. 150, No.1, Temmuz 1997.

“Kazakistan Cumhuriyeti Devletinin Bağımsızlığı Hususunda” Kazakistan Cumhuriyeti Anayasa Maddesi, **Egemen Kazakistan**, 19 Aralık, 1991.

Kozıbayev, M., “Sayasiy Portret Goloşekin”, Alma-Ata, **Kazak Adebıyeti**, 09.12.1988.

Köprülü, Fuad, “Dil Meselesi” (Anayasa dilinin değiştirilmesi ile ilgili görüşleri), **Vatan**, 01.10. 1945.

Suleimenov O., “Eski Türkü Zamanı”, **Kazahstanskaya Pravda** , 12 Mayıs, 2001.

Şahanov, M., “Alma-Ata. Dekabr 1986. Pravda ı Loj”, **Kazakhstanskaya Pravda**, 17.12.1991.

Tölepbayev, B. ve Osipov, V., “Tarikhi Şındık Turgısınan Kazakstandı Kollektivtendirudın Kurdeli Maseleleri Turalı”, **Sotsiyalistik Kazakhstan**, 25.08.1988.

“Atatürk’ün Türk Dili ile Yaptığı Çalışmalar”,

<<http://www.ataturkdevrimleri.com/yazi-523-ataturk-un-turk-dili-ile-ilgili-yaptigi-calismalar.html>> (Erişim tarihi: 31 Temmuz 2013).

Bogomazova, O., “Gosudarstvennoe Regulirovaniye Yazıkovih Processov v Ukraine”, İnformacionno- Analitiçeskiy Centr (28.02.2011).

<<http://ia-centr.ru/expert/9956/>> (Erişim tarihi: 15 Haziran 2013).

<<http://www.ahmetakyol.net/milli-ulusal-devlet-nedir/>> (Erişim tarihi: 10 Kasım 2013).

“Birinci Kazakistan Halk Forumunda N.A.Nazarbayev’in konuşması”, Aralık 1992. <http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30006967> (Erişim tarihi: 15 Ekim 2013).

“Diller hakkında kanunlar”, <http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008034>, (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2014).

“Kazakistan Halk Meclisi’nin XIV oturumunda N.A.Nazarbayev tarafından yapılan konuşması”, 23 Ekim 2008. <<http://kazahd.do.am/publ/4-1-0-34>> (Erişim tarihi:13 Ekim 2013).

Lobanov, A., “O Politiçeskoy Situatsii v Central’noy Aziyi”, 21 Marta 2006. <<http://www.zona.kz.net/articles/14121?mode=default>> (Erişim tarihi: 17 Ekim 2013).

State Statistics Committee of Ukraine, <<http://2001.ukrcensus.gov.ua/>> (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2013).

<http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=77> (Erişim tarihi: 29 Aralık 2013).

<http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005765> (Erişim tarihi: 21 Nisan 2014).

<<http://www.zakon.kz/4481937-uvelichit-kolichestvo-smi-na-kazakhskom.html>> (Erişim tarihi: 25 Ocak 2014).

<http://www.qazaq-found.kz/kaz/?page_id=74> (Erişim tarihi: 27 Ocak 2014).

<<http://www.assembly.kz>> (Erişim tarihi: 09 Şubat 2014).

ÖZET

Bu tez Kazakistan Cumhuriyeti'nde ulus-devlet inşa sürecinde dil politikası konusu ele alınmaktadır. Tezin kavramsal kısmı olan birinci bölümünde dil politikası, ulus-devletin dil politikası ve Fransa, Ukrayna, Türkiye devletlerinin dil politikası örnekleri verilmektedir. İkinci bölümde Kazak ulusunun inşa süreci Kazak Hanlığı'nın kurulması, Çarlık Rusyası döneminde siyasal ve dile dair gelişmeler, SSCB döneminde Kazakistan topraklarındaki siyasal ve dil politikasına ait gelişmelerden bahsedilmektedir. Üçüncü bölüm Kazakistan'ın milli devlet olarak bağımsızlığının kazanması, devletin gelişmesi, dil politikasının rolünü anlatmaktadır. Sonuç bölümünde ulus-devlet inşa sürecinde izlenen dil politikasının Kazakistan'ın çok milletli bir devlet olmasından kaynaklı olarak henüz beklenen başarı düzeyine ulaşamadığı sonucuna varılmıştır. Bunun için devletin dil politikası birkaç döneme ayrılıp dil kanunları üzerinde çalışmaları devam etmektedir.

ABSTRACT

The topic of this thesis is related to the construction of the language policy in the period of progressing of the Kazakh national state of Republic of Kazakhstan. In the first part of the thesis which is being conceptual part of the paper given examples of the language policy in countries such as France, Ukraine and Turkey. The second part is including the establishment of Kazakh Khanate, political and lingual improvements in the period of imperial Russia, political and lingual changes on the territory of Kazakhstan in the period of USSR. In the third part independence of Kazakhstan as a national country, the progress of republic and role of the language policy are being mentioned. Language policy has one of primary roles in multinational country. Conclusion part explains that during the development of Kazakhs as a nation and Kazakhstan as a country, language policy was carried out in a balanced manner. However, Kazakh language hasn't gained the status of national language yet, owing to Kazakhstan being multinational. Thereby, language policy of the country was divided into several periods, and works on laws on language are still in progress.